

UNIVERZA V LJUBLJANI

FILOZOFSKA FAKULTETA

**Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in
knjigarstvo**

LJUDSKI KNJIŽNICI V CELJU IN MARIBORU

1941–1945

magistrska naloga

Mentor: izr. prof. dr. Primož Južnič

Marjeta Šelih

Ljubljana, 2010

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Ime in priimek: Marjeta Šelih

Naslov: Ljudski knjižnici v Celju in Mariboru : 1941–1945

Kraj: Ljubljana

Leto: 2010

Število strani: III, 122

Število bibliografskih opomb: 43

Število tabel: 5

Število slik: 16

Mentor: prof. dr. Primož Južnič

UDK 027.022 "1939/1945" (497.4 Celje : Maribor)

Izvleček

V nalogi je predstavljeno delovanje ljudskih knjižnic v času okupacije v Celju in Mariboru. Mesti sta bili med okupacijo pomembni upravni, trgovski, industrijski, prometni in izobraževalni središči na območju Štajerske. Z okupacijo je bil izgubljen slovenski del knjižničnih zbirk. Zaradi lažje primerjave je predstavljeno delovanje ljudskih knjižnic pred okupacijo in nemških v času nacionalsocialistične vladavine. Obe knjižnici sta med okupacijo delovali po nemškem vzoru. To je razvidno v celotnem delovanju knjižnic: izbor in obdelava gradiva, načina njegove postavitve, izbor zaposlenih in delo z uporabniki. Ljudske knjižnice so ustanovljale občine ali več občin skupaj; kot ustanoviteljice so skrbele za delovanje knjižnic. Svoj delež je prispevala tudi država. Preko posebnih državnih svetovalnih centrov (Staatliche Volksbuechereistelle) je zagotavljala dodatno gradivo. V nobenem ohranjenem dokumentu ni možno zaslediti pritožbe zaposlenih nad pomanjkanjem denarnih sredstev; proti koncu vojne je opazno pomanjkanje papirja. Od jeseni 1944 je bilo delovanje knjižnic moteno zaradi letalskih napadov. Med njimi je bilo veliko ljudi ubitih, uničenega pa je bilo precej knjižnega gradiva. Težke razmere niso odvrnile uporabnikov od obiska knjižnic. Čeprav je nemogoče z gotovostjo zapisati kdaj sta knjižnici delovati, lahko iz ohranjenih mesečnih poročil razberemo, da je to bilo še pred dokončnim zlomom Tretjega rajha. Z osvoboditvijo so začele delovati nove, slovenske knjižnice.

Ključne besede

Ljudske knjižnice, druga svetovna vojna, okupacija, nemško knjižničarstvo, Celje, Maribor

KEYWORDS DOCUMENTATION

First and Last Name: Marjeta Šelih
Title: Public Libraries in Celje and Maribor : 1941–1945
Place: Ljubljana
Year: 2010
No. of pages: III, 122
No. of references: 43
Tables: 5
Figures: 16
Advisor: prof. dr. Primož Južnič

UDC 027.022 "1939/1945" (497.4 Celje : Maribor)

Abstract

In this work the operation of public libraries in Celje and Maribor during occupation period is represented. These two cities were during occupation period important administrative, commercial, industrial, traffic and educational centers in Styrian area. Literary fund of Slovenian libraries was mostly lost. For the reason of comparison, the operation of public libraries also before the occupation and operation of German libraries in the time of Nazi regime is represented. The libraries in Celje and Maribor functioned according to the German pattern: from the choice and book processing, the positioning of it, the choice of employees to work with the users. Public libraries were founded by individual local community or more communities together. As founders they also took care of library operation. The state also contributed its share: through special provincial advisory centers (Staatliche Volksbüchereistelle) it assured public libraries additional books. In no preserved archive document can be noticed that the employees complained about the lack of financial means, only towards the end of the war the lack of paper was noticed. From autumn 1944 on the operation of the libraries was disturbed due to strong air strikes. A lot of people were killed and a lot of library fund was destroyed. But these difficult circumstances did not avert users from visiting libraries. Although it is not possible to say with certainty when libraries ceased to operate, monthly reports testify that it happened before the final collapse of the Third Reich. With the liberation new Slovene public libraries started to operate.

Key words

Public libraries, World war II, occupation, German librarianship, Celje, Maribor

KAZALO VSEBINE	str.
1. UVOD	6
1.1. KNJIŽNICE PRED LETOM 1941	10
1.1.1. DELOVANJE IN UREDITEV LJUDSKIH KNJIŽNIC	10
1.1.2. KNJIŽNA PRODUKCIJA V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA	16
1.1.3. PRAVNA UREDITEV DELOVANJA LJUDSKIH KNJIŽNIC	20
1.2. CELJE	22
1.3. MARIBOR	25
2. KNJIŽNICE V TRETJEM RAJHU	27
2.1. KNJIŽNIČNE ZBIRKE	30
2.1.1. ČIŠČENJE FONDA	31
2.1.2. IZBOR FONDA	33
2.2. ZAPOSLENI	42
2.3. UPORABNIKI	44
3. KNJIŽNICA V CELJU	56
3.1. PROSTOR, GRADIVO	62
3.2. ZAPOSLENI	68
3.3. STATISTIKA	71
4. KNJIŽNICA V MARIBORU	85
4.1. ZAPOSLENI	94
4.2. UPORABNIKI	98
4.3. STATISTIKA	101
5. RAZPRAVA	112
6. ZAKLJUČEK	116
7. VIRI IN LITERATURA	119

KAZALO PREGLEDNIC

Tabela 1: Pregled slovenskih publikacij za leta 1919, 1931 in 1935, str. 16–17.

Tabela 2: Pred- in medvojna tiskarska in založniška produkcija, str. 18–19.

Tabela 3: Število knjižnic v Dravski banovini leta 1940 (navedeni so okraji katerih ozemlje se pokriva s pojmom Štajerska), str. 21.

Tabela 4: Izposoja v letih pred vojno (Delavska knjižnica), str. 26.

Tabela 5: Primerjava ljudskih knjižnic v ZDA in Nemčiji v letih 1933/34 in 1937/38, str. 45.

KAZALO SLIK

Slika 1: Izposoja v ljudski knjižnici, objavljeno v Die Buecherei.	str. 54
Slika 2: Izposoja v frankfurtski knjižnici, objavljeno v Die Buecherei.	str. 55
Slika 3: Zadnje poročilo o delovanju Volksbuecherei der Stadt Cilli, hrani ZAC.	str. 78
Slika 4: Pismo W. Dunker Gerhardu Mayu, hrani ZAC.	str. 80, 81
Slika 5: Naslovnica zloženke s knjižničnimi pravili, hrani ZAC.	str. 82
Slika 6: Knjižnična pravila, hrani ZAC.	str. 83
Slika 7: Novi urnik odprtosti knjižnice, hrani ZAC.	str. 84
Slika 8: Finančni načrt za delovanje celjske knjižnice v letu 1942, hrani ZAC.	str. 85
Slika 9: Odprtje knjižnice v Mariboru, hrani PAM.	str. 104
Slika 10: Knjižnična pravila v mariborski knjižnici, hrani PAM.	str. 105
Slika 11: Zadnje poročilo o delovanju mariborske knjižnice, hrani PAM.	str. 106
Slika 12: Prošnja Rudolfa Faerberja za službo, hrani PAM.	str. 107
Slika 13: Prošnja za službo, primer življenjepisa, hrani PAM.	str. 108
Slika 14: Mesečna statistika mariborske knjižnice v januarju 1943, hrani PAM	str. 109
Slika 15: Mesečna statistika mariborske knjižnice v oktobru 1944, hrani PAM	str. 110
Slika 16: Mesečna statistika mariborske knjižnice v januarju 1945, hrani PAM	str. 111

KAZALO KRATIC

VDV = Verband der Deutscher Volksbibliothekare

VDA = Verein fuer das Deutschtum im Ausland

GESTAPO = Geheim Staats Polizei

NSDAP = Nacionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

DRJ = Demokratična republika Jugoslavija

SFRJ = Socialistična federativna republika Jugoslavija

ZAHVALA

Zahvalila bi se mentorju prof. dr. Primožu Južniču za vso pomoč, vzpodbude in nasvete pri pisanju naloge. Zahvaliti se moram tudi ostalim zaposlenim na Oddelku za bibliotekarstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, zlasti doc. dr. Jožetu Urbaniji. Omeniti je potrebno še moje sodelavce na Srednji ekonomski šoli v Celju ter zaposlene v Zgodovinskem arhivu Celje, Pokrajinskem arhivu Maribor, Univerzitetni knjižnici v Mariboru in Osrednji knjižnici v Celju – brez vaše pomoči mi ne bi uspelo zbrati potrebnega materiala za pisanje naloge.

Habent sua fata libelli.
(latinski pregovor)

1. UVOD

V nalogi je predstavljeno delovanje ljudskih knjižnic v Celju in Mariboru v času nemške okupacije. Delovanje ljudskih knjižnic v času okupacije je pri nas tema, ki nikoli ni pritegnila velike pozornosti. Očitno je – kljub časovni oddaljenosti – še vedno zelo neprijetna. Ker pa je potrebno tudi na strokovnem področju poznati dogajanje v preteklosti, sem se odločila raziskati to temo. Že od nekdaj so me motile »bele lise« v naši zgodovini. Obdobje okupacije je bilo moji generaciji predstavljeno predvsem kot obdobje bitk; v šoli nam ni bilo povedano skoraj nič o vsakdanjem življenju. Le redko so se odrasli pogovarjali o tem obdobju; vendar je bilo možno že na podlagi tega sklepati, da se je tudi v času okupacije dogajalo tudi kaj drugega kot bojevanje. Vsekakor ni bilo povsem 'normalno' življenje, bilo pa je – vsaj za nekatere – povsem vsakdanje življenje. Bila so rojstva, smrti (teh je bilo preveč), služba, šola in bile so ljudske knjižnice.

Začeti pa je potrebno na začetku. Z vojno, oziroma z njenim začetkom pri nas. Z njim se je izgubil slovenski del fonda knjižnic. Nemške knjige so – knjige z »neprimerno« vsebino so izločili – tvorile osnovo za delovanje nemških knjižnic med vojno. Zaradi načrtne germanizacije lahko sklepamo, da so imele knjižnice pomembno vlogo, saj naj bi zagotavljale branje, ki je bilo prebivalstvu razumljivo, in ga počasi navadile na uporabo nemškega jezika. Ker pa vsi prebivalci Štajerske le niso znali nemško, so nemškim časnikom dodajali slovenske prevode, izhajal je tudi časnik v slovenskem jeziku Štajerski gospodar.

Upam, da bo na podlagi časopisnih člankov in drugih ohranjenih pisnih virov možno sestaviti podobo knjižnic v vojnem času. Zanimivo je tudi vprašanje, ali so slovenske knjige dosegle kupce in bralce na Štajerskem, saj je znano, da so v Ljubljanski pokrajini kljub kulturnemu molku izdajali slovenske knjige, prav tako so izhajali časopisi v slovenskem jeziku. Nasploh je bila Ljubljana v času vojne pribežališče številnim beguncem z Gorenjske in Štajerske. Tako se je tam nadaljevalo – zaradi vojnih razmer nedvomno okrnjeno – duhovno življenje Slovencev.

Iz vsega zapisanega lahko sklepamo, da so ljudske knjižnice v letih 1941–1945 delovale kot ostale ljudske knjižnice Tretjega rajha.

Ob vsem zapisanem je potrebno opozoriti, da je ob raziskovanju tega časovnega obdobja potrebna velika skrbnost zaradi pasti, ki ga s seboj prinaša interpretacija dogajanja, ki ga obravnava naloga. Kako se izogniti pastem ideologizacije interpretacije, da ne bi izkrivljali dognanj ali usmerjali raziskovanja k odgovorom, ki nam ustrezajo?

Miroslav Vujević (1990) piše: » Ideološki pritisk je očiten tudi znotraj znanosti. Tudi pomembni znanstveniki se niso mogli rešiti ideološke prtljage.«; drugi zelo velik problem je, kako umestiti raziskavo obdobja okupacije in prenosa nemškega koncepta ljudskega knjižničarstva (ki se miselno ne razlikuje tako zelo od slovenskega dožemanja tega strokovnega področja tistega časa) kot znanstveno disciplino. Vujević tudi piše, da je predmet znanosti del objektivne stvarnosti, znanost pa je miselna interpretacija tega dela stvarnosti. Eno je torej objektivna stvarnost, drugo pa je misel o objektivni stvarnosti. Glede na povedano izhaja, da znanost ni sestavljena iz predmeta, temveč iz spoznanja o svojem predmetu in metod, s pomočjo katerih raziskuje svoj predmet. Metode raziskovanja so racionalno-empirični postopki, ki nas vodijo k spoznavanju resnice. Z njihovo pomočjo vzpostavljamo vez med mislijo o objektivni stvarnosti in samo stvarnostjo, ki jo raziskujemo. Prav v tem tiči problem – naša miselna interpretacija objektivne stvarnosti je zaradi naših izkušenj, naših pridobljenih miselnih postopkov o času okupacije nujno obremenjena z nekaterimi 'pedsodki', ki nas ovirajo in morda celo onemogočajo spoznati objektivno resnico. Zbiranje podatkov je zaradi časovne oddaljenosti kakor tudi zaradi jezikovnih preprek težavno opravilo, še težje pa je ohraniti za znanost nujno objektivnost do dejstev, saj smo bili Slovenci v obdobju okupacije soočeni z dvema izbirama (vsa navedena dejstva veljajo za območji Štajerske in Gorenjske):

- a) iztrebljenje in
- b) ponemčenje.

V Mariboru je Adolf Hitler izrekel znameniti stavek : »Naredite mi to deželo zopet nemško!« Iz tega lahko zaključimo, da se je tistemu delu prebivalcev Štajerske, za katere se je na podlagi rasnih kriterijev ugotovilo, da ustrezajo kriterijem o pripadnosti germanski rasi, obetala usoda 'ponovne vrnitve k nemškim koreninam'. Ostalim – zlasti izobraženim (npr. duhovnikom, profesorjem, pravnikom, učiteljem) in premožnim – pa je bila namenjena usoda počasnega 'umiranja na obroke' na Hrvaškem in v Srbiji. Kako se ob naštetih dejstvih

izogniti pasti ideologizacije, bomo ugotavljali med sestavljanjem dejstev in njihovim ovrednotenjem.

V magistrski nalogi bom predstavila delovanje ljudskih knjižnic v mestih Celje in Maribor med drugo svetovno vojno. Vsekakor bo potrebno razen delovanja obeh knjižnic predstaviti knjižničarstvo v Kraljevini Jugoslaviji, delovanje ljudskih knjižnic v Tretjem rajhu in proučiti, ali sta obe obdobji vplivali na delovanje ljudskih knjižnic tudi v času takoj po zaključku druge svetovne vojne na Slovenskem. Zaradi časovne oddaljenosti druge svetovne vojne je smiselno izbrati naslednji metodi:

- a) zgodovinsko in
- b) analizo vsebine dokumentov.

Metodi dela, ki bosta uporabljeni v nalogi, sta najboljši za opis dogajanja v ljudskem knjižničarstvu med drugo svetovno vojno v obdobju 1941 do 1945. Prav zaradi že prej omenjen časovne oddaljenosti bo večino naloge zasnovana na ohranjenih primarnih virih (ti so: časopisi Slovenec, Jutro, Slovenski narod, Marburger Zeitung, Štajerski gospodar, Naša doba, Deutsche Wacht, Die Buecherei, Časopis za zgodovino in narodopisje med leti 1918 in 1945) ter ohranjenih dokumentih v Zgodovinskem arhivu Celje in Pokrajinskem arhivu Maribor. Žal se v Sloveniji ni ohranil časopis Voelkischer Beobachter, ki je bil uradno glasilo NSDAP. Uporabila bom tudi obstoječe monografije, zlasti dr. Bruna Hartmana, Branka Goropevska, dr. Dragana Potočnika, Melite Stele - Pivec, Avgusta Pirjevca in Bogomirja Gerlanca, ter monografije mest Maribora in Celja.

Pri citiranju je zaradi uporabe arhivskega gradiva in časopisnih člankov smiselno citiranje pod črto, kjer pa so uporabljeni viri monografije, bo citiranje sprotno. Nekatere opombe pod črto bodo imele funkcijo pojasnila. Čeprav je takšna kombinacija citiranja precej nepregledna, se ji zaradi uporabe starega gradiva ne moremo izogniti.

Ker pa vsako raziskovalno delo zahteva postavitev tez, ki so izhodišče za raziskavo, sem se odločila za naslednje:

Teza 1: Knjižnice v Mariboru in Celju so med vojno delovale po nemškem vzoru.

Teza 2: Knjižnice so bile pomemben člen v uvajanju nemškega jezika in kulture v vsakdanje življenje ljudi v Mariboru in Celju.

Teza 3: Okupacija je v ljudske knjižnice vnesla novo, nacionalsocialistično ideologijo ter elemente rasnega in jezikovnega razlikovanja.

Teza 4: Nemško in slovensko (ljudsko) knjižničarstvo izhaja iz iste srednjeevropske tradicije; izhajajoč iz te predpostavke, sama okupacija in prenos nemškega modela knjižničarstva ni bistveno spremenila delovanja ljudskih knjižnic.

Teza 5: Delovanje knjižnic med okupacijo ni pomembno vplivalo na povojni razvoj knjižničarstva v Sloveniji.

1.1. KNJIŽNICE PRED LETOM 1941

V tem poglavju bomo skušali spoznati delovanje ljudskih knjižnic v Dravski banovini pred aprilom 1941. Veliko podatkov je bilo zaradi vojne izgubljenih; nekatere so po spominu – že po vojni – obnovili predvojni knjižničarji. Ti spomini so toliko bolj dragoceni, ker je bilo veliko pisnih virov uničenih. Ta sklop je smiselno razdeliti na naslednje dele:

- a) delovanje in ureditev ljudskih knjižnic,
- b) kratek in zgolj informativen pregled slovenske knjižne produkcije v obdobju med obema vojnama in
- c) pravni okvir, v katerem so delovale ljudske knjižnice.

1.1.1. DELOVANJE IN UREDITEV LJUDSKIH KNJIŽNIC

Knjižnice so bile urejene po pultnem sistemu . V knjižnem fondu je prevladovalo leposlovje, saj ga je bilo čez 50 odstotkov. Katalogi so bili napisani ročno ali tipkani ter

kasneje vezani v knjigo. Bralci so knjige izbirali iz katalogov, knjižničarji pa so jim izbrano gradivo prinesli iz skladišča, ki se je bilo neposredno povezano z izposojnim prostorom. Plačevalo se je članarino, izposojevalnino in zamudnino.

Berčič (1983) piše, da so bila leta 1938 uveljavljena pravila o inventarizaciji fondov v knjižnicah srednjih, učiteljskih in meščanskih šol. Ostalo delo je potekalo še naprej po nekdanjih avstrijskih uredbah in strokovnih usmeritvah. Leta 1919 je bibliotekar Joža Glonar v Državni študijski knjižnici¹ uvedel po pruskih instrukcijah prirejeno abecedno katalogizacijo ter izdelavo stvarnega kataloga v kartotečni obliki in zamenjavo lokalne signature z razvrščanjem knjig po tekoči številčni signaturi (*numerus currens*). Prakso bibliotekarskega strokovnega dela, ki je bila uveljavljena v osrednji slovenski knjižnici, so povzemale tudi vse druge poklicne in ostale knjižnice v Sloveniji. Za poklicno opravljanje bibliotekarskih strokovnih del je po letu 1918 moral imeti bibliotekar v znanstveni knjižnici doktorat znanosti oziroma diplomu fakultete in profesorski, pozneje strokovni izpit, za tehnično knjižničarsko delo pa srednjo šolo. Sicer pa so se maloštevilni bibliotekarski strokovni kadri oblikovali predvsem ob praktičnem delu v knjižnicah.

Zapisati je tudi potrebno, da je leta 1940 pri Družbi sv. Mohorja v Celju izšlo izvrstno delo Avgusta Pirjevca *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Avtor je v knjigi izčrpno popisal tipe knjižnic ter podrobno razčlenil bibliotekarsko delo v sami knjižnici. Ker v nalogi obravnavamo ljudske knjižnice, je smiselno povzeti bistvene usmeritve in priporočila za ta tip knjižnic. Pirjevec je razlikoval ljudske knjižnice in enosmerne knjižnice – to so bile knjižnice društev ali posameznih političnih ali svetovnonazorskih skupin. V poglavju *Vzgojne in izobraževalne naloge ljudskih knjižnic* je Pirjevec (1940) nakazal potrebe po spremembah v poslanstvu ljudskih knjižnic; te naj bi skrbele za širjenje izobrazbe med ljudstvo. Izobrazba ni (bila) le formalna; naloga knjižnic je torej, da skrbijo za pridobivanje neformalne izobrazbe.

Pirjevec (1940) je tudi opisal delovanje ljudskih knjižnic v ZDA, Angliji in Nemčiji. Pri tem je opozoril na pomembne razlike med ameriškimi in našimi knjižnicami: »Ameriške knjižnice so v začetku knjige samo izposojale, šele pozneje so uredili čitalnice in kažejo tudi pri tem razvoju nasprotno sliko evropskih knjižnic. Danes ima normalna ameriška javna knjižnica dva oddelka: prezenčno knjižnico s čitalnico, kjer se knjigečitajo, in izposojevalnico. Izposojevalnice posojajo knjige brezplačno in imajo v posameznih mestnih delih svoje podružnice. Za periferijo velikih mest skrbijo potovalne knjižnice, ki gredo v

---

¹ Danes NUK.

šole, cerkve, nedeljske šole, stanovanjske kolonije, tovarne, društva, državne in občinske urade, policijske stražnice, bolnice, jetnišnice in počitniške kolonije. Mnoge knjižnice dovolijo strankam prost dostop h knjižnim policam (open acces), kjer so knjige postavljene po strokah in si jih lahko čitatelj ogleda ter si sam izbere, kar potrebuje. Nekatere knjižnice imajo posebne posvetovalne oddelke, ki ne svetujejo morda samo pri izbori knjig, temveč dajejo pismene, ustne ali telefonske nasvete in odgovore v vseh mogočih stvareh. /.../ Ameriške javne knjižnice se v marsičem razlikujejo od naših ljudskih knjižnic. Občine in država skrbijo zanje s posebno bibliotečno zakonodajo, z denarnimi prispevki in organizacijskimi navodili. Knjižnice same se smotrno trudijo privabiti čim večje množice in nuditi vsem plastem naroda primerno berilo in potrebno pomoč. /.../ Tako je postala javna knjižnica sestavni del javnega življenja in izobraževalnega sistema. Tega se javne knjižnice tudi zavedajo, po tem principu so urejene, vabijo, vzgajajo in izobražujejo svoje obiskovalce, ki jih knjižnice same poiščejo s tem, da ustanovijo po možnosti mnogo podružnic. /.../ Druga vez med občinstvom in knjižnico so katalogi. Pri njih sestavi se v Ameriki zlasti ozirajo na potrebe občinstva, za katero so napisani tudi številni vodniki ali navodila, kako je rabiti knjižnico in kataloge. Novi nakupi so postavljeni v bližini vhoda, da jih more vsak videti. Velike knjižnice izdajajo mesečna poročila. Važne so bibliografije o posameznih skupinah, aktualnih problemih, o znamenitih pisateljih ali pomembnih javnih delavcih, ki izidejo, kadar je javnost zanje najbolj dovzetna, torej ob jubilejih ali sicer pomembnih dnevih. /.../ Uspeh javne knjižnice je mnogokrat odvisen od tega, koliko časa in kdaj so knjižnice odprte. Čitalnice so običajno odprte ves dan od devete ure zjutraj do devete ali desete ure zvečer, izposojevalnice do sedme ali osme ure zvečer. Prost dostop (open acces) obiskovalcev do knjižnih polic se je v Združenih državah že izdatno razširil in je pokazal prav dobre uspehe. Reklama in propaganda v časnikih skrbi, da ne pojemlje zanimanje med občinstvom. Posebna skrb ameriških javnih knjižnic velja mladini, ki so ji namenjeni posebni oddelki javnih knjižnic. Mladinski oddelki so vase zaključene in samostojne knjižne zbirke, ki vsebujejo leposlovno, poučno in strokovno književnost od slikanice do slovarjev in enciklopedičnih del. Zelo pomembno je sodelovanje javnih knjižnic s šolskimi knjižnicami, katerim pošiljajo kot potovalne knjižnice večje število knjig za pol leta ali za celo leto. Šolski pouk, kako se ravna s knjigami in kako se rabijo knjižnice, ki začne ponekod že v prvem, drugod v tretjem razredu, jamči, da bo našla mladina po končanem šolanju v vedno večjem številu pot v javne knjižnice, da jih bo znala ceniti in rabiti za svojo nadaljnjo splošno in strokovno izobrazbo, in da bodo javne knjižnice vedno

bolj tesno povezane z vsem narodom kot središča za vse njegove duševne interese in materialne potrebe.«

Delovanje javnih knjižnic v Angliji pa je popisal (Pirjevec, 1940) tako: »Po vojni so se angleške javne knjižnice močno spremenile; iz prejšnjih zbirk poljudoznanstvenih in leposlovnih knjig so se razvile knjižnice, ki se zavedajo novih nalog. Sprememba socialne strukture, novi duševni in materialni interesi, potreba povojnega človeka, da reši nove gospodarske in politične probleme, so izdatno razširili krog čitateljev in obiskovalcev javnih knjižnic, kjer iščejo vedno širše plasti odgovorov in rešitev ugank povojne politične in gospodarske problematike. Teh novih nalog se angleške javne knjižnice zavedajo in se zato približujejo povezanosti ameriških javnih knjižnic z realnim življenjem in potrebami ljudstva. Angleške javne knjižnice imajo podobne oddelke kakor ameriške. Prezenčna knjižnica (reference library) ima bogata informativna slovarska dela, enciklopedije, učne knjige, zbirke o lokalni zgodovini, o industriji in gospodarstvu vobče, uradne državne in občinske publikacije, adresarje, zemljevide in dr.. V tem oddelku so vse knjige dostopne brez posebnih formalnosti. Za znanstveno delo so namenjeni posebni študijski prostori (reading room), kjer se dobijo sproti vse posamezne številke časopisov, časnikov, zbornikov in dnevnikov, ki jih pozneje, ko je letnik popoln, uvrstijo v prvi oddelek. Tretji del je izposojevalnica (lending library). Seveda zahteva ta delitev, da morajo posamezna dela kupovati po dvoje; leposlovje je postavljeno samo v izposojevalnico. Po ameriškem vzorcu so urejeni oddelki za otroke in mladostnike.«

Čeprav je stroka sledila dogajanju v ljudskem knjižničarstvu, je samo poznavanje premalo, da bi tedanje ljudsko knjižničarstvo v Dravski banovini naredilo odločilen premik – za to ni bilo politične volje, ki bi ljudskim knjižnicam omogočilo primerljiv razvoj. Pirjevec (1940) je stanje pred začetkom okupacije popisal tako: »Že od kraja smo določili tudi voditelje knjižnic, za farne knjižnice duhovnika, za šolske knjižnice ali za knjižnice v šoli učitelja. Nismo pa poskrbeli za to, da bi mogli oni, katerim je bila knjižnica namenjena, tudi sami sodelovati. Tako je postala pot v knjižnico skoraj identična poti v šolo in v cerkev. Saj bo verjetno še dolgo v manjših vaseh vodstvo knjižnice v rokah duhovnikov in učiteljev, a javne knjižnice za ljudstvo naj ne bi bile nameščene ne v župnišču in ne v šoli, temveč po možnosti na nevtralnih tleh pri občini, ako ni knjižnica zvezana z društvom, ki ima svoje društvene prostore. Nepotrebna skrb, da bi varovali ljudstvo pred »slabimi« knjigami, se je izmaličila v prikrivanje resničnega življenja, ustvarila slepoto pred gospodarskimi in

kulturnimi problemi nove dobe, je držala ljudstvo v miselni in umski zaostalosti ter onemogočila rast in tvorbo narodne kulturne enote, ker je ločila ljudstvo od njegovih ustvarjajočih sodobnikov. /.../

Med osnovne napake pri ustanavljanju knjižnic štejem tudi vedno ponavljajoče se prošnje, naj darujejo rodoljubi knjige, naj dajo društvom na razpolago knjige, ki se prašijo po omarah. Take prošnje in pozive javnosti beremo še danes po časnikih. A knjižničarji morajo vedeti, da vsebujejo prostovoljni knjižni darovi do 80 in več odstotkov nerabne, zastarele in brezpomembne robe. /.../ Zgrešena se mi zdi tudi misel, da bomo očistili že obstoječe 'mrtve' društvene, šolske in učiteljske knjižnice, ter iz njih dobili osnovne zbirke za nove javne knjižnice. Saj so vendar te knjižnice po večini zato mrtve, ker nimajo knjig, ki bi bralce zanimale, ker so zastarele, ker imajo le staro zalogo, kateri so že zdavno odrasli društveniki, učitelji in šolarji. Res bi bilo dobro mrtve knjižnice pregledati, iz učiteljskih in okrajnih učiteljskih knjižnic bi se marsikaj dobilo za osrednjo učiteljsko knjižnico kot gradivo za zgodovinarje našega šolstva, morda bi se tudi marsikaj našlo za starino, a večina je zrela za pot v Vevče. Ustanovitev nove društvene knjižnice bomo smotrno izvedli s pomočjo osrednje društvene organizacije. Društvene centralne knjižnice bi morale imeti za nove ustanove že sestavljene kolekcije z vsemi potrebnimi katalogi in tiskovinami. Tudi javne ljudske knjižnice bi nujno potrebovale osrednjo organizacijo, ki bi mogla ob ustanovitvi nove knjižnice izvesti vsa pripravljala dela in bi morala imeti vse pripravljeno – od knjižne omare do zadnje potrebščine – da bi se mogla kadar koli in kjer koli ustanoviti nova knjižnica. Centralne organizacije bi morale skrbeti tudi za izobrazbo onih, ki naj vršijo v novi knjižnici delo knjižničarja. Izrečno poudarjam, da ni naloga centralnih knjižnic omejevati svobodno in samostojno delo podružnic in jih voditi vse po istem kopitu. Vsaka, tudi najmanjša knjižnica mora biti povezana s krajem in z ljudmi, med katerimi deluje in ki jih bo mogel najbolje spoznati knjižničar sam, ako dobi poprej v centrali potrebno teoretično in praktično znanje. Pustite tudi knjižničarjem v najmanjših vaseh svobodo izbire in čut odgovornosti, a skrbite, da bodo spoznali metodo knjižničarjevega dela, pota in cilje knjižničarske politike.«

Slovenski predvojni ljudski knjižničarji so predvsem pogrešali trden pravni okvir in s tem povezano stalnost prostorov in denarja za nakup novega gradiva, ter osrednjo organizacijo, ki bi skrbela za razvoj knjižničarske stroke in nadaljnje izobraževanje že zaposlenih v (ljudskih) knjižnicah. V obdobju pred vojno na ozemlju Dravske banovine ni bilo nobene bibliotekarske šole. Začetek izobraževanja bibliotekarjev datira šele v leto 1961, do tedaj pa

je že prej omenjena Pirjevčeva knjiga služila kot priročnik in tudi učbenik (bodočim) knjižničarjem.

Med najpomembnejša opravila v ljudski (in tudi drugih knjižnicah) šteje Pirjevec (1940) nabavo gradiva in s tem izgradnjo knjižnične zbirke: »Pri javnih ljudskih, društvenih, občinskih in vaških knjižnicah sta bodočnost in uspeh knjižnice odvisna od temeljne zaloge. Učitelj, duhovnik, občinski odbornik ali občinski odborniki, ki odločajo o nakupu temeljne zaloge, bodo v prav redkih slučajih mogli izbirati knjige, ki bi bralce zadovoljile in zanimale. Majhne knjižnice, ki nimajo toliko dohodkov, da bi mogle redno dopolnjevati temeljno zalogo, bodo prej ali slej shirale. Zato svetujemo, da se temeljna zaloga nabavi v dogovoru in po navodilih bibliotečne ali društvene organizacije ali po nasvetih, ki jih more dati izkušen ljudski knjižničar, ki se je v svoji stroki praktično in teoretično izučil. Pri izbiri se lahko poslužimo tudi katalogov, ki so jih izdale večje ljudske knjižnice (Prosvetna zveza, Delavska zbornica). /.../ Pri novih nakupih se mora knjižničar v prvi vrsti ravnati po željah, ki jih je slišal od bralcev. Iz teh želja in iz mnenj, ki so jih povedali bralci o prebranih knjigah, si lahko sestavi načrt, kako in s kakšnimi knjigami bo dopolnjeval knjižnico. To ne pomeni, da bo kupil 'Grofico beračico' ali 'Strah na Sokolskem gradu', če ga kdo zahteva, ali da bo kupil knjigo, ki jo kdo želi. Pač pa bo mogel iz želja ugotoviti, katere literarne vrste so premalo zastopane in s katerimi knjigami bo mogel svoje bralce zadovoljiti in tesno prikleniti h knjižnici. Povsem nepotrebno je, da ugotovi knjižničar vsaki želji, ki izvira mnogokrat iz primitivne, snovne ali senzacijske povezanosti bralca; upoštevati mora tudi, da pozna primitivni bralec le prav majhno število knjig in da mu bo mogel z drugo boljšo knjigo še bolj ugoditi, kakor če bi mu dal v roke ono knjigo o kateri je le slučajno kaj slišal. /.../ Vse ljudske knjižnice brez izjeme morajo biti v najboljšem smislu besede moderne, upoštevati morajo sedanost in današnje probleme. Če smo pri izbiri temeljne zaloge sledili nekemu programu, moramo pri nakupu novih biti tako širokosrčni, da se ravnamo po potrebah, ki sta jih izoblikovala čas, kraj in realno življenje, ne glede na to, ali odgovarjajo novi nakupi smernicam temeljne zaloge. /.../ Bralec moderne knjige bo polagoma ali s pomočjo knjižničarja našel pot do knjig temeljne zaloge. Pri nakupu novih knjig se mora tudi knjižničar posluževati bibliografij, katalogov, seznamov in kritičnih poročil. Poznati mora glavna založništva, njihovo smer in izdaje. Še mnogo bolj kot v znanstveni knjižnici mora hitro in brez odlašanja spraviti v promet najnovejše knjige. Zlasti pa ne more knjižničar v večjih in velikih ljudskih knjižnicah v mestih čakati, ali bo kritika novo knjigo hvalila ali odklonila. Kritika sama tudi za ljudske knjižnice ne odloča, ali kupimo ali ne.

Bistveno je, ali se bo knjiga brala, ali vsebuje toliko kvalitetnih vrednot, da jo smem v knjižnico postaviti, in kaj nudi umski in stvarni izobrazbi naših bralcev. Mislimo moramo končno tudi na to, da sodba o knjigi ne gre samo poklicnim kritikom ali knjižničarjem, temveč vsem bralcem, ki sodelujejo pri usodi, ki je bo knjiga med občinstvom deležna. /.../ Duplikati so za ljudske knjižnice neizmerno važni. Dvojniki ne bomo kupovali, če je knjiga malo pomembna in ne odgovarja izobraževalnim in vzgojnim ciljem ljudskih knjižnic. Ako je malo pomembna knjiga izposojena, naj ponudi knjižničar drugo in boljšo knjigo, ki je po snovi in vsebini podobna oni knjigi, ki jo je bralec zahteval. Za vprašanje, koliko izvodov bomo kupili, ne moremo dati enotnega pravila, tudi ne na vprašanje, katere knjige postavimo v dveh, treh ali še več izvodih. Vse to je odvisno od knjižnice same, od števila bralcev ter njih želja in potreb. Stari praktik Ladewig sodi – akoravno velja to za nemške razmere, kjer je lažje izbirati knjige kot pri nas – da bo morala knjižnica, ki ima 40 odstotkov zabavne književnosti, polagoma nabaviti dve tretjini ali celo polovico v dvojnikih.«

1.1.2. KNJIŽNA PRODUKCIJA V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA

Z delovanjem knjižnic je močno povezana knjižna produkcija, in ker spremljanje le-te tudi sodi med bibliotekarska opravila, jo bomo pregledali tudi slednjo, čeprav zgolj informativno.

Če želimo vzpostaviti knjižnice, jih moramo opremiti, nabaviti gradivo, ter poskrbeti za vzdrževanje, izobraževanje zaposlenih. V pomoč nam je članek Melitte Pivec-Stele (1936), ki je popisala slovensko knjižno produkcijo takoj po prvi svetovni vojni. Podatki so povzeti za leta 1919, 1931 in 1935. Leti 1919 in 1935 pomenita v omenjenem članku začetek in konec sistematičnega popisa, leta 1931 pa je bila zabeležena najvišja knjižna produkcija.

Tabela 1 : Pregled slovenskih publikacij za leta 1919, 1931 in 1935.

Slovenske publikacije	1919	1931	1935
Encikop.dela,	0	4	1

zborniki			
Teologija, nabožno slovstvo	33	94	60
Filozofija, psihologija, pedagogika	20	41	40
Pravo in soc.vede, uprava	9	6	16
Politika, uprava	100	71	65
Filologija, jezikoslovje, literarna zgodovina	11	8	8
Zgodovina in pom.vede	11	8	5
Geografija, etnografija	5	6	7
Matematika, prirodosl.vede	0	5	4
Medicina, higiena	9	15	9
Leposlovje	55	116	115
Mladinski spisi	17	67	27
Šolske knjige	16	21	6
Lik.umetnost, umetn. Obrt	4	14	9
Glasba, gledališče	18	28	18
Tehnika, industrija, obrt	5	27	27
Trgovina, promet	18	59	46
Kmetijstvo, gospodinjstvo	7	40	35
Telovadba, šport	5	31	39

Varia	46	80	78
Skupaj	389	741	615

Razvoj slovenskega založništva je zelo informativno predstavila tudi K. Možina (2003) v svoji monografiji: »V obdobju med obema vojnama se je slovensko založništvo povzpelo na raven tedanjega evropskega založništva. Založniki so veliko pozornost posvečali kakovostnemu urejanju rokopisov in estetskemu oblikovanju knjig.« April leta 1941 je temeljito spremenil razmere v slovenskem založništvu. Ker je bila Slovenija med leti 1941–1945 razkosana na različna okupacijska območja, nam prispevek Melitte Pivec-Stele (1944) prikazuje podatke zgolj na področju, kjer se je ohranila slovenska knjižna produkcija (najbrž zgolj v Ljubljanski pokrajini). Podatki so naslednji:

Tabela 2: Pred- in medvojna tiskarska in založniška produkcija.

	1939	1940	1941	1942	1943
Enciklopedična dela, zborniki	5	2	-	-	2
Teologija, nabož. Slovstvo	91	76	72	55	69
Filozofija, psihologija, pedagogika	15	7	7	5	5
Pravo in socialne vede, statistika	27	18	18	13	13
Politika, uprava	131	31	23	22	20
Jezikoslovje, literarna zgodovina	19	7	25	5	10
Zgodovina in pomož. Vede	31	21	8	7	7
Geografija, etnografija	10	4	6	4	5
Matematika, prirodoslovne vede	8	7	5	2	5
Medicina,	15	16	5	1	2

higiena					
Leposlovje	71	67	53	48	86
Mladinski spisi	49	53	30	26	28
Šolske knjige	34	15	11	18	24
Likovna umetnost, umetnostna obrt	8	14	13	6	8
Glasba, gledališče	13	18	13	8	12
Tehnika, industrija, obrt	31	41	22	6	4
Trgovina, promet	62	45	34	16	18
Kmetijstvo, gospodinjstvo	28	27	22	18	7
Telovadba, šport	18	26	11	5	1
Varia	93	119	95	47	34
SKUPAJ	759	614	473	312	360
Število prevodov	18	17	20	45	78
Število brošur	152	87	41	21	26

Tudi Možina (2003) navaja: »Med drugo svetovno vojno je večina založb prenehala delovati. Založniška dejavnost je potekala predvsem v Ljubljani. Med letoma 1941 in 1945 je izšlo med 200 do 300 knjig na leto. Največji knjižni zbirki sta bili Slovenčeva knjižnica, ki jo je izdajal časnik, in Dobra knjiga, ki jo je izdajala Narodna tiskarna.«

Zemljič (2008) v svojem prispevku zapiše: »Če pogledamo slovenski knjižni trg v času vojne, moramo takoj priznati, da je slovensko založništvo že prej preživljalo manjšo krizo. Knjižne naklade so se vse od leta 1934 stalno zmanjševale in v letu 1939 na povprečno število 2.000 izvodov, kar je bila le polovica nekdanjih količin. Po okupaciji je kljub pritiskom večji del založb v Ljubljanski pokrajini nadaljeval z delom, povsem pa se je zaustavil napredek, značilen za 'polet založništva' v začetku tridesetih let. Slovensko založništvo ni nazadovalo toliko v kvantitativni ravni kot v kvaliteti svoje ponudbe. Založbe so prevzele obrtniški način proizvodnje knjig, saj jim je zaradi cenzure in drugih omejitev postalo pomembnejše od seznanjanja bralcev z vsemi sodobnimi ali klasičnimi tokovi človeške miselnosti to, da je knjiga izšla čim večkrat v letu.«

1.1.3. PRAVNA UREDITEV DELOVANJA LJUDSKIH KNJIŽNIC

Poleg popisa strukture fonda, zaposlenih in načina poslovanja je zanimiva tudi normativna ureditev ljudskih knjižnic. Do začetka druge svetovne vojne (v Kraljevini Jugoslaviji) ni bil sprejet zakon, ki bi enotno urejal delovanje ljudskih knjižnic. Kot piše Eva Kodrič-Dačić (2000), so v letih 1929–1935 nastali kar štiri osnutki bibliotečnih zakonov, vendar nobeden ni bil sprejet. Tako je za celotno obdobje Kraljevine Jugoslavije značilno, da ni bilo krovnega zakona, ki bi normativno uredil delovanje ljudskih knjižnic, zlasti njihovo financiranje. Prvi slovenski zakon o knjižnicah je bil sprejet šele leta 1961².

V Prosveti³ je bil preveden zakon, ki je urejal delovanje javnih občinskih knjižnic v Češkoslovaški republiki. Zanimivo je dejstvo, da so na Češkoslovaškem tovrstno zakonodajo sprejeli že leta 1919; ker so bili Slovenci že v avstro-ogrski monarhiji zelo povezani s Čehi, je razumljivo, da so si tudi naši prosvetni delavci želeli podobne ureditve. Ljudske knjižnice so v Kraljevini Jugoslaviji in tudi po končani drugi svetovni vojni sodile v pristojnost Ministrstva za prosveto; danes je pristojno ministrstvo za splošne knjižnice Ministrstvo za kulturo, ustanovitelji pa občina ali več občin skupaj. Slovenske knjižnice so torej morale na svojo zakonodajo še počakati; nič bolje se ni godilo poklicnemu izobraževanju bodočih bibliotekarjev. Pirjevec (1940) je opredelil vlogo zakonodaje: »Javne knjižnice so javnopravni zavodi, zbirke knjig za rabo javnosti in morajo biti lastnina države, dežele, občine, društev in organizacij ali kakršne koli druge pravne osebe. Knjižnice same le upravljajo lastnino javnopravne osebe v korist javnosti, morejo pa biti tudi same lastnice zbirk, ako so samostojne javne ustanove, torej juridične osebe. To pa so bolj redki primeri, ker biblioteke same nimajo dohodkov, odnosno ne dovolj dohodkov, da bi se same vzdrževale. Vzdržujejo jih država, dežela, občina, društva itd., ki so hkrati lastniki knjižne zaloge. /.../ Zakoni in naredbe za knjižnice se morajo omejiti na čisto bibliotečne zadeve ter prepustiti marsikaj splošni zakonodaji ali drugim zakonom, ki urejajo one druge splošne odnose, ki veljajo tudi za knjižnice. Pri pogodbah s knjigarnarji (nakupovanje), knjigovezi in drugimi dobavitelji, glede priposestevanja, nadomestitve zgubljenih ali poškodovanih knjig, pri tatvini knjig itd. morajo pač veljati le splošni zakoni in ni treba posebnih

---

² Glej Gabrič, A. 2000. Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. Knjižnica, Ljubljana, let. 44., št. 3, str. 31–54.

³ Naredba s katero se izvaja Zakon o javnih občinskih knjižnicah z dne 5. XI. 1919. št. 607 v Češkoslovaški republiki. Prosveta, V Ljubljani, V(1933), št. 7–8, str. 97–105.

bibliotečnih zakonov, kvečjemu le predpisov za interno rabo knjižničarjev, s katerimi se v takih primerih ureja. Bibliotečni zakoni morajo tedaj upoštevati le one posebnosti bibliotečnega del, bibliotek in njih odnosov do javnosti, ki jih drugi zakoni ne poznajo. Bibliotečni zakoni in naredbe bodo tedaj obsegale določbe in navodila za ustanovitev vseh vrst knjižnic, odmerile vsakemu tipu njegov posebni delokrog, zagotovile knjižnicam dohodke, uredile njih delovanje in poslovanje, odnose med javnostjo in knjižnicami ter pravice in dolžnosti knjižnic in javnosti.«

Preden se posvetimo času okupacije, je potrebno narediti splošen pregled za leto 1940. V knjigi B. Gerlanca (1955) zasledimo popis javnih ljudskih knjižnic v Dravski banovini – stanje 31. 8. 1940.

Tabela 3: Število knjižnic v Dravski banovini leta 1940 (navedeni so okraji, katerih ozemlje se ujema s pojmom Štajerska).

OKRAJ	Javne ljudske knjižnice v šoli	Društvene knjižnice	Ostale javne knjižnice	Skupaj
BREŽICE	2	18	4	24
CELJE	2	27	16	45
GORNJI GRAD	1	17	1	19
LAŠKO	3	24	10	37
LJUTOMER	2	11	11	24
MARIBOR – DESNI BREG	7	23	4	34
MARIBOR – LEVI BREG	6	37	11	54
PTUJ	1	23	27	51
SLOVENSKE KONJICE	1	5	6	12
ŠMARJE PRI JELŠAH	14	15	7	36

Iz navedenih podatkov lahko sklepamo, da je v obdobju pred okupacijo delovalo precej knjižnic. Na voljo so tudi podatki o številu knjig ter izposojenega gradiva. Žal iz teh podatkov ni mogoče razbrati odstotka prebivalstva, ki je uporabljal gradivo ljudskih knjižnic. Podatke, ki jih navaja nesporna avtoriteta slovenskega predvojnega knjižničarstva Avgust Pirejvc (1940) lahko privzamemo; slednji navaja podatek, da je bilo šest odstotkov prebivalstva. Ob tem je potrebno opozoriti na dejstvo, da je bila predvojna statistika neenotna in nestandardizirana. Ker je bilo knjižnic veliko in so bile – posledično – razdrobljene, so nekateri uporabniki šteti večkrat; npr. v Mariboru so delovale tri relativno velike knjižnice. V primeru, da je bil nek uporabnik včlanjen v vse tri, je statistika beležila tri uporabnike.

31. 8. 1940 je bilo v knjižnicah v prej omenjenih okrajih 222.455 enot gradiva, kar je predstavljalo skoraj polovico fonda gradiva po knjižnicah Dravske banovine. Celoten fond Dravske banovine je štel 581.715 enot. V rubriki izposojeno gradivo se uporabniki odrežejo slabše, saj beležijo prej omenjeni okraji 253.846 izposojenih knjig, celotna Dravska banovina pa 726.579 izposojenih knjig. Razmerje število knjig – število izposojenih knjig je skoraj ena proti ena. Večja odstopanja zasledimo v večjih krajih, kjer je bilo več izposojenega gradiva. Ti kraji so bili Celje, Maribor – levi breg in Ptuj. Iz vsega zapisanega je možno sklepati, da se v mesecih od septembra 1940 do aprila 1941 na področju (ljudskega) knjižničarstva v Dravski banovini (in tudi na Štajerskem) ni dogajalo nič posebnega.

1.2. CELJE

V Celju je že od šestdesetih let 19. stoletja delovala čitalnica, vendar je bila – kot je zapisala Božena Orožen (2001) – njena funkcija po končani 1. svetovni vojni pripravljane miklavževanja in vzdrževanje knjižnice s čitalnico, a se je izčrpala in so jo leta 1927 ukinili. Njen knjižni fond je podedovala tega leta ustanovljena Mestna knjižnica.

Kot je zapisal Pušavec (2006) ima drugi del Mestne knjižnice korenine v Ženskem društvu, ki je oktobra 1923 ustanovilo svojo knjižnico. Vodila jo je Vera Levstik, sicer predmetna učiteljica matematike in fizike. Knjižnica je začela delovati s fondom 230 knjig. Knjižnica

je bila odprta v nedeljo dopoldan. Da je bila knjižnica dobro obiskana, priča podatek, da je leta 1926 štela 1.350 enot, beleži pa 14.000 izposojenih enot.

Levstikova (Pušavec, 2006) je kmalu spoznala, da sorazmerno majhna društvena knjižnica in še nekatere podobne v mestu ne morejo doseči zaželenih uspehov v prizadevanju za dvig splošne ravni ljudske izobrazbe, zato je dala pobudo za združitev takšnih knjižnic v eno veliko ljudsko knjižnico. Pobudi se je pridružila vrsta pomembnih Celjanov, med njimi tudi narodni poslanec in celjski občinski svetnik Ivan Prekoršek ter nekaj čitalničnih odbornikov, med njimi Fedor Gradišnik. Občinski svet je za knjižnico v proračunu namenil 20.000 dinarjev in ustanovil poseben kuratorij, ki so ga sestavljali: gimnazijski ravnatelj Brinar, učitelja Kramer in Roš, poslanec Prekoršek, dr. Skoberne in Mar.

Leta 1927 se je na novo odprla Javna mestna knjižnica. Ob tem je izšel Razglas (Pušavec, 2006):

»OTVORITEV JAVNE MESTNE KNJIŽNICE

V četrtek, dne 3. marca t. l. se otvori javna mestna knjižnica, ki se nahaja v pritličju poslopja mestnega magistrata. Odprta je dvakrat na teden i.s.: ob nedeljah od 10. do 12. ure in ob četrtekih od 18. do 20. ure. Član knjižnice lahko postane vsakdo, ki se zadostno legitimira. Vpisnina znaša 5 Din, za dijake, učence odnosno vajence 3 Din. Izposojevalnina od posamezne knjige se ravna po njeni ceni. Izposojuje se le na izkaznice, ki se dobe pri vpisovanju. Kdor izkaznico izgubi, je odgovoren za njeno zlorabo. Knjige se izposojujejo na 14 dni. Ta rok knjižničar lahko podaljša, ako se čitalec prej pri njem oglasi. Knjižnica, ki se stalno dopolnjuje, šteje nad 2000 leposlovnih ter znanstvenih slovenskih, srbohrvatskih in nemških knjig.«

V pritličnih prostorih na magistratu je knjižnica ostala tri leta. Jedro knjižničnega gradiva so sestavljale knjige iz knjižnice Ženskega društva in knjižnice Kluba naprednih akademikov v Celju, jeseni 1927. leta v javno mestno knjižnico preidejo še knjige iz čitalnične knjižnice (čitalnica je leta 1927 razpuščena). Že v prvem letu se je sposodilo čez 10.000 knjig, v naslednjih dveh letih pa že prek 18.000, medtem ko je izposoja po preselitvi v nove in večje prostore presegla 25.000 izposoj. Spomladi l. 1931 je knjižnica štela 1528 članov, mesečno pa so izposodili tudi nad 2.500 knjig. Bralci so si največ izposojali slovensko leposlovje (okrog polovica vseh izposoj) in leposlovje v nemškem jeziku, v manjši meri pa leposlovje v srbohrvaškem jeziku in znanstvena ter poučna dela. Najbolj popularna knjiga med bralci

je bil Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem, med nemškimi knjigami so prevladovali avtorji pustolovskih žanrov: Wallace, Grey, Brand, Jack London, a tudi Th. Mann, Keller, Dreiser, Sinclair, žensko bralstvo se je najbolj navduševalo nad S. Undset (Kristina, Lavransova hči).

Po treh letih je knjižnica štela že okrog 7.000 knjig in zaradi prostorske stiske se je morala spomladi 1930 preseliti na Vrazov trg (današnji Gledališki trg), kjer je od Mestne elektrarne dobila za nekaj časa prostore v brezplačno uporabo. Knjižničarka Levstikova je s pomočnico Marijo Filipič knjižnico uredila v dva oddelka: leposlovje (s posebnim oddelkom za mladino) in znanstvo. Knjige so bile uvrščene po številčnem zaporedju (kakor so bile kupljene), uporabniki pa so knjige že lahko iskali po avtorskem abecednem katalogu. Knjižnica je bila odprta petkrat na teden od 18. do 20. ure, pa tudi ob nedeljah med 10. in 12. uro. Letna vpisnina je znašala 5 din, obrabnina za vsako knjigo pa pol dinarja (dijaštvo je plačalo 50 odstotkov cene).

Po prvem valu navdušenja je knjižnico doletela podobna usoda kot ostale ustanove v mestu, ki so se financirale z javnim denarjem, dotacija mestne občine je bila iz leta v leto manjša in ob 10-letnici ustanovitve, leta 1937, so bila sredstva prepolovljena na 10.000 din. To je komaj zadoščalo za plačilo najemnine, kurjavo in razsvetljavo, za nabavo novih knjig je ostalo kaj malo sredstev. Tudi prostori so ob 10.000 izvodih knjig, kolikor jih je knjižnica preštela leta 1937, postali pretesni. Gradivo je bilo razporejeno v pet oddelkov: slovenski oddelek (romani in povesti, drame, pesnitve in mladinski spisi), srbohrvatski oddelek (okoli 500 knjig), nemško leposlovje, znanstveni oddelek in revije. Knjižnica je bila odprta petkrat na teden, kar polovico obiskovalcev knjižnice pa so predstavljali delavci, obrtni in trgovski vajenci, zaradi katerih je knjižnica obratovala šele od 6. do 8. ure zvečer. Skoraj četrtino obiskovalcev je predstavljala mladina celjskih šol in komaj četrtino celjska inteligenca, v knjižnico so zahajali tudi kmetje iz okoliških vasi. Knjižnica je bila odprta tudi med poletjem, saj so v knjižnico zahajali tudi letoviščarji, ki jih je bilo v tistem času polno v Celju in okoliških krajih.

Knjižničarka Vera Levstik, je imela s knjižnico ambiciozne načrte: izpopolniti znanstveni oddelek (še posebej zgodovinsko in jezikovno skupino), odpreti študijski prostor za branje zahtevnejše literature in posebne zbirke (predragocene knjige, da bi jih lahko posojali na

dom), z mladinskim oddelkom pa je knjižnica želela prevzeti vlogo takratnih šolskih knjižnic.

1.3. MARIBOR

V Mariboru (Potočnik, 2003) so v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno delovale naslednje knjižnice: Ljudska knjižnica, Prosvetna katoliška knjižnica, Knjižnica Delavske zbornice in Knjižnica Zveze kulturnih društev. Na ideološko delitev knjižnic med prvo in drugo svetovno vojno opozarja Bruno Hartman (1991, str. 695–704), ki je zapisal, da je bilo javno knjižničarstvo v Mariboru med dvema vojnama utirjeno v tri tabore: liberalnega, katoliškega in socialističnega. Ljudska knjižnica je bila v domeni liberalnega tabora. Od leta 1921 jo je vodil Avgust Reisman, leta 1940 pa je štela približno 13.000 knjig v slovenskem, nemškem, srbohrvaškem, češkem, angleškem, francoskem in italijanskem jeziku. Katoliški tabor je imel svojo knjižnico, ki je zaživela šele, ko je bila Slovenska krščansko socialna zveza zamenjana s Prosvetno zvezo. Ta knjižnica je imela tudi svoje potovalne knjižnice. Leta 1941 je premogla fond približno 9.000 knjig. Od leta 1929 jo je vodil Franc Sušnik.

Najvplivnejša v Mariboru je bila knjižnica Delavske zbornice. Delavska zbornica je leta 1926 ustanovila svoj prosvetni odsek in v njem Delavsko knjižnico. Ta je od začetka delovala samo v Ljubljani, v Mariboru pa je še istega leta odprla svojo čitalnico časopisja. Leta 1928 pa je tudi v Mariboru odprla svojo knjižnico. Leta 1941 je imela v fondu 13.000 knjig. V nadaljevanju povzemam spomine nekdanje knjižničarke v Delavski knjižnici.

V Knjižnici so objavljeni spomini Pavle Reberšek (1977), ki nam nudijo dober vpogled v delovanje dokaj velike in dobro urejeno predvojne ljudske knjižnice v Mariboru. Knjižnica je delovala med leti 1928 in 1941. Leta 1940 je bilo vpisanih preko 3.000 članov, kar predstavlja približno 4 odstotke prebivalcev tedanjega Maribora. Zanimiv je podatek, da je bila nabava centralna – knjige so kupovali v Ljubljani, kjer so tudi vodili Inventarno knjigo in tiskali katalog. V fondu kakor tudi v izposoji prevladuje leposlovje, saj se vsa leta razmerje med izposojenim leposlovjem in strokovno literaturo ni bistveno spreminjalo.

Podatki so naslednji (Reberšek, 1977):

Tabela 4: Izposoja v letih pred vojno (Delavska knjižnica).

Leto	Leposlovje	Strokovna / znanstvena literatura
1928-1931	44.405	2.163
1936	42.590	1.935
1937	42.230	1.565
1939	33.977	1.191
1940	40.338	1.621

Izvedemo tudi, da je bila knjižnica odprta od 10.–12. in od 16. – 20. ure, tudi ob sobotah. Približno tretjina gradiva je bila v obtoku (od ocenjenega fonda 20.000 enot); to gradivo je po okupaciji (leta 1941) ostalo po domovih bralcev. Tiste knjige, ki so se ohranile, so kasneje tvorile fond Študijske knjižnice v Mariboru⁴. Ob treh vodilnih knjižnicah v Mariboru je potrebno omeniti še knjižnico sokolskih društev na Studencih, ki je imela leta 1941 fond 8.111 knjig.

Če povzamem navedene podatke, je bilo v Mariboru pred izbruhom vojne na področju knjižničarstva dovolj knjig in knjižnic; 43.111 knjig kolikor jih navaja Bruno Hartman, je prav gotovo lepa številka, vendar ne smemo pozabiti, da je bil fond razpršen na štiri različne in pogosto med seboj konkurenčne knjižnice. Težko sodimo, koliko so bile knjižnice zaradi plačevanja izposojnine dostopne manj premožnim slojem prebivalstva.

---

⁴ Danes Univerzitetna knjižnica Maribor – UKM.

2. KNJIŽNICE V TRETJEM RAJHU

Če želimo razumeti delovanje knjižnic med vojno na Štajerskem, je potrebno poznati delovanje ljudskih knjižnic (Volksbuechereien) v Tretjem rajhu. V svojem delu Pirjevec (1940) opiše nemške ljudske knjižnice takole: »C. Noerrenberg v Nemčiji in E. Reyer v Avstriji sta se zavedno ravnala po ameriškem vzorcu. Končno je leta 1899 Comenijeva družba označila v okrožnici vsem mestnim občinam temelje sodobne javne knjižnice: 'Knjižnice naj vodijo znanstveno izobraženi poklicni knjižničarji. Breztendenčna izbira knjig za vse plasti naroda. Centralna uprava, zadostni prostori in primerno ugodna lega knjižnice. Vsaka knjižnica naj ima izposojevalnico in čitalnico. Knjižnice morajo biti odprte vsak dan in dostopne brez nepotrebnih formalnosti.' Razen omenjenih društev, posameznih velikih podjetij – Zeiss v Jeni (1895) in Krupp v Essnu (1899) – skrbijo za javne ljudske knjižnice v prvi vrsti mestne občine. Za vzdrževanje prispevajo tudi društva, nekoliko državne oblasti, ki se pa na splošno omejujejo na upravno delo, to je, da skrbijo za poklicno izobrazbo knjižničarjev in ustanovitev posvetovalnic za knjižnice in delo v knjižnicah. Iz narodnopolitičnih vzrokov je država zlasti podpirala knjižničarstvo v obmejnih krajih (Grenzbuechereidienst), katere je prepredla z dobro organiziranimi potovalnimi in stalnimi knjižnicami v malih mestih, trgih in vaseh, ki so služile v prvi vrsti okrepitvi nemštva.«

To je zelo kratka in zelo poenostavljena predstavitev nemškega ljudskega knjižničarstva med obema vojnama; ker je Pirjevec tako skopo predstavil ta del – v nasprotju z zelo izčrpnim in podrobnim opisom ameriškega in britanskega knjižničnega sistema – lahko to pripišemo časovni in tudi prostorski bližini vojne. Ne smemo pozabiti, da sta bili v času, ko je Pirjevec pisal prej navedeno monografijo, Avstrija in Češka že okupirani; Avstrija je bila priključena Tretjemu rajhu, Češka je bila nemški protektorat. Prav gotovo so slovenski knjižničarji pozorno spremljali dogajanje tako v Nemčiji, kakor v Avstriji in na Češkem. Ker so večinoma dobro obvladali nemški jezik in jim tudi tedanja nacionalsocialistična terminologija ni bila tuja, lahko sklepamo, da so se želeli izogniti tej temi. Le na ta način si lahko razložimo dejstvo, da so bile podrobneje predstavljene celo švicarske knjižnice.

Dogajanje na Češkem in po jeseni 1939 na Poljskem je bilo dovolj poučno; tudi v Dravski banovini so pripadniki nacionalsocializma začeli javno izražati svojo politično in nacionalno pripadnost. Vse je kazalo, da je vojna v Kraljevini Jugoslaviji neizogibna.

Za naše razumevanje pa je potrebno boljše poznavanje dogajanja v nemškem ljudskem knjižničarstvu med leti 1933–1945.

Do leta 1933 je bilo knjižničarstvo v Nemčiji brez krovne zakonodaje ter prepuščeno delovanju posameznih dežel (pokrajin). Čeprav je bila mreža (ljudskih) knjižnic zelo močna v mestih, jih ponekod na podeželju sploh ni bilo. Prav tako sta obstajala dva močna tabora, katerih filozofija oziroma dojemanje poslanstva ljudskih knjižnic je bila popolnoma nasprotna. Steigova (1992) piše o Alte in Neue Richtung, tj. o dveh usmeritvah: stari in novi. Čeprav je morda nenavadno, je nova usmeritev (Neue Richtung) zagovarjala vizijo knjige kot posrednika kulture in je skušala to vizijo uresničiti zelo neposredno in odločno. Stara smer je zagovarjala bolj pragmatično vizijo: knjige naj se vključijo v knjižnično zbirko, ker bralci povprašujejo po njih in jih tudi prebirajo (ne glede na zvrst in kakovost).

Leta 1933 se je z vzponom nacionalsocializma začela preobrazba nemške družbe, posredno pa tudi nemških knjižnic oziroma knjižničnega sistema. V ljudske knjižnice so uvedli cenzuro; ljudske knjižnice so resorsko pripadle Ministrstvu za izobraževanje (šolstvo) in ne Ministrstvu za propagando. Leta 1934 je pruski minister za šolstvo postal zvezni minister za šolstvo. Leta 1935 je izšla uredba o odgovornosti kulturnih institucij do lokalnih skupnosti; ta uredba je odvzela pristojnost lokalnih (deželnih) vlad do ljudskih knjižnic.

4 .10. 1933 (Welch, 1993) je začel veljati Zakon o urednikih. Čeprav ga je izdalo Ministrstvo za propagando in se je nanašal predvsem na časopise, ne moremo izdajanja časnikov izvzeti iz konteksta knjižnic, saj je v knjižnicah možno prebirati periodični tisk. Zakon je pomemben zaradi dveh temeljnih novosti:

- a) Novinarskega dela niso mogli več opravljati nearijci.
- b) Urednik je bil osebno odgovoren za vsebino tiskanega ali izvedenega dela; odgovornost pa se ni nanašala na odgovornost založnikom, temveč vladi. Tako založnik ni mogel odpustiti urednika, ki ni sledil njegovim navodilom. Zamenjalo ga je lahko Ministrstvo za propagando.

Ob vsem zapisanem ne smemo pozabiti, da je imela tiskana beseda v času tridesetih let 20. stoletja veliko večjo veljavo, saj se je radio kot medij šele začel uveljavljati. Tako je leta 1933 v Nemčiji izhajalo 4.700 dnevnikov, leta 1944 pa le še 977, od leta 1933 do leta 1938 se je število izdane periodike prepolovilo (od 10.000 na 5.000). Nacizem je spodbujal produkcijo filmov ter pripomogel k razmahu radia kot pomembnega medija. Ta medij je bil

veliko uporabnejši za množično propagando kot časopisi. Zapisano namreč drugače učinkuje na ljudi kot slišano ali videno. Zavedati se moramo, da je bil radijski aparat takrat precej redka dobrina. Tako so se ob poslušanju radijskih oddaj niso zbrali zgolj člani družine, pogosto so se jim pridružili še sosodje, ki radia niso premogli.

Radio in filmska produkcija sta bili podrejeni Ministrstvu za propagando, ki ga je vodil dr. Joseph Goebbels. Ministrstvo je bilo ustanovljeno po požigu Reichtaga (28. 2. 1933), 13. marca istega leta pa je bil imenovan kot minister za propagando.

Poleg neposrednega propagandnega učinka radia so bile pomemben medij vpliva tudi knjige in s tem posredno tudi knjižnice. Položaj knjižnic se je zatorej v Tretjem rajhu temeljito spremenil. Knjižnice so postale prostor za neformalno izobraževanje, vsekakor pa prostor za oblikovanje novega človeka po meri nove ideologije. Da bi ljudske knjižnice lahko izpolnile nove naloge, je bilo potrebno postoriti marsikaj: od odpiranja novih knjižnic do tega, da se poveča obisk in izposoja v ljudskih knjižnicah. Vendar je nova ideologija storila nekaj, kar ni poprej uspelo (ali se ni zdelo potrebno) nobenemu oblastniku – sprejela je knjižničarsko zakonodajo. S tem na videz nepomembnim dejanjem je določila, kje in kako se ustanavljajo ljudske knjižnice, kakšno naj bo njihovo delovanje, ter zagotovila financiranje delovanja knjižnic.

Margaret F. Steig v svoji monografiji *Public Libraries in Nazi Germany* (1992) natančno popiše delovanje knjižnic med vladavino nacizma. Za nas je to delo temeljnega pomena, saj v Sloveniji na to temo nimamo lastnih študij o delovanju ljudskih knjižnic v času okupacije. Z okupacijo se je v Slovenijo oziroma na področje Gorenjske in Štajerske prenesla ne samo oblastna struktura, temveč tudi način delovanja knjižnic.

Čeprav Nemčijo – od zunaj – dojemamo kot enotno državo, je to v resnici zveza dežel. Šele nacizem je hotel in uspel poenotiti to versko in zgodovinsko raznolikost: uvedel je enotno zakonodajo, ki je poprej na področju knjižničarstva ni bilo. Prej so veljale deželne zakonodaje, ki so se med seboj razlikovale. Mnogi knjižničarji so podpirali nacizem, saj so upali, da se bo stanje v ljudskih knjižnicah pod nacističnim vodstvom izboljšalo. Že pred nacističnim prevzemom oblasti je prusko Ministrstvo za znanost, umetnost in izobraževanje (*Ministerium fuer Wissenschaft, Kunst und Volksbildung*) prevzelo neformalno pobudo za razvoj (ljudskih) knjižnic; tako je želelo vzpodbuditi razvoj knjižnic Prusiji in drugih nemških deželah. Vendar sprejetje nacističnih vzorcev mišljenja ter njihova implementacija v delo knjižničarjev ni bila takojšnja, temveč postopna. Najprej je bilo potrebno določiti, v kateri resor sodijo ljudske knjižnice.

Dokončno je bilo to vprašanje rešeno leta 1937; knjižnice so še naprej sodile v pristojnost Ministrstva za znanost, umetnost in izobraževanje in ne Ministrstva za propagando. Položaj ljudskega knjižničarstva se je uredil z Uredbo o delovanju ljudskih knjižnic. Akt, ki je urejal to področje je bil samo uredba in ne zakon, kakor so upali ljudski knjižničarji, a je imela vse značilnosti zakona; tako je določala:

- a) kdo lahko ustanovi ljudsko knjižnico,
- b) financiranje delovanja ljudske knjižnice,
- c) naloge, ki jih mora opravljati ljudska knjižnica,
- d) minimalni obseg knjižnega fonda (glede na število prebivalcev).

Za delovanje ljudskih knjižnic je bila pomembna izjava tedanjega predsednika vlade A. Hitlerja z dne 23. 3. 1933; v angleškem jeziku ga citira David Welch. Iz tega gradiva je razvidno, da je bilo besedilo objavljeno v *Voelkischer Beobacher* 23. 3. 1933; žal pa to gradivo ni na voljo v Sloveniji. Zaradi pomembnosti ga povzemamo po Kochovi (2002):

»V skladu z razstrupljanjem našega javnega življenja bo zvezna vlada odločno sanirala moralo ljudskega telesa. Področja vzgoje in izobraževanja, gledališča, filma, literature, tiska, radijskih oddaj bodo sredstva za doseg tega namena. /.../ Vse naštetu ima vlogo ohranjanja znanja našega naroda kot trajne vrednosti. /.../ Z rešitvijo 'Knjiga in meč' je vladajoča nacionalsocialistična ekipa spremenila celotno področje književnosti v propagandno orožje. Knjiga tako ni bila več umetniško delo, temveč politično sredstvo za vcepljanje nacionalsocialističnega dojemanja sveta. Judovske in politično nezaželene pisatelje so označili za 'škodljive za ljudstvo' in 'uničevalce nemškega duha'. Posledično so bili prepovedani. /.../ Temeljne značilnosti politike do književnosti in kulture v Tretjem rajhu so čiščenje, nadzorovanje, subvencioniranje literature, cenzura, osebna kontrola in knjižna propaganda.«

Povsem razumljivo, da totalitarni režim ni dovoljeval objavljanja besedil 'neprimernim' pisateljem ter je njihova dela prej ali slej – v smislu 'razstrupljanja' ljudstva – izločil iz knjižničnih zbirk. Kasneje pa se zaradi cenzure niso tiskala dela takšnih avtorjev.

2.1. KNJIŽNIČNE ZBIRKE

Knjižna zbirka je srce knjižnice; od sestave knjižne zbirke (fonda) je odvisen uspeh vsake knjižnice v okolju, kjer deluje. Obdobje nacionalsocializma največkrat povezujemo z obrednimi zažigi in odstranjevanjem knjig, ki niso ustrezale vladajoči ideologiji.

Druga, morda lepša plat prej omenjenega početja pa je dejstvo, da se je poizkušalo manjkajoči fond gradiva nadomestiti. Kako oblikovati in dopolnjevati knjižno zbirko, da knjižnice ne bodo zamrle, je bilo vprašanje, s katerim so se srečali nemški ljudski knjižničarji, ko jim je bila dodeljena nova vloga v novi družbi – vloga neformalne vzgoje in izobraževanja ter vloga neformalnega nadzora bralcev.

2.1.1. ČIŠČENJE FONDA

Nekateri knjižničarji so sami predlagali pregled knjižničnih zbirk. Tako je Max Wieser (Steig, 1992) izdelal popis knjižničnih zbirk. Trdil je, da so knjižnice polne marksističnega strupa in da niso kupovale nemških in nacionalsocialističnih avtorjev. Marca 1933 je bil že prej omenjeni Wieser imenovan v odbor, ki je opravljal nadzor knjižničnih zbirk v Berlinu.

Glavnino neprimernih knjig so predstavljale take z marksistično vsebino, dela judovskih avtorjev, dela s pacifistično vsebino ter – jasno – kič, ki je »kvaril moralno« nemškega ljudstva. Obstajala je dodatna kategorija knjig, ki pa ni bila enoznačna, temveč se je spreminjala. Naslovi in avtorji tukaj niso bili točno določeni, temveč so bili odvisni od trenutne politične situacije. Prav tako so se sezname neprimernih knjig – vsaj od začetka – razlikovali od kraja do kraja; Steigova (1992) navaja, da je bilo pred 1. 10. 1935 na seznamu Gestapa le 33 avtorjev, na Bavarskem seznamu je bilo 360 avtorjev. Po letu 1935 je bil seznam enoten, sestavljali pa so ga v Reichsschrittuskammer; sezname so spreminjali in dopolnjevali. Seznam, ki je izšel 31. 12. 1938, je vseboval povzetek prej izdanih seznamov in je bil najbolj popoln. Statistična primerjava prepovedanih naslovov med leti 1935 in 1938 kaže, da se je povečal delež knjig, ki bi jih lahko uvrstili pod kategorijo različno (s 33 % leta 1935 se je povečal na 41 % leta 1938), upadel pa je odstotek knjig, ki so jih uvrstili pod

rubriko pornografija (s 33 % leta 1935 je padel na 21 % leta 1938)⁵; delež marksističnih in protinacističnih knjig je ostal skoraj nespremenjen.

Pomembno vlogo pri čiščenju fonda je imel tudi Gestapo, ki je lahko (in tudi je) nadziral vsebino knjižnih zbirk. Steigova (1992) navaja primer, ko je Gestapo v podružnični knjižnici v Duisburgu našel antologijo, ki je vsebovala delo judovskega avtorja. Le zagotovilo direktorja knjižnice o lojalnosti zaposlene jo je rešilo kazni.

Ko so bile s knjižnih polic odstranjene vse 'neprimerne' knjige, se je lahko vzpostavila učinkovita cenzura. Zaradi že zgoraj omenjenega Zakona o urednikih ni bilo nevarnosti, da bi se takšne knjige tiskale. Tudi če bi jih želeli knjižničarji kupiti, jih preprosto ni bilo.

Sistem cenzure je bil večplasten. Tako se je že leta 1933 vzpostavil sistem kontrole v obliki državnih in partijskih Uradov za vodenje (Lenkungsstellen), ki so imele vlogo prenosa vodilne politične linije na vsa področja knjižne produkcije. Da pa bi preprečili produkcijo nezaželene literature, se je partija posluževala tudi manj očitnih sredstev: zaseg takšnih del, neobjavljanje v nacionalni bibliografiji in nenazadnje redukcijo pri dobavi papirja. Neubogljive pisatelje, založnike, knjigarnarje in vodje knjižnic pa so lahko kaznovali. Osnova za to so bili naslednji zakoni: Zakon o zaščiti naroda (Gesetz zum Schutze der Nation), sprejet 28. 2. 1933, Zakon o vladni kulturni zbornici (Reichkulturkammersetz), sprejet 22. 9. 1933 in Zakon o zaščiti nemške krvi in nemške časti (Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes und der deutschen Ehre), sprejet 15. 9. 1933.

Pred sistematičnim čiščenjem fondov se je zgodilo zažiganje knjig in sicer 10. maja 1933.

Nacisti so želeli ustvariti vtis, da je bil sežig knjig dogodek, ki se je zgodil spontano. Nasprotno navaja Steigova (1992) podatek, da je New York Times kar dva tedna pred nameranim sežigom knjig poročal o protestih različnih skupin zaradi načrtovanega sežiga knjig. Večina prepovedanih knjig ni končala na grmadah ali v papirnicah, temveč v posebnih skladiščih. Skupaj s samim gradivom so se odstranili tudi kataložni listki. Problem so predstavljali katalogi, ki so bili uvezani v knjigo, saj jih je bilo potrebno natisniti na novo. Postopek je bilo potrebno ponoviti vsakič, ko je bilo potrebno iz fonda odstraniti knjigo, ki se je znašla na seznamu prepovedanih knjig; ta se je zelo spreminjal in nikoli ni bil tako fiksen kot se je morda zdelo na prvi pogled. Ker se je seznam prepovedanih knjig spreminjal, so nekatere prej prepovedane ponovno vrnili v knjižno zbirko, ki je bila na voljo za izposajo. Pa tudi knjige, ki jih celotno nacistično obdobje ni doletela 'sreča', da bi jih odstranili s seznama

---

⁵ Steigova ne navede natančno kakšno gradivo je bilo uvrščeno v to rubriko. Iz izkušenj vemo, da se včasih v takšno kategorijo uvrstijo tudi knjige, ki bi jih lahko uvrstili tudi med medicinske npr. uravnavanje rojstev.

prepovedanih knjig, niso povsod ležale neizposojene v skladiščih. Pregovorna nemška natančnost in ubogljivost sta tukaj zatajili; knjižničarji so sami prebirali te knjige (tisti, ki so si to upali), posojali pa so jih tudi tistim, ki so jim zaupali.

Pri oceni, koliko fonda je bilo v času nacizma dejansko izločenega, je potrebno upoštevati še vsaj dvoje:

- a) zaradi starosti ali uničenosti vse knjižnice izločajo svoje gradivo in
- b) že obstoječe razlike v sestavi knjižnih fondov glede na okolje, kjer je knjižnica delovala.

Logično bi bilo, da so se knjižnice, ki so delovale v urbanih okoljih in so imele v svojih fondih več ali pretežno liberalno oziroma marksistično literaturo, zaradi same strukture fonda posledično izgubile več fonda kot knjižnice, ki so delovale v manj urbaniziranih okoljih. Da takšno razmišljanje drži, potrjujejo tudi podatki, ki jih navaja Steigova (1992). Kljub veliki nabavi novega gradiva, da bi zapolnili vrzel, ki je nastala z izločanjem gradiva, je le knjižnica v Hamburgu beležila povečan obseg fonda, ostale knjižnice v velikih mestih (Berlinu, Essnu, Leipzigu itd.) tega primanjkljaja v fondu niso uspele zapolniti. Med letoma 1933 in 1935, ko je bila cenzura najmočnejša, je knjižnica v Hamburgu izločila 24 % svojega fonda. V nekaterih knjižnicah, npr. v Essnu, kar 69 % fonda iz leta 1934 leta 1938 ni bilo več vključeno v fond, v Muenchnu je bil ta odstotek še višji in je znašal 76 %. V manjših mestih je bil odstotek izločenega fonda komaj 6 %, v podeželskih knjižnicah še manjši.

Zaradi velike količine izločenih knjig zlasti v velikih mestih je bilo potrebno manjkajoči del fonda vsaj delno nadomestiti. Knjižnice so ta problem reševale s povečano nabavo. Kljub povečani nabavi je razlika v količini fonda samo v Berlinu znašala 190.332 enot (podatki za leto 1938). V kakšnem časovnem obdobju bi knjižnice uspele nadomestiti izločeni fond, je nemogoče ugotoviti. Vojna, ki se je začela naslednje leto je prav gotovo močno zaznamovala tudi založniško in knjižnično dejavnost.

Kochova (2002) v svoji diplomski navaja delo M. Komorowskega, ki je postavil tezo, da so v ljudskih knjižnicah Tretjega raja potekali trije procesi:

- a) 'čiščenje' osebja (personelle 'Saeuberung'),

b) poenotenje delovanja knjižnic in njihove organiziranosti (Gleichschaltung der bibliothekarischen Organisationen) in

c) 'čiščenje' fondov ('Saeuberung' der Buchbestände).

2.1.2. IZBOR FONDA

Tudi pred nacističnim prevzemom oblasti nemški ljudski knjižničarji v svoje knjižne zbirke niso dovoljevali vključitve 'neprimerne' literature. Veljalo je splošno prepričanje (Steig, 1992), da je naloga ljudskih knjižnic vzgojna. Vzgaja naj poteka preko znanstvene in zabavno-poučne literature; ta pa ne sme niti zgolj zabavna. Nemški knjižničarji so si šteli za dolžnost, da dvignejo kulturno in izobrazbeno raven bralcev, tako s povečanjem njihovega znanja kot z dvigom zahtevnosti pri izboru literature. Medsebojno so se razlikovali le po stopnji avtoritativnosti, s katero so delali z uporabniki. Pravila o izposoji gradiva so samo potrjevala njihovo usmeritev: bralcem je bila (navadno) dovoljena omejena izposoja romanov (na mesec), ponekod so omejevali celo število izposojenih enot strokovne literature. Prav tako je bila oblikovana knjižna zbirka; šele 'čiščenje' fonda v tridesetih letih 20. stoletja je pokazalo, da je npr. v skupini pustolovskih romanov, ki so bili 'namenjeni zgolj zabavi'⁶ bilo možno najti dela Jacka Londona, R.L. Stevensona in Josepha Conrada. Med temi deli ni bilo mogoče najti Karla Maya, saj ga v knjižne zbirke niso vključili. Razlog – dela so bila plod domišljije; avtor namreč ni videl nobene od dežel, kjer so se dogajali njegovi romani. Celotno delo tako priznanih in uveljavljenih avtorjev, kot sta bila Galsworthy ali Thomas Mann niso vključili v knjižno zbirko, če niso ustrezala strogim knjižničarskim standardom.

Strogi standardi ljudskih knjižničarjev (Steig, 1992) so se dobro ujemali s pogledi nacionalsocialistov o 'čistosti' tega, kar naj bi bilo primerno branje za nemško ljudstvo. Tako so bila od leta 1933 neprimerna dela – in kot taka niso sodila v knjižne fonde – dela judovskih, marksističnih, pacifističnih ali liberalnih avtorjev. Prav tako niso tja sodila dela, ki so govorila o teh rečeh, razen če so bile te teme tarča kritike. Veljalo je splošno prepričanje, da je naloga ljudskih knjižnic vzgojna. Vzgaja naj preko znanstvene in zabavno-poučne literature; zadnja ne bi smela biti namenjena prebiranju zgolj za zabavo. Nemški ljudski knjižničarji so si šteli za dolžnost, da dvignejo kulturno in izobrazbeno raven bralcev; to so

---

⁶ Steigova zapiše: written for pure sensation.

želeli storiti s povečanjem njihovega znanja kakor tudi nivoja zahtevnosti pri izboru gradiva. Pravila o izposoji – ta so bila zelo restriktivna – so samo potrjevala njihove usmeritve.

Po nacističnem prevzemu oblasti (Steig, 1992) se v knjižne fonde ni več smelo vključevati del, ki bi lahko povzročilo škodo ali bi slabo vplivala na ljudstvo. Knjižničarji so v knjižne fonde dodajali dela, ki so podpirala nacistično ideologijo, nacistično resnico in vrednote – Mein Kampf za začetek; dodati je bilo potrebno dela filozofskih predhodnikov nacizma, kot sta bila Paul de Lagarde in Moeller van der Bruck, dela teoretikov rase ter knjige z militaristično in nacionalistično vsebino. Nadalje so sledila dela, kot so nordijske sage in legende, zgodbe o herojstvu in zvestobi; pomemben del novih naslovov so predstavljali tudi lokalni miti in legende. Ljudske knjižnice so zelo spodbujale izposajo literarnih del na temo Blut und Boden – dela, ki so poudarjala kombinacijo rasne čistosti in skoraj mitskega spoštovanja podeželja.

Zaradi cenzure in ponekod močno zdesetkanih fondov je bilo potrebno postaviti nova pravila, kako izbirati gradivo ter kako izgraditi nove knjižnične zbirke, ki bodo odražale zahteve nove vladajoče ideologije.

Steigova (1992) piše da so imeli nacisti in knjižničarji enako stališče do literature, ki je bila 'posebno poglavje' – to je bila skupina, ki bila deležna velikega odpora tudi pri nas. Pri nas je dobila imena plaža in kič, v Nemčiji pa Schmutz in Schund. Nemški knjižničarji so se že dolgo borili proti množični produkciji tiste vrste literature, ki je bila pri nas poznana kot plaža; tovrstno gradivo je bilo možno v prednacistični Nemčiji kupiti v trafikah .

Zakon iz leta 1926 (Steig, 1992), ki naj bi mladino varoval pred temi intelektualnimi smetmi, je imel v urbanizirani in industrializirani družbi le malo učinka. Poceni revije, pogrošni romani, pornografske in tem podobne publikacije (ne pornografske v tehničnem smislu), kratka produkcija dvomljive kvalitete je bila lahko dosegljiva v trafikah. Odpor do tovrstne literature, ki je bil skupen nacistom in knjižničarjem, so nacisti izkoristili, da so cenzuro razširili ne le na založnike, tiskarje, knjigarne in knjižnice, temveč tudi na vsa mesta, kjer so prodajali (po mnenju nacistov in knjižničarjev) ostudno in vulgarno literaturo. Tako se je mreža cenzure razširila in je pokrivala vse točke, kjer so se prodajali tiskani izdelki. Knjižničarji so spočetka pozdravili nacistično revolucijo, saj so upali, da bo publikacije, ki so izhajale v Weimarski republiki, zamenjala bolj zdrava in boljša, kvalitetnejša literatura.

Nacistična politika glede oblikovanja zbirk je bila relativno stabilna (Steig, 1992); vsi bistveni elementi so bili razvidni že leta 1933 in se do leta 1939 niso bistveno spremenili. Nekatera področja, ki trenutno so / niso ustrezala trenutnim potrebam so dodali / odstranili ,

tako npr. so leta 1938 iz knjižnih zbirk umaknili vse gradivo, ki je govorilo o tedaj občutljivi temi Južne Tirolske. To se je zgodilo pred srečanjem Fuehrer–Duce. Kasneje je bilo to izloženo gradivo vrnjeno v knjižne zbirke.

Steigova (1992) navede katero gradivo ni bilo primerno za zbirke: gradivo s predmetnimi oznakami marksizem, pacifizem in Judje (tako avtorji kot dela, ki bi o tej temi pisali pozitivno) je bilo ves čas nacistične vladavine izloženo iz knjižnih zbirk. Iz knjižnih zbirk je bilo potrebno izločiti (in ne več na novo nabavljati oziroma vključevati) gradiva z naslednjo vsebino:

- a) tujejezično literaturo, ki je nasprotovala ali kritizirala nacizem in
- b) dela pisana s krščanskega zornega kota in so kot taka nasprotovala zahtevam totalitarne države;
- c) gradivo, ki je oporekalo oziroma kritiziralo, dvomilo v legalnost nacistične države;
- d) knjige 'izdajalcev' Ernesta Roehma in Otta Strasserja;
- e) knjige, ki so bile neprimerne glede zunanje politike;
- f) knjige, ki so slabile moč ljudstva (Steigova prav posebej opozarja na avtorico Margaret Sanger, ki je bila zagovornica kontrole rojstev);
- g) knjige sicer tiskane v nemškem jeziku v tujini – zlasti nezaželene so bile teme, ki so obravnavale 'nemške nacionalne interese' z drugačnega stališča kot nacistična ideologija (npr. vprašanje sudetskih Nemcev).

Prav posebna skrb je bila namenjena izdelavi standardov kvalitete – za leposlovje še prav posebej. Nova država je obljubila brezkompromisen boj za dosego višje kvalitete gradiva. Nemški avtorji so bili deležni večjih spodbud. Ljudske knjižnice pa so veliko truda vložile v delo z mladimi med šestnajstim in petindvajsetim letom starosti. V nasprotju s prizadevanji za nabavo kvalitetnejšega gradiva in zagotavljanje bolj pestre ponudbe in storitev zlasti za mlajše bralce pa je opazen trend zapiranja ljudskih knjižnic v nacionalni okvir. Temu trendu lahko sledimo tudi v Die Buecherei: zadnje prispevke o kakšni izmenjavi zaposlenih s tujino zasledimo še leta 1938, z začetkom vojne pa so edini prispevki, ki obravnavajo knjižničarstvo v tujini, omejeni zgolj na Skandinavijo, še posebej na Švedsko in Finsko.

V članku Franz Werner (1938, str. 414–424) opiše izkušnje knjižničarjev iz Wilhemshavna s prostim pristopom. V tej knjižnici so v začetku leta 1937 prešli s pultnega sistema na sistem prostega pristopa. Tako so celoten abecedni katalog postavili v prosti pristop, prav tako so na

novo uredili stvarni katalog. Vsaka knjiga je imela tudi posebno kartico (kartonček), na kateri je bila označena postavitev. Pri periodiki so opustili številčenje časopisov; namesto tega so bili od tedaj urejeni po naslovih. Nadalje izvemo, da so knjige postavljene po posameznih glavnih skupinah, ki se dalje členijo – avtor navaja primer področja Zgodovina, v katero sta vključeni naslednji podskupini: Svetovna vojna, Nemci ob mejah in v tujini (Grenz- und Auslandsdeutschum). Lepslovje je razčlenjeno zelo podrobno; zgodovinski romani so uvrščeni v področje zgodovine, basni oziroma pripovedi o živalih pa v področje narava (Natur). Zaposleni so opazili, da se knjige, ki so prej mesece ali celo leta dolgo ostajale neizposojene v skladišču, ponovno izposojajo. Avtor navaja nekaj primerov:

Naslov dela	Čas, ko knjiga ni bila izposojena (v letih)	Izposojevalec(sedaj)
Caryle: Schiller	1 ½	delavec
Hoffmann: Das Fraeulein Von Scuderi	7	vajenka

Nadalje navaja primer knjige Geist der Zeit (avtor Arndt) – knjiga je bila v skladišču neizposojena kar 96 mesecev (8 let), po preureditvi knjižnice v sistem prostega pristopa je bila knjiga izposojena kar dvakrat v mesecu in pol.

Uporabniki so se po opažanjih zaposlenih po spremembi načina izposoje razdelili v dve skupini:

- a) prva skupina, ki je bila prevladujoča, je bila sestavljena pretežno iz mlajših članov ter tistih članov, ki so bili samozavestnejši in spretnejši;
- b) drugo skupino so sestavljali pretežno starejši člani in gospodinje ter tisti uporabniki, ki so težje sprejemali ali sledili novostim oziroma spremembam; nekaj pa je bilo tudi takšnih, ki so bili preprosto navajeni udobja, da so jim knjižničarji svetovali pri izbiri gradiva in jim ga kasneje tudi prinesli iz skladišča.

Pri novi postavitvi so izvzeli nekatera gradiva, tako je nastala priročna knjižnica. Tudi nekdanje skladišče knjig so koristno uporabili kot prostor za študij; avtor imenuje to 'Studienbuecherei'. Čeprav iz samega zapisa ne moremo razbrati, kaj točno je to pomenilo, lahko sklepamo, da je bila to dejansko študijska čitalnica, v kateri se je nahajala tudi priročna knjižnica.

Avtor (Werner, 1938) tudi ugotavlja, da bralci knjige v prostem pristopu velikokrat izbirajo 'z očmi', kar pomeni, da se bolje izposojajo knjige, ki so vizuelno privlačne (lepe platnice, vpadljive naslovnice itd.). Prosti pristop zahteva tudi drugačno ureditev knjižnice; gradiva ni mogoče postaviti kot v skladišču po tekočih številkah, temveč mora biti postavljeno smiselno po temah ali področjih. Odločitev o postavitvi gradiva mora biti premišljena, saj mora biti dolgoročna – postavitve ni smiselno spreminjati⁷. Prehod s pultnega v prosti pristop je bil težak, ne le zaradi uporabnikov, temveč zaradi dela, ki ga je bilo potrebno ob takšni spremembi izvesti: poleg že obstoječe številke je bilo potrebno vsako knjigo opremiti še z označbo nove, področne (strokovne) postavitve, sledilo je še tiskanje kataloga. Avtor poroča, da je za ta opravila primanjkovalo osebja⁸. V nadaljevanju izvemo, da je fond študijskega in prepovedanega gradiva štel 15.000 enot⁹. Celotno delo so opravili vodja knjižnice, dva zaposlena in dva vajenca. Zaradi poenostavitve dela so spočetka na gradivu pustili stare, skladiščne oznake. Ob določanju nove postavitve so se odločili za nekatere spremembe, npr. zgodovinske romane niso postavili k področju zgodovina, temveč k romanom; tja so postavili tudi romane z obmejno tematiko (Grenzlandroman). Kasneje so nekatera gradiva predstavili na mesta, kjer so pričakovali večjo izposojajo; tako so storili z gradivom, ki se kljub prostemu pristopu ni izposodilo kar pet let; avtor navaja primer zgodovinske knjige Thulegeschichte: postavili so jo pod romane in uspeh ni izostal – knjiga se je začela izposojati. Gradivo, ki je bilo postavljeno v bližini romanov, se je po poročanju avtorja bolje izposojalo. Kljub prostemu pristopu in s tem prosti izbiri gradiva se je pokazalo, da se bralci izogibajo izposoji knjig z nekoliko težjo vsebino. Ob naslednji reorganizaciji so nekaj leposlovja, ki se ni izposojalo, preprosto postavili k romanom.

Knjige, ki so predstavljale temelje nacionalsocialistične ideologije so se izposojale dobro; vseh osem izvodov 'Mythus' je bilo vedno izposojeno. Največ so si to gradivo izposojali

---

⁷ Es ist klar, dass eine solche sich nur nach dem Inhalt richtende und nicht mechanisch durch Nummern festgeschaltene Ordnung nur fuer die Dauer eines Versuchs aufrechterhalten werden konnte.

⁸ Nun die freihand sich bewaehrt hatte, musste sie eine eigene Gliederung und eigene Nummern erhaten. Im Augenblick fehlten aber dazu Zeit und Kraefte.

⁹ ...Studien- und Sperrabteilung 15000 Baende starken Beschtandes...

mladi, zlasti dijaki in vajenci; ta skupina si je veliko izposojala tudi drugo nacionalsocialistično literaturo¹⁰.

Bralci so radi prebirali Fichteja, Niezscheja in Kanta; avtor članka posebej poudari, da so si ta dela izposojali delavci. Nadalje navede še takrat zelo izposojena dela, kot sta bili Rasse und Charakter (avtor Klauß) in Bekenntnis zu Deutschland (avtor Lagarde) – ti deli so si največkrat izposojali mladi delavci; neki invalid si je izposodil Luthrovo knjigo Deutsche Briefe, Schriften, Lieder, Tischrede. Pred tem je bila neizposojena v skladišču kar pet let. Zaposleni v knjižnici so opazili, da si mladi uporabniki manj izposojajo leposlovje in bolj posegajo po strokovni literaturi, posebej tisti iz skupine zgodovina.

Katalog je 'duša' knjižnice, ki je urejena po pultnem sistemu, saj poleg svetovanja zaposlenih v knjižnici omogoča uporabo in izposajo gradiva. Izbira, kako oblikovati tako katalog kakor tudi svetovanje bralcem, je bila v preteklosti prepuščena vodji knjižnice. Gradivo je bilo postavljeno v skladišče in kot takšno ni moglo vplivati na bralčevo odločitev za izposajo. V knjižnici, ki je urejena v prostem pristopu, pa odločitev, kam se neko gradivo uvrsti (v katero strokovno področje), zelo vpliva na uspešno izposajo. Tako je signiranje gradiva postalo zelo pomembno opravilo.

Čas poletnih počitnic so v tej knjižnici izkoristili, da so vsem knjigam dodelili mesto v prostem pristopu. Ugotovili so da so posamezne (strokovne) skupine preobsežne, ključne besede in sistematična delitev posamezne stroke zastarela. Tako je bilo področje prebivalstvena politika (demografija) uvrščena v skupino ljudsko gospodarstvo. Posebno skrb je potrebno v prostem pristopu namenjati tudi izločanju zastarelega gradiva. Ko je knjižnica izposojala v pultnem načinu, temu vprašanju ni bilo potrebno namenjati tolikšne pozornosti. Po mnenju avtorja je prav prosti pristop neke vrste filter oziroma pokazatelj, da je gradivo, ki se ne izposoja, potrebno izločiti in na ta način dati prostor novemu, za uporabnike zanimivemu gradivu. Iz celotnega prispevka sicer ni mogoče razbrati, v kolikšni meri je bila knjižnica samostojna pri določanju posameznih strokovnih skupin in njihovi podrobnejši členitvi v podskupine, vsekakor pa so bile samostojne pri odločanju o uvrstitvi posameznega gradiva v določeno skupino. Kot je ugotovil že avtor prispevka, je bila od te odločitve odvisna uspešnost izposoje posamezne knjige.

Avtor poroča, da skupino V = Volk und Staat delijo v podskupine. Zaradi avtorjevega izbora prav te skupine in zanimive členitve jo povzemamo¹¹:

---

¹⁰ Das nationalsozialistische Schriftum wird besonders stark von Schuelern und Lehren benutzt.

- V = Allgemeines, Staatenbildung (splošno, država, državožnanstvo)
- Va = Arbeiter (delavci)
- Vb = Bauer (kmetje)
- Vbb = Brauchtum des Bauern (kmečki običaji)
- Vbg = Geschichte des Bauern (zgodovina kmetov)
- Vbk = Kolonisation (kolonizacija)
- Vf = Frau, Allgemeines (ženske, splošno)
- Vff = Frauenschaft (ženska dela)
- Vfm = Mutterschaft, Maedeltum (materinstvo, deklinstvo)
- Vh = Handwerk (obrtno, rokodelstvo)
- Vk = Volkskunde, Kultur (narodopisje, kultura)
- Vkp = Sprache (jezik)
- Vkr = Rasse (rasa)
- Vkv = Bevoelkerungspolitik (prebivalstvena politika)
- Vo = Organisation, Ordnung zum Staatsgefuege, allgemein, Staatskunde (nicht die Geschichte der Partei, sondern die Erziehung zum Staat) (organizacija, red in državna ureditev, ne zgodovina stranke temveč državljanska vzgoja)
- Voc = Charakterkunde (veda o značajih)
- Voe = Erziehung, Schulung, Schule (izobraževanje, šolanje, šola)
- Voh = HJ (Hitler Jugend)
- Vor = Raumordnung (urejanje okolja)
- Vp = Partei (partija, stranka)
- Vpa = Arbeitsfront (delavska fronta)
- Vpp = Polizei, SS (policija, SS)
- Vps = SA (Sturmabteilung)(jurišni oddelki)
- Vpw = Wintershilfe (zimsko pomoč)
- Vr = Recht (pravo, pravni red)
- Vrs = Sozialrecht (socialne pravice)
- Vs = Schutz, Wehr und Waffe (zaščita, obramba, orožje)
- Vsa = Arbeitsdienst (delovna obveznost)

---

¹¹ Nekateri izrazi so zaradi časovne oddaljenosti težje prevedljivi zato so navedeni originalni izrazi in v oklepaju slovenski prevod.

Vsf = Flotte (mornarica)

Vsh = Heer (vojska)

Vsl = Luftwaffe (letalstvo)

Vsls = Lufschutz (zračna obramba)

Vss = Sport (šport)

Vsw = Werhsport (borilni športi)

Vw = Volkswirtschaft, allgemein (narodno gospodarstvo, splošno)

Vwa = Volkswirtschaftlicher Aufbau (Vierjahresplan) und Ausland (izgradnja narodnega gospodarstva in tujina).

Strokovno področje zgodovina je bilo razčlenjeno po državah in kronološko, naravoslovne vede (Naturkunde) so vsebovale tehniko, fiziko, kemijo in matematiko.

Zanimiva je sama sistematika posameznih področij, tako je področje Glauben und Schaffen (religija in ustvarjalnost) zajemala naslednja področja: verstvo, umetnost, glasbo in filozofijo. Dela posameznih filozofov, slikarjev in glasbenikov so bila urejena po abecednem redu. Področje Dichtung (poezija) ni zajemala samo del kakega avtorja, temveč tudi njegovo biografijo. F. Werner (1938) navaja primer Goetheja; poleg njegovih del (poezije) so bila tam postavljena tudi njegova biografija, pa tudi knjige o Weimarju – kraju, ki ga nedvomno povežemo z Goethejevim imenom. V področje zgodovina pa so bile uvrščene monografije o Potsdamu, anekdote o Friedrichu Velikem, pa tudi romani o njem.

Z vsako novo knjigo se pri prostem dostopu pojavi vprašanje, kam jo uvrstiti; z vsakim novim bralcem pa vprašanje, kako pristopiti k njemu in mu razložiti uporabo prostega pristopa. Problem, na katerega opozarja avtor je podvajanje strokovnih področij. Ob vedenju, da je večina nemških knjižnic uporabljala pultni sistem in da tudi sistematika znanosti ni bila tako razdelana, kot je npr. v sistemu UDK, ki ga poznamo danes, ter dodamo še podvajanje (strokovnih področij), lahko razumemo težave tistih ljudskih knjižničarjev, ki so uvajali prosti pristop. F. Werner (1938) navaja primer v skupini Volk und Staat (ljudstvo/narod in država), ki je imela podskupino Flotte (mornarica), v skupini Geschichte (zgodovina), ki je imela podskupino Weltkrieg (svetovna vojna)¹², v katero so uvrščali tudi knjige o mornarici. Nadalje se sprašuje o medsebojni povezanosti področij in pri tem izpostavi problem povezanosti področij Kolonialgeschichte (kolonialna zgodovina) in Flotte (mornarica).

---

¹² Mišljena je prva svetovna vojna 1914–1918.

Podoben je problem, kam umestiti knjige s področja japonske kulture – ali sodi h knjigam s področja Kolonialgeschichte (kolonialna zgodovina) ali pod Geschichte Japans (zgodovina Japonske). Avtor navede še več podobnih primerov. V nadaljevanju navede sklep, da skupine Geschichte (zgodovina) ni smiselno urejati zgolj po časovni razporeditvi, temveč je smiselno združiti po posameznih temah¹³. Tematska razporeditev naj se ne spreminja prepogosto.

Namen delovanja knjižnice je, da prava knjiga najde pravega uporabnika, po mnenju F. Wernerja (1938) pa se je temu poslanstvu knjižnica s prostim pristopom bolj približala kot knjižnica, ki izposoja gradivo po pultnem načinu. Prosti pristop omogoča neposreden stik uporabnikov z gradivom, tako bibliotekarjem ni več potrebno opravljati vloge posrednika. V knjižnici, ki nima prostega pristopa, je uporabnik prepuščen izbiri po katalogu ali pomoči in nasvetom zaposlenih. Pri tem svetovanju se lahko pojavijo problemi, kot so: slabo poznavanje uporabnikov, uporabniki težko ali ne znajo izraziti oziroma ustrezno oblikovati svojih vprašanj ali izraziti želja po temah, ki jih zanimajo. Če je knjižnica majhna in se zaposleni in uporabniki dobro poznajo, navadno ni težav s svetovanjem; drugačna situacija je v večjih knjižnicah, kjer zaposleni ne poznajo uporabnikov in jim zato veliko težje pomagajo ali svetujejo. Gradivo je potem potrebno prinesiti iz skladišča, šele nato se lahko uporabnik odloči, ali gradivo ustreza njegovim željam ali ne. V prostem pristopu te posredne vloge ni oziroma je usmerjena bolj v podrobno iskanje. Uporabnik si v ureditvi prostega pristopa sam izbira gradivo. Ker je avtor v besedilu omenil, da so ob prehodu iz enega na drugi sistem v začetku ohranili skladiščno postavitve, lahko sklepamo – sicer le za to knjižnico – da so bile knjige v skladišču postavljene po strokovnih področjih in ne po sistemu numerus currens. Te ugotovitve ne moremo posplošiti, saj so postavitve odvisne od tradicije knjižnice, pomembna pa je tudi velikost same knjižnice ter število uporabnikov in zaposlenih.

V besedilu samem pa je zanimivo tudi dejstvo, da je pisec (Werner, 1938) uporabil pri zaposlenih žensko obliko, tj. Bibliothekarin, kar napeljuje na misel, da so z uporabniki – večinoma – delale ženske. Ker se beseda kasneje še ponovi, lahko to misel z veliko gotovostjo potrdimo, saj v nadaljevanju, ko ni več opisa dela z uporabniki preide na moško obliko Bibliothekar¹⁴.

Svoj prispevek zaključim z naslednjimi ugotovitvami (Werner, 1938):

---

¹³ Die Buecher muessen nach »unveraenderlichen Wesensgeseßen« zusammengefaßt werden koennen, nach dauernden »Wirkungsrichtungen«.

¹⁴ Die Freihand entlastet den Bibliothekar voellig von allen mechanischen Buchungs–usw.–Arbeiten des Ausleihvorganges und macht ihn zu seiner eigentlichen Aufgabe frei: der Beratung, Unterstuezung und Fuehrung des Lesers!

- a) Mladi in mlajši uporabniki so hitreje in bolje sprejeli novo ureditev v knjižnici.
- b) Prosti pristop je neke vrste stalna razstava gradiva¹⁵.
- c) Prosti pristop je omogočil ureditev odprto ureditev knjižnice: izposoja in gradivo več nista ločena. Uporabniki so zaradi možnosti, da sami izbirajo gradivo, veliko bolj sproščeni in samozavestni, bibliotekarji pa se lahko posvetijo svetovanju in iskanju gradiva tistim uporabnikom, ki potrebujejo pomoč.

Prej prevedeni prispevek je zelo informativen še zaradi dejstva, ki ga avtor niti ne poizkuša imenovati drugače kot Sperrabteilung; tudi v drugih dokumentih tistega časa je možno zaslediti, da pisanje o cenzuri ali prepovedani literaturi ni bilo nič posebnega. Drugače povedano – iz vsega tega lahko sklepamo, da je v družbi obstajalo vsaj minimalno soglasje o potrebnosti tako cenzorskih posegov, kakor tudi spiskov prepovedane literature.

Tudi izbor predstavljene skupine ni naključje; avtor bi lahko izbral tudi kakšno drugo skupino. V sistemu, kjer ena politična stranka obvladuje celotno delovanje družbe, je potrebno nenehno dokazovanje lojalnosti. Ta se lahko izrazi zelo očitno (udeležba na shodih, nošenje partijskih emblemov itd.) ali bolj prikrito – kot v našem primeru. Iz vsega navedenega ne moremo zgolj preprosto sklepati, da so se vsi knjižničarji strinjali z vladajočo politiko. Na začetku nacionalsocialističnega vladanja je večina knjižničarjev nedvomno podpirala novo oblast; kasneje je vsaj del podpore možno razložiti s strahom. Ne smemo pozabiti, da je sestavo zbirk – in s tem posredno tako zaposlenih kakor tudi uporabnikov – nadzirala politična policija (Gestapo).

Ker je bilo v tem poglavju že predstavljeno čiščenje fonda, se bomo v naslednjem poglavju ukvarjali z zaposlenimi v ljudskih knjižnicah.

2.2. ZAPOSLENI

Zelo pomembno je izobraževanje in izbor zaposlenih v ljudskih knjižnicah. V Nemčiji je v predvojnem času naraščalo število knjižničarjev, prav tako študentov na tej študijski smeri. M. Steig (1992, str. 172) navaja naslednje podatke: leta 1937 je bilo približno 700 knjižničarjev zaposlenih v ljudskih knjižnicah, dve tretjini od teh je bilo žensk. Študij

---

¹⁵ Was ist die Freihand anderes als eine Dauer-Buchausstellung?

bibliotekarstva sta spomladi leta 1940 končala 302 kandidata, jeseni leta 1941 pa že 520. Ob dejstvu, da so med zaposlenimi prevladovale ženske, je potrebo poudariti, da so najpomembnejše položaje zasedali moški. Za marsikatero žensko je ta poklic pomenil eno od redkih možnosti (poleg poklica učiteljica, tajnica, bančna uslužbenka), da se zaposli v državi, katere vladajoča ideologija je ženskam »dodelila« predvsem mesto gospodinje in matere. Želje, da bi povečali število moških zaposlenih kot knjižničarjev, pa se ni uresničilo. Težko je oceniti, koliko je na to dejstvo vplivala vojna, analiziramo lahko samo trdna dejstva. Za leto 1935 je med člani VDV (Verband der Deutsche Volksbibliothekare = Združenje nemških ljudskih knjižničarjev) bilo triindevetdeset takšnih z doktoratom, od tega le dvanajst žensk. Nobena od teh žensk ni zasedala kakšnih pomembnih vodilnih položajev. Prav tako so ženske, ki so na nižjih položajih zamenjale moške, prejemale za enako delo nižjo plačo.

Obstajale so tudi velike razlike med vasjo in mesti. Čeprav je nacionalsocializem gojil ideal kmečkega življenja, je bila resničnost precej drugačna. Nemška družba je bila v tistem času pretežno urbanizirana. Nekako tako je bilo tudi s knjižnicami – najuspešnejše in največje, s profesionalnimi knjižničarji so bile skoncentrirane v mestih. Tako je bilo od 480 knjižničarjev samo v Berlinu zaposlenih 188 (Steig, 1992, str. 173). Zaposleni v velikih knjižnicah so imeli tudi to prednost, da so lahko sorazmerno veliko časa posvetili dodatnemu izobraževanju, česar si knjižničarji v manjših knjižnicah (še zlasti, če je bil zaposlen samo eden) niso mogli privoščiti.

Delo knjižničarjev (Steig, 1992) je Elise Hofmann-Bosse leta 1927 razdelila na dva sklopa: obrtniško-tehniškega in osebno-intelektualnega. Med prve je uvrstila pisanje, organiziranje dela in vzdrževanje, med drugo pa interakcijo med ljudmi, spoznavanje knjig, ocenjevanje knjig in ljudi ter iskanje stične točke med uporabniki in knjigo. Nekje med tema sklopoma je mesto za abecedni katalog (avtorjev), bibliografsko znanje in natančno poznavanje slovničnih in logičnih pravil posameznih bibliografskih enot.

Po letu 1933 (Steig, 1992, str. 178) pa je postajala tudi politika vse bolj pomembna za opravljanje poklica knjižničarja. Ljudski knjižničarji so ocenjevali knjige skozi prizmo nacionalsocialističnih vrednot in usmerjali uporabnike k literaturi, da bi jih oblikovala kot boljše člane (pripadnike) skupnosti in nacistične države. Ne samo da so v ljudskih knjižnicah pregledali svoje fonde in iz njih odstranili »neprimerne« avtorje in vsebine, da so se (tiho) strinjali z »Nuerenberškimi zakoni« (o zaščiti arijske rase), ampak so uvedli nova pravila katalogizacije in klasifikacije, ki so bila prilagojena nacionalsocializmu. Tako so leta 1935 v hamburški knjižnici uvedli naslednje klasifikatorske skupine: Nemci na obmejnih področjih in

v tujini, nacionalsocializem, vodilne nemške osebnosti, domovina in folklor, rasa. Predlagano je bilo, da bi ponovno premislili/spremenili pravila katalogiziranja; predlog je bil utemeljen z argumentom, da bi se nova pravila bolj skladala z načinom razmišljanja uporabnikov; bolj bi se prilagodila novi stvarnosti.

2.3. UPORABNIKI

M. F. Steig (1992) primerja delovanje ljudskih knjižnic v Tretjem rajhu in ZDA. Za Američane, ki imajo drugačno tradicijo delovanja ljudskih knjižnic od prebivalcev srednje Evrope, so nekatere stvari popolnoma nerazumljive. Tako je za tradicijo srednjeevropskega kulturnega prostora značilno, da srednji sloj knjige večinoma kupuje in si jih ne izposoja v knjižnicah. V nadaljevanju povzemam tabelo iz njene monografije (Steig, 1992, str. 136) . Izbrala sem tista mesta, ki so po številu prebivalcev najbližja mestoma Maribor in Celje v pred- in medvojnem času.

Kraj	Leto	Število prebiv.	Število enot gradiva	Število izposojenih enot	Odstotek uporab. glede na celotno popul.	Število izpos. enot na uporab.	Bug
Wuertzburg	1933/34	100.937	13.840	50.577	2,9	17,27	3
	1937/38		21.000	53.589	3,9	13,49	8
El Paso, Tex.	1933/34	102.421	46.828	248.567	13,2	18,34	20
	1937/38		59.549	221.977	13,3	16,20	34
Goettingen	1933/34	47.026	10.929	30.302	2,7	23,58	1
	1937/38		11.426	33.115	4,0	17,56	3
Montclair, NJ	1933/34	42.017	88.577	415.007	48,2	20,49	62
	1937/38		148.403	432.898	54,6	18,87	82

Iz tabele lahko povzamemo, da je število uporabnikov v Nemčiji z leti sicer naraščalo, vendar se je delež uporabnikov knjižnic v štirih letih (1933/34 – 1937/38) povečal le za odstotek. Edino mesto, ki po podatkih Steigove (1992, str. 136) izstopa, je Hannover; odstotek uporabnikov ljudskih knjižnic redkokje preseže tri (3) odstotke celotne populacije. Čeprav je med leti 1933/34 in 1937/38 izkazana rast v postavkah število enot gradiva, odstotek uporabnikov glede na celotno populacijo, količina denarja s katerim so razpolagale knjižnice, in izdatek na prebivalca, je to prekratko časovno obdobje, da bi se lahko pokazale velike spremembe. Zaradi vojne, ki se je začela 1. 9. 1939, ne moremo z gotovostjo zapisati, kakšen bi bil razvoj ljudskih knjižnic. Za uspeh delovanja knjižnice je potrebno veliko truda, še več pa časa, saj le sistematično delo z uporabniki prinese uspeh. Časovno obdobje šestih let je odločno prekratko, da bi lahko beležili bistvene spremembe v delovanju knjižnic. Če sklepamo po trendih, bi ljudske knjižnice postopoma povečale zbirke pa tudi število uporabnikov (glede na celotno populacijo) bi se (zelo verjetno) povečalo. Ker z zgolj verjetnostjo v znanstvenem raziskovanju določenega pojava ne moremo in ne smemo utemeljiti našega sklepanja, ga je potrebno utemeljiti s preverljivimi podatki. Trend naraščanja obiska bralcev sam po sebi ne pomeni nič, saj iz izkušenj vemo, da obisk vedno niha, in prav lahko bi se zgodilo, da bi se čez nekaj časa pojavil trend upadanja obiska. Predvidevanje lahko utemeljimo z dejstvom, da je ves čas (mišljeno je časovno obdobje 1933–1938) možno slediti povečanemu številu mladih obiskovalcev. Ko mladi, ki so redni uporabniki knjižničnih storitev, odrastejo, se (večinoma) vračajo v knjižnico. Ko postanejo starši, v knjižnico pripeljejo otroke. Seveda je iz teh podatkov in trendov nemogoče predvideti, kdaj bi se delež uporabnikov ljudskih knjižnic povečal in se približal anglo-ameriškim knjižnicam.

Ker so v tistem obdobju veliko pozornosti namenjali zlasti mladim bralcem, je število mladih uporabnikov naraščalo veliko hitreje kot število odraslih. Tako je iz slike *Unsere Jugend in den Frankfurter Volksbüchereien 1939/40* (Steig, 1992) razvidno, da je največja skupina uporabnikov mladina moškega spola; odrasli uporabniki tako moškega kot ženskega spola so predstavljali enako močni skupini. Število uporabnikov v kategoriji mladina ženskega spola pa je (še vedno) predstavljala najmanjšo skupino uporabnikov. Hitro naraščanje števila mladih uporabnikov lahko razložimo s podatkom, da so imeli člani organizacije Hitlerjugend poseben status. Članom te organizacije ni bilo potrebno plačevati vpisnine, članarine in izposojnine kot drugim članom knjižnic; čeprav so nekatere knjižnice ukinile plačevanje teh prispevkov v času gospodarske krize za brezposelne, je večina ljudskih

knjižničarjev nasprotovala zamisli, da bi trajno ukinili plačevanje storitev v ljudskih knjižnicah. Izjema so bili prav pripadniki Hitlerjugend, kar se je odrazilo v spremembi strukture bralcev v prid mlajših uporabnikov, predvsem moškega spola. Da so v tistem času pričeli posvečati večjo pozornost mlajšim uporabnikom knjižnic je razvidno tudi iz dejstva, da so se odpirale posebne knjižnice za mlade, če pa je bil okoliš premajhen za samostojno mladinsko knjižnico, so oddelku za odrasle dodali mladinski oddelek.

Še posebej pa je razvidna skrb za mlade uporabnike – drugače je težko pojasniti, da sta v tistem času nastali kar dve nacionalni knjižnici (Steig, 1992, str. 149), in sicer Reichjugendbuecherei in Dietrich Eckard Buecherei. Prva je bila poleg šolske knjižnice tudi depositna knjižnica za mladinsko literaturo.

Da so mladim uporabnikom namenjali veliko pozornosti, pričajo tudi zapisi v strokovnem glasilu Die Buecherei. Za primer lahko navedemo rubriko Neue Jugendbuecher (1938, str. 287), kjer različni avtorji predstavljajo nove mladinske knjige. V prej omenjeni publikaciji je Annemarie Triebensee predstavila knjigo Ernsta Brauchlina Burg Eschenbuehl s podnaslovom Eine Bubengeschichte aus unseren Tagen. Iz prispevka je razvidno, da je bila knjiga izdana pri založbi Fueßli v Zuerichu, leta 1936 in je stala 4.80 marke. Tem podatkom sledi kratka predstavitev vsebine knjig, ocena knjige in priporočilo, da je gradivo primerno za dečke med enajstim in štirinajstim letom starosti.

Steigova (1992, str. 150–151) opozarja tudi na previdnost pri interpretaciji moške 'prevlade' pri bralcih. Velikokrat je družinski oče bil tisti, ki se je vpisal v ljudsko knjižnico in si izposojal knjige – v resnici pa so brali vsi družinski člani. Več kot očitno je, da statistika tega ne pokaže, prav tako pa je izredno težko le na podlagi podatka, da je bilo več kot polovica izposojenega gradiva leposlovje, določiti spol in starostno skupino tistih, ki so to gradivo resnično prebirali.

V prispevku Mollie Green-Halifax (1939) izpostavi bistveno razliko med nemškimi in angleškimi knjižnicami za otroke; po njenem prepričanju se najbolj razlikujejo po tem, da v Angliji imajo prosti pristop do knjig (tam je to pravilo) in da v Nemčiji ne ločijo otroškega dela ljudske knjižnice od odraslega. Opomba, ki je dodana k tej ugotovitvi, je očitno uredniška, v njej pa je zapisano, da je v času med avtorčinim obiskom Nemčije in objavo njenega članka prišlo do sprememb, tako je veliko otroških in mladinskih knjižnic že urejeno po sistemu prostega pristopa. Žal pisec opombe ni opisal sistema postavitve prostega pristopa.

Iz članka izvemo, da so otroške knjižnice – tako kot knjižnice za odrasle¹⁶ – urejene po Deweyevi decimalni klasifikaciji. Leposlovje je urejeno po abecedi avtorjev, lahko pa je urejeno tudi po vrsti zgodb, npr. pustolovske zgodbe, pravljice itd. Ob načrtu otroške knjižnice je tudi podatek, da je v tej knjižnici približno 5000 knjig, 25 % fonda pa je neleposlovnega, v knjižnicah za odrasle je delež neleposlovnega gradiva precej višji. Načrt otroške knjižnice je iz mesta Halifax, ki je tedaj imelo približno 90000 prebivalcev. Osrednja knjižnica je imela poseben otroški oddelek, podružnice pa posebno zbirko za otroke. Prav tako je imela vsaka šola svojo šolsko knjižnico. V knjižnici so imeli avtorski in stvarni katalog.

Otroci sami izbirajo knjige, če pa potrebujejo pomoč, jim knjižničarji pomagajo. Knjižnica ima tudi priročno knjižnico, v kateri so slovarji in enciklopedije. Te lahko uporabljajo otroci pri izdelavi domačih nalog. Neleposlovne knjige imajo na hrbtu oznako skupine, poleg tega pa 'nalepka' vsebuje tudi prve tri črke avtorjevega priimka. Knjige so tako opremljene za izposajo. Pred izposajo jih navadno ne prevezujejo, to storijo le če je knjiga, ko je knjiga zaradi izposoje toliko uničena, da je to potrebno. Iz tega članka izvemo, da imajo šole svoje, šolske knjižnice.

Knjižnica v Halifaxu ima avtorski in stvarni katalog. Poleg listkovnega kataloga poznajo tudi katalog v obliki knjige, ki je po navedbah avtorice otrokom bližji. Otroška knjižnica je odprta med 10.00 in 20.00, ob sredah med 10.00 in 13.00. V času, ko so otroci v šoli, knjižničarji na otroškem oddelku katalogizirajo in klasificirajo gradivo; prav tako izdelujejo statistične preglede.

Potek vračanja in izposoje gradiva je bil naslednji: otrok knjigo odda knjižničarju pri vhodu v knjižnico. Knjižničar poišče knjižni karton in člansko izkaznico, knjižni karton vrne v knjigo, otroku pa izroči njegovo izkaznico. Otrok lahko potem prosto izbere knjigo. Otroci preživijo v knjižnici uro ali dve medtem, ko so odločajo o izbiri. Ko je knjiga izbrana, jo otrok odnese do izhoda, kjer knjižničar odtisne datum izposoje na knjižni karton, ga vzame iz knjige ter doda člansko izkaznico. Vsak si lahko izposodi dve knjigi naenkrat.

Vrnjeno knjigo spravijo, tako je pripravljena za ponovno izposajo. Avtorica tu zapiše zanimivo primerjavo z nemškim sistemom vračanja gradiva, kjer knjig, ki so bile vrnjene dopoldne, ni mogoče izposoditi takoj, temveč šele popoldne.

Knjižničarji prirejajo tudi Ure pravljic. Te potekajo v zimskem času; namenjene so vzpodbujanju (dobrega) branja. Mesečnik The Halifax Readers' Guide vedno nameni stran ali

---

¹⁶ Mišljene so knjižnice v Angliji.

dve otroškim knjigam, objavlja sezname najnovejših knjig z dodano kratko vsebino, ki otrokom pomaga pri izbiri gradiva. Nekateri knjižničarji sami oblikujejo sezname knjig, ki jih priporočajo v branje.

Kot nasprotje tega sproščenega knjižničnega vzdušja v Halifaxu navaja Stiegova (1992, str. 145) pravila v knjižnici Berlin-Schoeneberg; tako je bilo prepovedano:

- a) branje knjig v postelji ali medtem ko so bralci jedli,
- b) pisanje v knjige,
- c) delanje zavihkov ('ušes'),
- d) obračanje strani z mokrimi prsti (rokami),
- e) pustiti knjige odprte in nezaščitene,
- f) držati knjige za platnice,
- g) poškodovati hrbet knjige (zaradi presunkovitega odpiranja knjige),
- h) puščati odprte s stranmi navzdol,
- i) odstraniti ovojni papir ali ilustracije,
- j) vračati knjige, ki niso bile zavite (v ovojni papir ali časnik),
- k) pozabiti na vsa naštetna pravila.

Strokovna bibliotekarska revija je prinašala raznovrstne strokovne članke. V Sloveniji imamo ohranjene letnike 1938, 1939, 1941, delno 1942, 1943 in en zvezek iz leta 1944. Tudi po izdajah se lahko sledi vsem dogajanjem v vojni, saj je revija spočetka mesečnik, v letu 1944 pa so trije zvezki združeni v enega samega (Heft 1–3). Zanimivo je dejstvo, da publikacijo hrani Slovanska knjižnica, in ne Narodna in univerzitetna knjižnica.

V publikaciji (Die Buecherei. št. 2, letnik 5, 1938, str. 96–101) so prispevki o švedskih, norveških in finskih knjižnicah, v predvojnih časih pa je obstajala tudi izmenjava knjižničarjev med Tretjim rajhom in Veliko Britanijo. Vsekakor je potrebno nemško fascinacijo s skandinavskimi knjižnicami razen po strokovni plati gledati tudi skozi nauk o rasni čistosti. Skandinavci so s svojo fizično pojavo (svetlolasi in modrooki) in tedaj še v veliki meri z ruralno družbo služili kot vzor nacistični ideologiji. Na koncu publikacije so objavljeni razpisi za prosta delovna mesta med vojno pa se pojavijo še osmrtnice umrlih bibliotekarjev – vojakov. Zanimiva je tudi rubrika Buecherschau, ki je kot nekakšen predstavitveni katalog knjižnih novosti.

Zelo zanimiv članek je napisal Hans Loewe (1938, str. 151–163). Avtor v članku *Nochmals: alte Buecher – neue Titel* navede kar cel spisec knjig, ki so bile izdane pri novih založbah pod drugimi naslovi.

Čeprav je na začetku publikacije kakšen citat dela Adolfa Hitlerja ali kakšnega drugega nacionalsocialističnega funkcionarja, je v nadaljevanju revija predvsem namenjena pisanju o bibliotekarskih problemih, npr. o centralizaciji knjižnic v velikih mestih (Walter Hofmann: *Das Zentralisationsproblem in der Volksbuechereien der Großstadt*, 1938, str. 194–211). Nekateri članki so bolj ideološko obarvani (Joachim Deßold: *Die Aufgaben des nationalsocialistischen Buechereiwesens*, 1938, str. 212–216).

Nemška fascinacija s skandinavskimi knjižnicami je popolnoma razumljiva; vzrok ni le v dobro organiziranih knjižnicah, temveč ga je iskati zlasti v vladajoči ideologiji. Ta je kot vzor prave germanske rase (modrooki in plavolasi) postavljala tip ljudi, ki živijo v Skandinaviji.

Zelo zanimivo branje so v angleškem jeziku napisani prispevki. Pričajo, da je pred letom 1939 obstajala študijska oziroma delovna izmenjava knjižničarjev med Nemčijo in Veliko Britanijo. Že na prvi pogled se razlikujejo od domačih prispevkov, saj so (angleški) tiskani v latinici, medtem ko so domači (nemški) tiskani – vse so leta 1943 – v gotici. Tako v prispevku avtorice Muriel M.Green z naslovom *Anglo-German Exchange (Die Buecherei, 1938)* lahko preberemo, da je izmenjava potekala v knjižnici v Hanovru (*in the Hanover Public Libraries*) v mesecu juliju 1936. Avtorica prispevka je bila navdušena nad izvrstno zbirko knjig v angleškem jeziku v tamkajšnji ljudski knjižnici¹⁷.

Dober izbor (Green, 1938) je bil posledica dejstva, da je več zaposlenih tekoče govorilo angleški jezik, brez težav so prebirali angleške knjige. Za Anglijo je značilno¹⁸, da se kot prvi tuji jezik poučuje francoski, kot drugi pa navadno latinski jezik. Nemški jezik poučujejo le na redko kateri šoli. Noben tuji jezik se ne poučuje na osnovnih šolah, učenje se začne šele v srednjih. Tako je v ljudski knjižnici (v Angliji) zares sreča, če kdo od zaposlenih vsaj za silo obvlada nemški jezik; zato knjižničarji težko izbirajo gradivo, prav tako pa težko posodablajo zbirko knjig v nemškem jeziku. Pri izboru knjig si težko pomagajo s knjigotrškimi katalogi, knjižnimi recenzijami, ocenami in kritikami (v angleškem jeziku), ki predstavljajo nemške knjige. V Angliji je povpraševanje po knjigah v nemškem jeziku veliko manjše kot v Nemčiji po knjigah v angleškem jeziku. V nemški jezik je tudi veliko več prevodne literature (leposlovja) kot v angleškega.

---

¹⁷ 'all the best modern writers were represented and there were no worthless ones.'

¹⁸ Čas tridesetih let 20. stoletja.

Gospodična Gerber je v svojem prispevku omenila pomanjkanje svetovanja bralcem pri izbiri gradiva v angleških knjižnicah. M. Green (1938) je bila prepričana, da je bil sistem v nemških knjižnicah pred uvedbo Leipziškega sistema zelo podoben tistemu v Angliji, kjer si bralci (ponavadi) sami izberejo knjige. Angleški knjižničarji so spodbujali bralce k samostojnemu iskanju in odločanju o izbiri gradiva, ki so si ga nameravali izposoditi. Prav tako – kot je bilo omenjeno že v članku Mollie Green-Halifax (1939) – avtorica (Green, 1938) omeni, da v Angliji na uporabo knjižnic navajajo že v osnovni šoli, in to organizirano: o knjigah in knjižnicah učencem predavajo knjižničarji ali njihovi učitelji (v prostorih knjižnice).

Za bralce, ki se kljub vsem naporom sami ne znajdejo najbolje, so v mnogih knjižnicah usposobili zaposlene, da jim pomagajo. Dober pripomoček bralcem pri izbiri gradiva so bili mesečniki, ki so jih izdajale same knjižnice. V njih so predstavljale knjižne novosti, vsebovali pa so tudi kratke povzetke gradiva, ki ni bilo novo. Da so bili zelo uporabni, je dokazovalo dejstvo, da so bralci veliko gradiva, ki je bilo tam predstavljeno, kasneje tudi rezervirali.

V letu 1928 je v Nemčiji obstajala razlika v načinu kako izbrati in oblikovati knjižni fond. Nekateri knjižničarji so zagovarjali stališče, da je potrebno spodbujati izobraževanje odraslih, kar je pomenilo poglobitev in razširitev znanja, medtem ko so drugi menili, da je bolj kot izobraževanje odraslih pomembno zagotoviti večje količine iskanih in branih knjig (čeprav bi to lahko pomenilo nabavo t. i. lažje in manj vredne literature) in s tem pritegniti večji delež prebivalcev k uporabi ljudskih knjižnic.

Gertrud E. Kallmann je v informativnem članku Nemške ljudske knjižnice in njihov izbor knjižnega fonda¹⁹ (objavljen je bil v glasilu Library Association Record leta 1934) pojasnila, da nemške ljudske knjižnice pri nabavi ubirajo srednjo pot med prej omenjenima stališčema. Po izkušnjah avtorice članka Muriel M. Green pa nemške ljudske knjižnice še vedno ne zagotavljajo toliko iskanega (popularnega, lažjega) gradiva kot ljudske knjižnice v Angliji. Razlika v sestavi fonda v Nemčiji in Angliji po mnenju avtorice odraža tudi razliko v strukturi uporabnikov ljudskih knjižnic teh dveh držav. V Nemčiji je potrebno plačati letno članarino v višini ene marke in četrt, v Angliji le-ta znaša 1 penny (10 pfennigov²⁰).

Nemški uporabniki (Green, 1938) ljudskih knjižnic so sodili med bolj izobražene sloje prebivalstva in so bolj posegali po strokovni literaturi kot po leposlovju. Na Angleškem je

---

¹⁹ V članku German Public Libraries and their Principles of Book Selecons.

²⁰ 1 marka = 100 pfennigov.

uporaba ljudskih knjižnic brezplačna, če izvzamemo dejstvo, da jih posredno preko davkov plačujejo vsi – tako knjižnice uporabljajo tudi manj izobraženi sloji prebivalstva. Če v knjižnih fondih ljudskih knjižnicah ne bi bilo na voljo dovolj popularne oziroma 'lahke' literature (leposlovja), uporabniki ne bi več prihajali v ljudske knjižnice. Znova bi začeli prebirati časnike in revije, hkrati pa bi začeli – ponovno – obiskovati zasebne knjižnice²¹, katerih fond tvori predvsem ničvredno leposlovje.

Vprašanje, ki si ga morajo ob tem zastaviti ljudski knjižničarji, je naslednje: ali je dobro, da prebivalci berejo vsaj nekaj (naj bo še tako nezahtevno), ali naj – namesto prve možnosti – ne berejo nič²². Po mnenju avtorice je bolje, da ne berejo nič kot prebirati ničvredno ali celo škodljivo literaturo avtorjev kot so E. M. Dell, Ruby M. Ayres itd. Kljub vsemu zapisanemu pa je izbor leposlovja v angleških ljudskih knjižnicah tako velik in dober, da lahko vsak uporabnik najde gradivo, ki ustreza njegovemu okusu in intelektualnim sposobnostim.

V nadaljevanju prispevka avtorica navede podatke, ki jih je možno primerjati s podatki, ki so bili povzeti po monografiji M. F. Steig (1992, str.36). Avtorica primerja knjižnice v Angliji in Nemčiji. Angleška statistika v svojih poročilih zajema razmerje (v odstotkih) med leposlovjem in strokovno literaturo (brez prezenčne zbirke), ne pa tudi razmerja med številom naslovov strokovnega in leposlovnega gradiva. V večjih mestih²³ je kar 64 % fonda predstavljalo strokovno gradivo, medtem ko je v Nemčiji to razmerje drugačno. Avtorica v primeru Nemčije navaja število naslovov; čeprav poleg že prej omenjenih 64 % fonda predstavlja strokovna literatura, sledi podatek, da je to predstavljalo 23 % naslovov fonda večjih mest (v povprečju).

V nadaljevanju je predstavljena statistika oziroma primerjava med izbranimi knjižnicami v Angliji in Nemčiji. M. M. Green (1938) navaja, da je podatke povzela po Report on Public Libraries in England and Wales (leto 1927), Statistics of Urban Public Libraries in England and Wales (obdobje 1931–1932) in Die deutschen Volksbuechereien nach Laendern, Provinzen und Gemeinden (obdobje 1933/1934). Tako navaja, da je (povprečno v celotni Nemčiji) število uporabnikov ljudskih knjižnic na sto prebivalcev 2,69, v Angliji (prav tako

---

²¹ Avtorica v angleškem izvorniku uporablja izraz 'cheap subscription libraries'. V slovenščini bi bil ustrezen izraz 'izposojne knjižnice' – uporabljal ga je tudi Avgust Pirjevec. Fond teh knjižnic je bil sestavljen pretežno iz manj zahtevnega leposlovja, uporabnik je za vsak izposojen izvod gradiva plačal izposojnino. Tako v Sloveniji (tedaj Dravski banovini) kakor v Nemčiji so uporabniki plačevali članarino in izposojnino za izposojeno gradivo; razlike med ljudskimi in izposojnimi knjižnicami so bile naslednje: uporabniki so prihajali iz različnih slojev, razlika v sestavi fonda ter najbolj bistvena – ljudske knjižnice so ustanovljala društva, občine, izposojne knjižnice so bile gospodarske družbe, ki so na trgu ponujale svoje blago (izposojajo knjig) ter ob tem ustvarjale dobiček.

²² To je vprašanje, ki si ga tudi danes zastavljajo (zlasti) zaposleni v splošnih knjižnicah.

²³ Podatek velja za Anglijo.

povprečno za celotno Anglijo) pa 17. Za boljšo predstavo bralcem navede tudi najvišji številki; v Duesseldorfu (Nemčija) je tako 5,78, v Ludwigshafnu (Nemčija) 4,99 uporabnikov na sto prebivalcev, medtem ko je bilo v Boltonu (Anglija, Lancashire) 29,1 uporabnikov na sto prebivalec.

Sledijo podatki o obratu oziroma kroženju gradiva. Tudi tukaj je razlika med državama velika. Na sto prebivalcev v Duesseldorfu, ki je imel najvišjo izposojno, je bilo izposojenih 119 enot gradiva, v Leedsu, mestu približno enake velikosti kot Duesseldorf, pa je izposoja znašala 730 enot na sto prebivalcev. Najvišjo izposojno v Angliji sta v tem obdobju beležila mesti Croydon z 830 in Cardiff s kar 1.100 izposojenimi enotami gradiva na sto prebivalcev. K tem številkam je prav gotovo pripomoglo dejstvo, da je v Nemčiji znašala knjižna zaloga 24 enot gradiva na sto prebivalcev, v Angliji pa je dosegala 64 enot na sto prebivalcev.

Primerjava M. F. Steig (1992) med ameriškimi in nemškimi knjižnicami je pokazala, da so v ZDA namenjali več denarja za nakup knjižnega gradiva kot v Nemčiji. Tudi primerjava med knjižnicami v Angliji in Nemčiji da isti rezultat – angleške knjižnice so namenjale več denarja za nakup gradiva kot nemške. Posledica ni presenetljiva – tako ameriške kot angleške knjižnice so beležile veliko večji obisk kot nemške.

Čeprav je iz vsega zapisanega v reviji Die Bucherei razvidno, da so knjižničarji kot vzgled postavljali – nedvomno tudi pod vplivom vladajoče ideologije – nordijske knjižnice, je veliko izmenjave zaposlenih potekalo med Nemčijo in Veliko Britanijo. Zelo zanimivo je prebirati zapise o britanskem ljudskem knjižničarstvu, kakor tudi zapise M. F. Steig, ki izhaja iz ameriške knjižničarske tradicije, ter opazovati razlike med t. i. anglo-ameriškim in centralno-evropskim modelom, kateremu sta pripadali tako Slovenija (takrat Dravska banovina) kakor tudi Nemčija (takrat Tretji rajh). Upoštevati moramo tudi dejstvo, da so v predvojnem času (pred letom 1939) bile ZDA, Velika Britanija in Nemčija primerljive po številu prebivalstva, razvitosti industrije, infrastrukturi itd.

Razlike v delovanju ljudskih knjižnic torej izhajajo iz drugačnega družbenega razvoja in drugačne funkcije knjižnic v družbi. Srednjeevropska tradicija je dajala prednost kupljeni knjigi kot statusnemu simbolu, medtem ko je bolj pragmatična anglo-ameriška dajala prednost uporabnosti oziroma izposoji in dobremu delovanju knjižnic. Zanimiva je tudi ugotovitev, da so se knjižnice na ozemlju centralne Evrope v povojnem razvoju približale anglo-ameriškemu modelu.

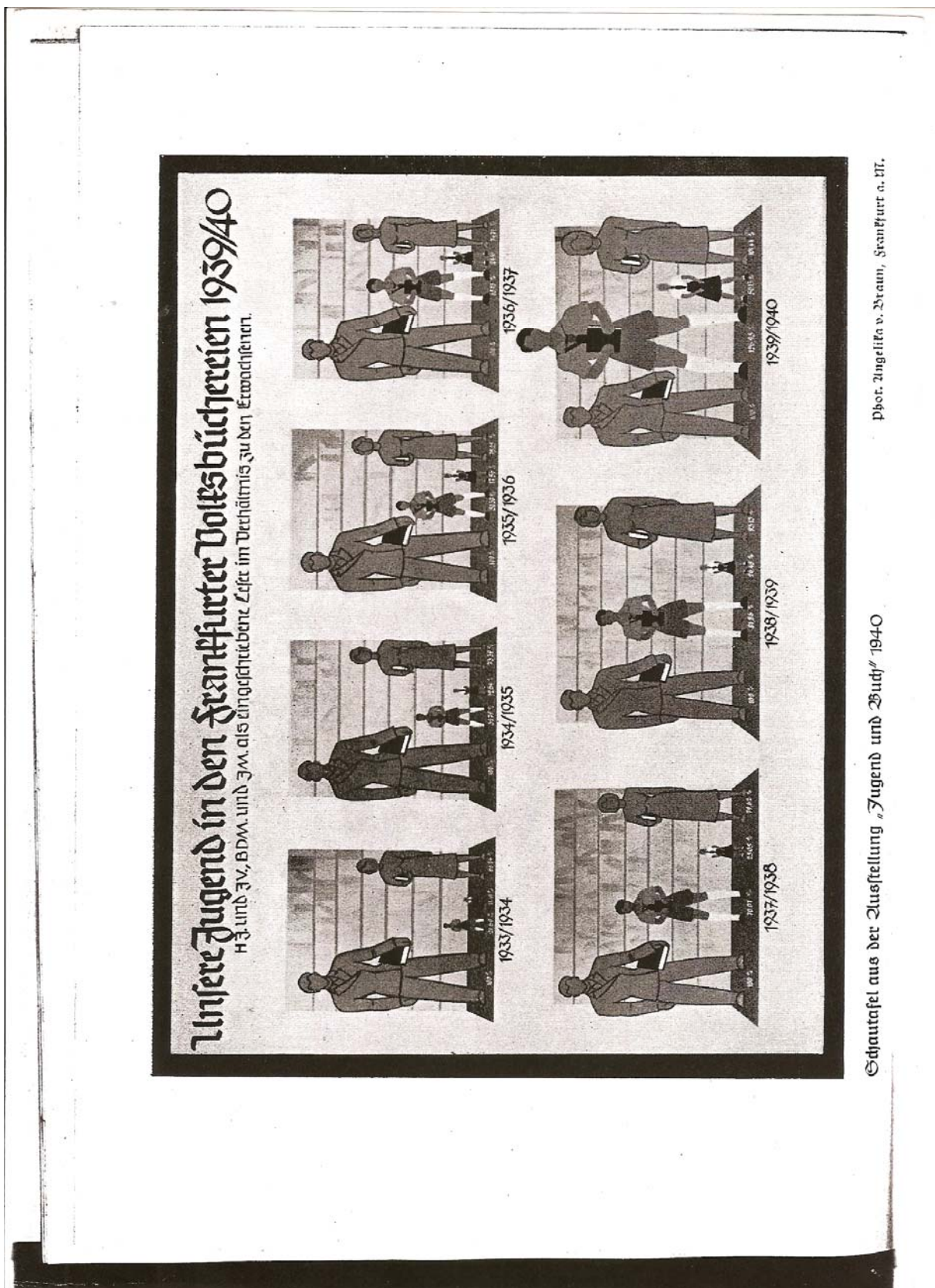
Slika 1: Izposoja v ljudski knjižnici, objavljeno v Die Buecherei

Ausleihe. Durchblick vom Bücherspeicher

Slika 2: Izposoja v frankfurtski knjižnici, objavljeno v Die Buecherei

Schaufel aus der Ausstellung „Jugend und Buch“ 1940

Pbot. Angelika v. Braun, Frankfurt a. M.

3. KNJIŽNICA V CELJU

Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, 17. 4. 1941, je ozemlje Štajerske²⁴ in Gorenjske pripadlo nemškim okupatorjem. Okupacija je omogočila, da so jugoslovanski državljani nemške nacionalnosti – tisti, ki so že pred 6. 4. 1941 simpatizirali z nacionalsocializmom – prevzeli večino vodstvenih funkcij na lokalni ravni.

Tone Ferenc (2004, str. 7–11) je nemško zasedbo in prevzem oblasti opisal tako: »Ni še minil teden po Hitlerjevem sklepu, da bo Nemčija skupaj z Italijo in Madžarsko 6. aprila napadla Jugoslavijo, so v Gradcu 3. aprila že določili okrajne politične komisarje za Spodnjo Štajersko in tudi za Prekmurje, ki so ga štajerski nacisti tudi želeli priključiti k Štajerski. Za političnega komisarja samostojnega mesta Celja so imenovali že omenjenega graškega nacističnega funkcionarja Antona Dorfmeistra, za celjski okraj pa štiriinpetdesetletnega uradnika iz Neumarkta na Zgornjem Štajerskem Josefa Eidenberga. Določili so tudi več deset štajerskih uradnikov, ki naj odrinejo na Spodnjo Štajersko službovat v nemško civilno upravo. /.../ Hitler je že zgodaj sklenil, da bo nemška vojaška uprava v Spodnji Štajerski kratkotrajna in ji bo kmalu sledila civilna uprava z nalogo, da Spodnjo Štajersko pripravi za dejansko in formalno priključitev k nemškemu rajhu, tj. k pokrajini Štajerski (Gau Steiermark). Tako za Spodnjo Štajersko kot za Gorenjsko in Mežiško dolino je izbral tak okupacijski sistem, kot ga je že izbral za dve zahodni poljski pokrajini in dve vzhodni francoski pokrajini in veliko vojvodino Luksemburg. Obema že zgoraj imenovanima šefoma civilne uprave – pokrajinskemu vodji NSDAP za Štajersko dr. Sidfreidu Uiberreitherju in namestniku pokrajinskega vodje za Koroško Franzu Kutcscheru – je Hitler že zgodaj (konec marca ali začetku v aprila 1941) tudi določil osnovno nalogo, in to z zloglasnim naročilom: 'Napravite mi to deželo zopet nemško!'. Oba imenovana naj bi funkciji opravljala do formalnopravne priključitve zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu, za kar so že zelo zgodaj predvidevali 1. oktober 1941. /.../ V Celju sta se 14. aprila 1941 nastanila politična komisarja za mesto Celje in za celjski okraj s svojimi uradniki, določenimi v Zgornji Štajerski. Že prva odredba šefa civilne uprave dr. Uiberreitherja 14. aprila 1941 v Mariboru (kamor je prispel isti dan), ki so jo razglasili tudi na lepakih, je odpravila jugoslovanska srezka načelstva in občinska zastopstva (odbore), izvoljena na občinskih volitvah v drugi

---

²⁴ V nemških besedilih je navadno uporabljen izraz Untersteiermark; dobeseden prevod bi se moral glasiti Spodnja Štajerska. Zgornja Štajerska oziroma Steiermark je zvezna dežela v Republiki Avstriji. V tisku in zasebni korespondenci se velikokrat uporablja tudi izraz Unterland.

polovici tridesetih let, so pa okrajni politični komisarji še nekaj dni ali kak teden pustili v občinskih uradih nekaj dotedanjih županov. V celjskem okraju so nanovo imenovani župani prevzeli vodstvo občinskih uradov od 17. do 22. aprila 1941 in so bili razen enega vsi nemške narodnosti.«

Iz zapisanega je razvidno, da je potekala predaja oblasti mirno in da je bilo že vse pripravljeno in usklajeno še pred napadom na Kraljevino Jugoslavijo. V Celju so poskrbeli, da je bilo vse slovensko kar najhitreje odstranjeno iz vsakdanjega življenja – tudi knjige.

Dopis Marthe Widitz iz Celja, ki je datiran z datumom 19. 5. 1941²⁵, pove, da je bila zgoraj omenjena zaposlena v Mestni knjižnici Celje do 15. 4. 1941. Delala je od 18. do 20. ure. Od 16. 4. do 9. 5. [1941] je bila ob delavnikih v knjižnici od 8. do 12. in od 14. do 20. ure, ob nedeljah pa od 10. do 12. 30. aprila je prejela predujem v višini 250.- Din. Od tega datuma je bila brez plače. Izrazila je upanje, da se ji bo priznalo opravljeno delo. Prof. Jungl ji je obljubil izplačilo za opravljeno delo. Avtorica zapisa poudarja, da se je zelo potrudila, da so bile vrnjene tudi še vedno izposojene knjige. Te je občasno odposlala²⁶; žal v dopisu ni zapisala, kam je to gradivo pošiljala.

Iz dokumentov je razvidno, da so Volksbucherei der Stadt Cilli (Ljudsko knjižnico v Celju) slovesno odprli 16. 3. 1942. Knjižnica je imela prostore na Marktplatzu 9.

Avtor Gerhard May v zapisu 'Zur Eroeffnung der ersten untersteierischen Volksbuecheri'²⁷ (K odprtju prve spodnještajerske ljudske knjižnice) piše, da je knjiga pri obrambi jezika na mejah in v tujini pomembno orožje²⁸. Menil je, da mora vsaka občina imeti ljudsko knjižnico, saj so le knjiga, tisk in radio pomagali ohraniti Nemce (kot narod) na (spodnjem) Štajerskem po letu 1918. Besedilo je očitno nastalo pred odprtjem knjižnice, saj govori o tem dogodku v prihodnjiku (...eroeffnet wird...) in je imelo razen informativnega tudi močno propagandno-ideološko sporočilo. Ker je besedilo zanimivo in nam omogoča vpogled v tedanje dojemanje knjižnic na našem ozemlju, ga – prevedenega – navajamo v nadaljevanju.

V začetku vojne je Vrhovno poveljstvo vojske (Oberkommando der Wehrmacht) razglasilo ljudske knjižnice za zelo pomembne. Tako so se odprle mnoge prej zaprte ljudske knjižnice. S tem so sporočili, da knjižnice niso razkošje temveč so nepogrešljivo orožje za krepitev na

---

²⁵ Zgodovinski arhiv Celje, škatla št. 75, mapa Okupacijska občina Celje, mapa Kultura.

²⁶ »Hiefuer erhielt ich einen Vorschuss von Din 250.- (am 30.April). Ich ersuche hoefl., da ich derzeit mittellos bin, mir einen angemessen Betrag fuer meine Arbeitsleistung zuerkennen zu wollen. Herr Prof. Jungl hat mir seinerzeit auch hierfuer eine Entlohnung versprochen. Ich habe mir wirklich die grosste Muehe gegeben, die Buecher, die noch bei den Parteien geblieben sind, zurueckzuerhalten. Es kommen auch immer wieder Buecher ein, die ich fallweise abliefern.

²⁷ May, Gerhard : Die Volksbucherei der Stadt Cilli, dokument hrani ZAC, škatla št. 75, mapa sg. 449.

²⁸ Im Volkstumskampf des Grenz- und Auslandes war das Buch eine wichtige Waffe...

notranji fronti. Knjiga oziroma dobra knjiga služi namenu izgradnje nemškega človeka, ki bo notranje in duhovno resnično močan. Kako pomembna je knjiga v ljudskem boju ob meji ali v tujini, vemo spodnji Štajerci zelo dobro. V desetletjih, ko smo bili od nemškega narodnega telesa ločeni s to nenaravno mejo, so bili knjiga, radio in tisk pomembno orožje v boju za ohranitev nemškega duha. Pisana in govorjena beseda je nosilec duha in posrednik nemškega duha. Prav ta beseda je pripomogla ohraniti stik z ostalim narodom. Pomagala je ohraniti uporniškega duha ter krepila optimizem in upanje. Štajerski Heimatbund je pripravil obširen program za ljudske knjižnice; vsaka občina, vsak kraj s šolo bi moral imeti ljudsko knjižnico. V vsakem pogledu je knjiga duhovno orožje. Knjiga služi pridobitvi govorne spretnosti in omogoča živeti se v nemškega duha. Kar se bo naučilo na jezikovnih tečajih, se bo doma s pomočjo knjige utrdilo.

Pravilno izbrana knjiga služi notranjemu razvoju človeka. Pripomore h krepitvi meje. Ljudske knjižnice so del nemške izgradnje. Knjižnico je uredilo mesto in bo njeno delovanje tudi vzdrževalo.

Nadalje o knjižnici izvemo, da jo vodi diplomirana bibliotekarka Waltrud Dunker, ki jo je tudi uredila. Opremo je načrtoval arhitekt Tschulk in je bila prva ljudska knjižnica, ki je ponovno odprla vrata bralcem na Štajerskem.

Mestu ni bilo škoda nobene žrtve, da je knjižnica postala bivališče (mesto/kraj) kulture. Nahaja se v stari hiši, ki je spomeniško zaščiten (Haus dr. Gollitsch, Marktplatz 9). Glavni prostor je prostor za izposajo; za izposojnim pultom je skladišče knjig. Glavni prostor je v domačem slogu: lesene stene, lepa peč, lično pohištvo iz domačega macesna, zelene zavese, lesorezi (Holtzschnitzereien), luči, vse je delo domače obrti. Tukaj je postavljen katalog. V tem prostoru se svetuje bralcem ter izposoja knjige. Tukaj ni trgovina, temveč kraj kulture, kjer se lahko bralci počutijo domače. Ob otvoritvi je knjižnični fond obsegal 3.110 enot gradiva. Število gradiva pa bo v kratkem preseгло 4.000 enot. Del fonda izvira iz že prej obstoječih knjižnic, del fonda je prispevalo mesto, največji del sta priskrbeli 'Staatliche Buechereistelle fuer den Reichgau Steiermark' in 'Patenschaftsgabe des Volkbundes fuer das Deutschtum im Ausland an die Steiermark'.

Delovanje in dopolnjevanje knjižnične zbirke bodo zagotavljali donatorji in tudi mesto. Mesto potrebuje kulturno prenovo. Vodja knjižnice je domačinka, ki je leta delala v najmodernejših ljudskih knjižnicah v Nemčiji, in sicer v Stuttgartu, Leipzigu, Saarbruecknu in Berlinu. Vse našteto jamči, da bo knjižnica urejena po najnovejših smernicah in da bo vzgled, kako urediti ljudsko knjižnico.

Ljudske knjižnice ne smemo zamenjati z izposojno knjižnico (Leihbuecherei), saj je le-ta gospodarska družba, katere cilj je ustvarjanje dobička. Zato imajo izposojne knjižnice v svojih fondih knjige, ki jih uvrščamo med kič in šund. Ljudska knjižnica pa je inštitucija za izobraževanje ljudi in je podrejena ministru za ljudsko izobraževanje in šolstvo, ki jo je ustanovil Državni urad za ljudske knjižnice (Staatliche Volksbuechereistelle). Tam skrbijo za merila, katerim morajo ustrezati knjige z vseh področij pisnega ustvarjanja. Te knjige so namenjene nadaljnemu izobraževanju in poduku.

Ljudska knjižnica je posrednik med knjigo in ljudstvom. Takšna knjižnica bo ljudem posredovala prave knjige. Večina bralcev se ne znajde najbolje v nepregledni obilici knjig. V Nemčiji je bilo leta 1939 izdanih skoraj 30.000 del. Zato je tako pomembno bibliotekarsko svetovanje bralcem – tako v literarnem kot tudi v psihološkem smislu. Delo bibliotekarja zajema tudi neformalno izobraževanje. Zaradi bibliotekarjevih visokih meril in ciljev bo knjižnica svojim uporabnikom ponudila najboljša dela nemškega ustvarjanja, in to ne zaradi količine gradiva, temveč zaradi ambicioznosti zaposlenih, da pri ljudeh vzbudijo veselje do knjige. Knjiga je naša prijateljica in pomočnica, ob njeni pomoči se učimo. Z njo prenašamo bogastvo nemškega duha tudi tistim, ki so izključeni iz duhovnega življenja ali živijo na robu le-tega.

Ljudska knjižnica mesta Celje (Volksbuecherei der Stadt Cilli) ni samo prva spodnje štajerska knjižnica, temveč je tudi najlepša. Je edina, ki je postavljena po novih nemških načelih na celotnem Štajerskem. Jutri boste imeli veliko enakovrednih posnemovalcev (tistih, ki bodo sledili).

V knjigi Janka Orožna (1957, str. 22) piše tako : »H. št. 9 /.../ Kendlerji in Trautvetterji so bili steklarji, Gustav Golič (Gollitsch) je pa bil lesni trgovec, pozneje so imeli Goliči v hiši trgovino. Dr. Edvard Gollitsch je leta 1930 nadzidal hiši drugo nadstropje.«. Iz navedenega lahko sklepamo, da je kljub številnim kasnejšim preimenovanjem trga ostala hišna številka nespremenjena, tj. 9. V knjigi Gerharda Maya (1943, str. 32) zasledimo naslednji zapis: »V hiši dr.Gollitscha št. 9 je zaklad mesta. To je Ljudska knjižnica z njenimi mesečnimi kulturnimi razstavami.«

Zelo zanimivi so tudi naslednji dokumenti, ki pričajo, da so knjižnici in njenemu delovanju posvečali veliko pozornosti.

Poročilo o knjižnici z datumom 9. 6. 1941 se glasi tako:

Zaradi izpričane pomembne vloge mesta Celja kot središča velikega okraja (Grosskreises), je potrebno v Celju urediti knjižnico. Pravzaprav bi morala vsaka občina imeti ljudsko knjižnico. Po dogovoru z načelnikom Urada za ljudsko izobraževanje (Leiter des Volksbildungsamtes) bo urejena centralna ljudska knjižnica v stavbi okraja (Kreishaus). Samoumevno je, da bo občina prispevala obljubljeni delež.

Temu uvodu je sledilo natančno poročilo o tem, kaj se je s slovensko ljudsko knjižnico dogajalo v času pred okupacijo. Nanizane so številne podrobnosti o poslovanju knjižnice, zlasti finančne.

Leta 1927 je bila odprta Mestna knjižnica, ki je ob koncu delovanja imela približno 12.000 enot. Začetni denarni prispevek občine je s prvotnih 20.000 padel na 4.000 dinarjev. Razen tega je v Celju pred vojno delovala knjižnica klerikalne Prosvetne zveze z enakim letnim prispevkom 4.000 dinarjev.

Predlog za zaključek:

- a) enkratni prispevek za ustanovitev knjižnice v višini 5.000 RM,
- b) letni prispevek v višini 2.000 RM.

Velika knjižnica potrebuje dobro vodenje za postavitve same knjižnice kakor tudi za nadaljnje delovanje. Potrebna je dobra strokovna izobrazba. Strinjajo se z Uradom za ljudsko izobraževanje, da je za to mesto primerna gospa Waltraut Dunkler-Winkle. Šolanje je opravila v Leipzigu in ima več let delovnih izkušenj.

Kako so potekala dela v vmesnem času, je delno popisano v prej omenjenem besedilu Garharda Maya. Knjižnico so odprli zelo slovesno; o tem priča seznam povabljenih. Na otvoritev knjižnice so bili povabljeni naslednji:

Hans Passini , vodja Državnega urada za ljudske knjižnice za deželo Štajersko (Leiter der Staatlichen Volksbuechereistelle fuer der Staatlichen Volksbuechereistelle fuer den Reichgau Steiermark)

Rudolf Mirbt, vodja Urada za nemške knjižnice v tujini (Leiter der Mittelstelle fuer deutsches Auslandsbuechereiwesen in Verbindung mit der Abteilung fuer Auslandsbuechereien),

Dr.Daehnhardt, Reichsministerium fuer Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung (Ministrstvo za znanost, vzgojo in ljudsko izobraževanje),

Dr.Heiligenstaedt, vodja državnega urada za bibliotekarstvo (Leiter der Reichsstelle fuer das Buechereiwesen),

Državni urad za ljudske knjižnice v deželi Wuerttemberg (Staatliche Volksbuechereistelle fuer Wuerttemberg),

Institut za bralce in pisanje (Institut fuer Leser- und Schriftumskunde),

gospod in gospa dr. E. Gollitsch,

kneginja Elisabeth Obolensky, vodja Mestne knjižnice Maribor, in

Steindl, zvezni vodja Štajerske domovinske zveze (Bundesfuehrer).

Da je izgradnja knjižnične mreže potekala zelo sistematično, nam priča podatek, da je bilo v letih 1942/1943 v okraju Celje najti ljudske knjižnice v naslednjih krajih²⁹:

Anderburg, Arndorf, Bad Neuhaus (Dobrna), Baerental, Bischofdorf (Škofja vas), Cilli (Celje), Hart, Donatiberg (Donačka gora), Erlachstein (Šmarje pri Jelšah), Florian, Franz (Vransko), Fraßlau (Braslovče), Hemmaberg, Heilenstein (Polzela), Helienkreutz, Hochenegg

---

²⁹ Steirischen Heimatbund. Kerisfuerung Cilli, Amt Volksbildung Volksbildungsstaette Cilli : Arbeitsplan 1942/1943, hrani ZAC, , škatla št. 75, mapa sg. 449.

(Vojnik), Hofrain, Kalobie (Kalobje), Kostreiniz, Laufen im Sanntal (Ljubno), Lemberg (Lemberg), Leutsch (Luče), Neukirchen bei Cilli, Oberburg (Gornji Grad), Olimien (Olimje), Oppendorf, Pachenstein, Peter in Baerental, Ponigl bei Cilli, Praßberg (Mozirje), Reifenstein, Rietz im Sanntal (Rečica), Rochus, Rohitsch (Rogatec), Roh. Sauerbrunn (Rogaška Slatina), Sachsenfeld (Žalec), Salenburg, Sibika, Sueßenberg (Sladka gora), Sueßenheim, Schleiniß bei Cilli, Schoenstein (Šoštanj), Stefan, Sternstein (Frankolovo), Tuecher (Teharje), Tueffer-Roemerbed (Laško), Trennenburg (Dramlje), Veitsdorf, Vierstein, Windischlandsberg (Podčetrtek), Woellan (Velenje).

Imena krajev v oklepaju so slovenska. Žal pa so zaradi časovne oddaljenosti mlajšim generacijam – tudi moji – nemška poimenovanja popolnoma neznan; pri prevajanju je bila uporabljena knjiga R. Pertasska (1996, str. 234–235). Kar nekaj krajev ni prevedenih in so zato ostala zapisana samo v nemškem poimenovanju, ne pa tudi v slovenskem.

3.1. PROSTOR, GRADIVO

Iz zloženke, na kateri je predstavljena knjižnica, razberemo, da se lahko v knjižnico včlanijo prebivalci, ki so starejši od 10 (deset) let. Gradivo si lahko izposodijo le osebno, z izkaznico, ki ni prenosljiva. Družinske izkaznice ni. Vsak bralec si lahko naenkrat izposodi dve enoti gradiva: eno leposlovno in eno strokovno delo. Izposojni rok traja štiri tedne in ga je mogoče podaljšati – ob pogoju, da ni povpraševanja po izposoji. Za prekoračeni rok izposoje knjižnica zaračunava zamudnino. Vpisnina je enkratna in znaša 20 pfenigov, za vsakega nadaljnjega družinskega člana pa 10 pfenigov, za mlade do 18. leta starosti prav tako 10 pfenigov. Za vsak izvod gradiva je potrebno plačati izposojnino – za odrasle 10, za otroke 5 pfenigov.

Kot večina nemških ljudskih knjižnic je bila tudi celjska postavljena po pultnem sistemu. Ob tem velja še zapisati, da je bilo gradivo v skladišču postavljeno po posameznih strokovnih področjih in ne, kot bi morda pričakovali pri takšni postavitvi, po numerus currens.

Primerjava strokovnih področij, ki so bila popisana ob predstavitvi fonda Volksbuecherei der Stadt Cilli³⁰ s tisto, ki jo je objavil F. Werner (1938) v Die Buecherei pokaže, da so posamezne strokovne skupine pokrivalo ista področja. Osnovna sistematika znanosti je bila

---

³⁰ Hrani ZAC, škatla št. 75, mapa sg. 449.

torej centralno določena, odločitev bibliotekarjev v knjižnicah, kam bodo posamezno knjigo uvrstili pa je bila avtonomna. Pri uvrstitvi so upoštevali priporočila stroke, pomembno pa je na odločitev vplivalo okolje, v katerem je delovala posamezna ljudska knjižnica. Zaposleni pa so morali vedeti kako gradivo predstaviti in posredovati svojim uporabnikom, saj ni bilo prosto dostopno.

Sestava gradiva je bila naslednja (Ist-Bestand, Prozentauler Anteil der einzelnen Sachgruppen am Gesamt-Buchbestand³¹):

Leposlovje (Unterhaltende Gebiete) predstavlja 60,7 % knjižnega fonda:

Romani, pripovedi, novele	42,9 %
Pravljice, sage, anekdote, ljudske pripovedi	1,9 %
Poezija	1 %
Življenjske slike	3,8 %
Potovanja in raziskovanja	5 %
Vojne pripovedi	5,1 %
Živalske pripovedi (basni)	1 %

Znanstveni oddelek (Wissengebiete) predstavlja 36,6 % knjižnega fonda:

Država, prebivalci, gibanja, politika, pravo, gospodarstvo, obramba	6 %
Zgodovina	5,3 %
Poznavanje dežel in ljudi	3,8 %
Domoznanstvo	2 %
Naravoslovje, matematika	10,5 %
Upodabljaljoča umetnost	2,5 %
Glasba	0,8 %
Literatura, gledališče	1,2 %
Pisave in jeziki	0,3 %
Filozofija, zgodovina verstev	2,6 %
Tehnika, rokodelstvo, obrt	1,5 %

---

³¹ Hrani ZAC, škatla št. 75, mapa sg. 449.

Trgovina, promet 0,1 %

Praktična pomoč v vsakdanjem življenju je predstavljala 2,7 % gradiva:

Vzgoja	0,2 %
Hiša, vrt, kmetijstvo	1,5 %
Zdravstvena nega	0,2 %
Telovadba, igre, šport, ročne spretnosti	1,2 %

Sestava fonda pa naj bi bila nekoliko drugačna (dokument Soll-Bestand, Prozentauler Anteil der einzelnen Sachgruppen am Gesamt-Buchbestand³²):

Leposlovje (Unterhaltende Gebiete) naj bi predstavljalo 60,5 % knjižnega fonda:

Romani, pripovedi, novele	42,5 %
Pravljice, sage, anekdote, ljudske pripovedi	1,5 %
Poezija	1 %
Življenjske slike	5 %
Potovanja in raziskovanja	7 %
Vojne pripovedi	3 %
Živalske pripovedi (basni)	0,5 %

Znanstveni oddelek (Wissengebiete) naj bi vseboval 35 % knjižnega fonda:

Država, prebivalci, gibanja, politika, pravo, gospodarstvo, obramba	6,5 %
Zgodovina	5,5 %
Poznavanje dežel in ljudi	4 %
Domoznanstvo	1,5 %
Naravoslovje, matematika	4,5 %

---

³² Hrani ZAC, škatla št. 75, mapa sg. 449.

Upodabljajoča umetnost	2,5 %
Glasba	0,5 %
Literatura, gledališče	1,5 %
Pisave in jeziki	0,5 %
Filozofija, zgodovina verstev	2 %
Tehnika, rokodelstvo, obrt	4,5 %
Trgovina, promet	1,5 %

Praktična pomoč v vsakdanjem življenju naj bi vsebovala 4,5 % knjižnega fonda:

Vzgoja	0,5 %
Hiša, vrt, kmetijstvo	1,5 %
Zdravstvena nega	1,5 %
Telovadba, igre, šport, ročne spretnosti	1 %

Žal pa ni mogoče zaslediti nobenega zapisa o tem, kako so nameravali nastala neskladja med želenim/priporočenim in dejanskim stanjem odpraviti. Ena od možnih strategij, ki so jo izvajali v nemških ljudskih knjižnicah, da bi zapolnili vrzeli, ki so nastale zaradi izločenega gradiva – vsaj do začetka vojne –, je bila pospešena nabava. Ker je Volksbuecherei der Stadt Cilli delovala izključno v času vojne, je bilo to zaradi racionalizacije težje izvedljivo.

Poročilu, ki ga hrani ZAC in ni datirano, mora pa biti kasnejšega datuma, navaja skupno število gradiva 6.000 enot. Sestava po strokovnih področjih je bila naslednja:

Skupina	Odstotek	Št. izvodov
Pravljice, sage, romani, novele	42 %	2.520
Pesmi, drame	3 %	180
Zgodovina	5 %	300
Vojni doživljaji	3 %	180
Ljudska umetnost	4 %	240
Stroji in raziskovanje, potovanja	7 %	420
Upodabljajoča umetnost	2,5 %	150

Glasba	0,5 %	30
Filozofija, religija	2,5 %	150
Vzgoja, pouk	0,5 %	30
Gledališče	2 %	120
Politika, vojne znanosti	6 %	360
Domoznanstvo	1 %	60
Dom, vrt	1 %	60
Igre, šport, ročne spretnosti	1 %	60
Zdravstvena nega	1,5 %	90
Naravoslovne znanosti	4,5 %	270
Živalstvo	0,5 %	30
Tehnika	4,5 %	270
Gospodarstvo, obrt, promet	2,5 %	150
Življenjske slike, spomini	5 %	300
Mešano, eseji	0,5 %	30
Skupaj	100 %	6.000 enot

Iz ohranjene dokumentacije razberemo, da so snovalci knjižnice razmišljali širokopotezno, saj naj bi knjižnica potrebovala:

a) prostor za izposojno velikosti 80 m²; v prostoru naj bi bil stal katalog, miza za pospravljanje knjig in izposojni pult;

b) skladišče velikosti 60 m², ki bi bilo od izposojne sobe ločeno s pultom, dve pisarni, prva naj bi bila namenjena vpisu oziroma evidenci članov in naj bi bila neposredno povezana z izposojnim prostorom, majhna garderoba, stranišče;

c) čitalnico velikosti med 50 in 60 m², v katero bi lahko namestili osem miz, za vsako mizo pa naj bi bili štirje sedeži za branje, priročna knjižnica, ob vhodu v čitalnico pa tudi garderoba in stranišče.

Na žalost se ni ohranil noben dokument, iz katerega bi se dalo razbrati, ali so se ti načrti uresničili. Nikjer ni zapisana površina prostorov, v katerih je knjižnica dejansko delovala.

Prizadevanja nove okupacijske oblasti, da bi ljudske knjižnice na Štajerskem kar najhitreje zaživele, potrjuje – tudi nedatiran – dopis, naslovljen na Rudolfa Mirbta; opremljen je z napisom, da mora biti zahvala poslana prej omenjenemu Rudolfu Mirbtu, ki je bil vodja Urada za nemške knjižnice v tujini (Mittelstelle fuer deutsches Auslandsbuechereiwesen in Verbindung mit der Abteilung fuer Auslandsbuecherein des V.D.A). Iz dopisa je možno razbrati, da je knjižnica v Celju prejela knjižni dar 2.000 novih knjig. Celotna Štajerska je dobila 22.000 enot gradiva. Mariborska knjižnica je prejela 6.000, knjižnici v Celju in na Ptujju vsaka po 2.000 enot gradiva, ostale knjige pa naj bi razdelili po preostalih krajih na Štajerskem. Za nakup gradiva sta poskrbela dr. Drews v Gradcu in bibliotekarka, gospa Dunker v Leipzigu, za delitev knjig bo poskrbela Državni urad za ljudske knjižnice (Staatliche Volksbuechereistelle) v Gradcu. Ta knjižni dar je bil darovan z motom pokroviteljsko darilo ljudske zveze za nemštvo na spodnjem Štajerskem (Patenschaftsgabe des Volkbundes fuer das Deuschtum im Ausland an die Untersteiermark).

Do sedaj je Volksbuecherei der Stadt Cilli prejela 980 enot knjižnega daru (od obljubljenih 2.000). V Mariboru čakajo še nadaljnji štirje zaboji. Gospa Dunker bo preostalo manjkajoče gradivo sama izbrala v Gradcu. Celjska knjižnica bo vsekakor prejela 2.000 knjig. Gospod Mirbt je celjski knjižnici priskrbel pisalni stroj. Na koncu dopisa je izraženo upanje, da bo knjižnica tudi v naslednjem letu deležna knjižnih darov.

Časovno lahko ta dar umestimo v marec 1942, saj se je ohranilo poročilo o prejetih štirih zabojih knjig. Dopis z naslovom Dodatek k Nastanku Ljudske knjižnice mesta Celja (Nachtrag zu »Ueber die Entstehung der Volksbuecherei der Stadt Cilli«) je opremljen z datumom 11. 3. 1942. V prej omenjenih štirih zabojih je bilo 478 novih knjig. Število tako prejetih (kot knjižni dar) se je s 980 povzpelo na 1.458. Ljudska knjižnica je imela na ta dan 3.110 enot gradiva.

Knjižnica je omogočala izposojjo tudi preko uradov, šol in obratov – danes bi zapisali, da so obstajale izkaznice za pravne osebe in medknjižnična izposoja. Izposoja je bila mogoča izven časa, ko je bila knjižnica odprta za izposojjo (za ostale obiskovalce).

Izposoja je bila mogoča:

a) za odrasle obiskovalce:

ponedeljek, torek, četrtek, petek 18h–20 h,

sreda 12h–13 h;

b) za mlade obiskovalce:

ponedeljek, petek 17h–18h,

sreda 11h–12h.

Vsak, ki je dopolnil starost deset let, je lahko postal uporabnik knjižnice (Die Benutzung der Buecherei ist jedem ueber 10 Jahre alten Volksgenossen gestattet). Iz ločenega časa izposoje za odrasle in za mladino lahko sklepamo, da je posebna pozornost veljala mladim obiskovalcem. Tem so – kot je bilo že v prejšnjem poglavju o knjižnicah v Tretjem rajhu opisano – posvečali posebno pozornost.

Z dnem 29. 5.1942 je v knjižnici začel veljati nov urnik izposoje, in sicer:

ponedeljek 7–12.30 in 16–20

torek 7–12.30 in 16–20

sreda 7–16

četrtek 7–20

petek 7–12.30 in 16–20

sobota 7–12.30.

Skupaj je bila knjižnica odprta 56 ur.

Iz lista, kjer so Pomembni naslovi lahko sklepamo, da je bilo delovanje ljudskih knjižnic v obdobju vojne centralizirano in podrejeno dvema velikima centroma v Berlinu in Leipzigu.

3.2. ZAPOSLENI

Tudi izbor zaposlenih ni bil prepuščen naključju. Novim oblastnikom je nekoliko šlo na roko dejstvo, da se je takoj po nemškem prevzemu mesta Celja pri Gerhardu Mayu oglasila Waltraut Dunker; rojena je bila v Sevnici, v Leipzigu je končala bibliotekarsko šolo.

Pastor Gerhard May je bil vpliven človek – okoli njega so se zbirali pripadniki nemške manjšine v Celju v obdobju med vojnama – zato je bilo njegovo priporočilo o zaposlitvi odločilno.

Njegov dopis z dne 4. 6. 1941 – žal ni znan naslovnik – se je glasil tako:

Waltraut Dunker, rojena Winkle, je bila rojena 9. aprila 1911 v Sevnici (Lichtenwald a.d. Save), Štajerska. Po starših nemške nacionalnosti; odrasla je na Štajerskem. Obiskovala je strokovno šolo za knjižničarje (Fachschule fuer Volksbibliothekare) v Leipzigu, delala je v Berlinu na VDA. Tam se je specializirala za delo na področju obmejnih knjižnic in knjižnic v tujini³³. Delala je tudi v Leipzigu, Stuttgartu in Saarbruecknu.

30. 9. 1939 se je poročila z Erichom Dunkerjem, trgovcem iz Parchima v Mecklenburgu. Zaradi neugodnih okoliščin je gospa Dunker tudi po poroki ostala zaposlena. Zadnje leto je delala v ljudski knjižnici v Eisenachu; njena delovna obveza se izteče 15. junija 1941. Takoj je v Mariboru ponudila svojo pomoč svoji štajerski domovini.

Waltraut Winkle-Dunker poznam (mišljen je Gerhard May) že od njenega otroštva. Je dobro izobražena, premišljena, politično neoporečna, delovna in zanesljiva ter z navdušenjem opravlja svoj poklic.

Ohranjeno arhivsko gradivo nam ne omogoča popolnoma sestaviti slike o zaposlenih; o nekaterih zadevah lahko sklepamo posredno, npr. koliko je bilo zaposlenih v celjski knjižnici. Iz dokumenta Haushaltsplan fuer das Jahr 1942, pa tudi zaradi že prej popisane urnika odprtosti knjižnice, lahko z gotovostjo zapišemo le, da je bilo v knjižnici več zaposlenih. Nemogoče bi namreč bilo, da bi vse delo opravila samo ena zaposlena oseba. V dokumentu Haushaltsplan fuer das Jahr 1942 je prva postavka A. Personalkosten – stroški za zaposlene.

---

³³ Grenz- und Auslandbuechereien.

V dokumentu so navedene štiri postavke za plače, in sicer:

1. vodenje knjižnice (Bibliotheksleitung)
2. pomoč v knjižnici (Buechereihilfe)
3. začasna pomoč (Voruebergehende Aushilfskraft) in
4. pomoč dijakov (Buecherkind).

Iz navedenega sklepamo, da je poleg vodje knjižnice stalno delal še en zaposleni. Ostali postavki (3 in 4) sta (najbrž) pomenili občasno pomoč.

Kot dodaten argument za trditev, da je bilo v tej knjižnici več zaposlenih, lahko navedemo tudi dejstvo, da se zaposleni niso ukvarjali samo z uporabniki in gradivom, temveč tudi s pripravo razstav. Da so imeli zaposleni pri tem pomoč izven knjižnice, priča ohranjen dokument z naslovom Pisava in tisk: januarska razstava v celjski ljudski knjižnici (Schrift und Druck: Januar-Ausstellung der Cillier Volksbuecherei) avtorja Maya. Dokument ni datiran, je pa zelo informativen in je bil namenjen bodisi otvoritvenemu govoru ali kot letak-vodnik ob sami razstavi. Besedilo govori o razstavi starih tiskov v časovnem razponu štirih stoletij. Tako so si obiskovalci lahko ogledali od srednjeveških rokopisov do najmodernejših knjig. Materiala, na katerih so besedila, sta pergament in papir. Avtor je bil navdušen nad ročno izpisanimi inicialkami, nad tiskarskimi črkami, iz katerih je potrebno pravilno sestaviti besedilo. Še posebej je izpostavil nekatere razstavljene knjige kot sta Biblija iz leta 1475 in Knjiga beril iz Tuebingena (Lektionar) iz leta 1499, besedilo je tiskano v 'rotondi' – različici gotice. Iz 16. stoletja je bilo možno videti nemško izdajo Codex Justinianus Großbuch der rechtslinien Satzungen. Za ogled te knjige je vladalo veliko zanimanje. Videti je možno tudi dvobarvne ingolstadtске tiske, pa klasične beneške tiske iz leta 1571.

V Marburger Zeitung je bil 13. 3. 1944 objavljen članek z naslovom Marčevska razstava celjske ljudske knjižnice s podnaslovom knjige o zeliščih in zdravilih iz 17. in 18. stoletja (Maerzausstellung der Cillier Volksbuecherei: Kraeuter- und Arzneibuecher aus dem 17. und 18. Jahrhundert). Iz članka izvemo, da je bilo na februarški razstavi v celjski knjižnici mogoče videti tudi lepe baročne lesene kipe in knjige na to tematiko. V knjižnici so v tem mesecu (februarju 1944) izposodili več kot 3.000 enot gradiva. Sedaj razstavljajo stare knjige o zeliščih in o ljudski medicini. Tako so bila razstavljena dela kot je bilo 'Das weyland hoechsteruehmtrn Kayseri, Hotmedici Johann Zwoelter Dispensationen oder Schatzkaestlein

der universalen Artzneien' iz leta 1692. Avtor navaja, da so v teh zeliščarskih in medicinskih knjigah tudi recepti; nekateri so uporabni, drugi pa so za človeka 20. stoletja šarlatanski.

Dopis Pruske državne knjižnice, Urada za uradne tiske (Preussische Staatsbibliothek, Stelle fuer Amtliche Drucksachen) je bil naslovljen na Urad za kulturo mesta Celja (Kulturamt der Stadt Cilli) in je ohranjen poleg ostalih poročil in dopisov v zvezi s poslovanjem in delovanjem ljudske knjižnice v Celju. Zanimiv je, ker nudi delen vpogled v zbiranje gradiva na ozemlju tedanjega Tretjega rajha. Datiran je z datumom 14. 8.[19]43 in se glasi tako:

Pruska državna knjižnica (Die Preussische Staatsbibliothek) ima nalogo, da zbira celotno nemško knjižno produkcijo. Vanjo so vključene tako uradne, kakor tudi neuradne publikacije. Državna knjižnica zato prosi, da vsa tamkajšnja uradna poročila, uradne in neuradne publikacije pošljejo v enem izvodu. Za vsako pomoč pri zbiranju tega gradiva se knjižnica že vnaprej zahvaljuje, zlasti pa bi bili hvaležni za naslednje gradivo:

Seebacher, Augusta: Heut Grafen von Cilli und nimmermehr. Bilddrucke nach Zeichnungen. Herausgegeben vom Kulturamt der Stadt Cilli . – 1942. 4 Blatt, 13 Tafeln.

Zaradi dejstva, da se je dokument ohranil prav na tem mestu, lahko sklepamo, da je za oddajanje uradnih in neuradnih publikacij, ki jih je izdajal Kulturamt der Stadt Cilli, skrbela prav ljudska knjižnica v Celju.

Iz ohranjenega gradiva lahko z gotovostjo trdimo, da je bilo sodelovanje med ljudsko knjižnico in občinsko upravo (Kulturamt der Stadt Cilli) zelo dobro. Tako je vodja tega urada, dr. May (1943), objavil članek v Marburger Zeitungu z naslovom Septembrska razstava celjske ljudske knjižnice: Maribor v 17. stoletju (September-Ausstellung der Cillier Volksbuecherei: Eine Originalansicht der Stadt Marburg aus dem 17. Jahrhundert), pa tudi ostali ohranjeni dokumenti pričajo, da se je dejavno vključeval v delo knjižnice.

3.3. STATISTIKA

Da je delovanje knjižnice v Celju bilo res urejeno, nam pričajo tako mesečna kot letna statistična poročila. V Zgodovinskem arhivu Celje hranijo dve letni statistični poročili , ki zajemata obdobje 1. 4.1942–31. 3. 1943 in 1. 4. 1943–31. 3. 1944. Po podatkih se je izposodilo največ leposlovja iz skupine romani, pripovedi, novele 36,08 %, naslednja pomembna in močna skupina so bile mladinske knjige, ki so predstavljale 20,48 % izposoje.

V obdobju 1. 4. 1942–31. 3. 1943 (Rechnungsjahr) je knjižnica izposodila 20.908 enot, v obdobju 1. 4. 1943–31. 3. 1944 pa 30.000 enot gradiva. Sestava uporabnikov v obdobju 1943/1944 je bila naslednja:

moški skupaj 441

A 34 delavcev, obrtniških pomočnikov, trgovskih pomočnikov,

B 156 vojakov Wermachta, Waffen-SS in policistov (prej 563, od tega 138 v Celju in 425 v pomožnem lazaretu v Novem Celju),

C 162 srednjih uradnikov, zaposlenih pri trgovcih in drobnih obrtnikov (prej 107),

D 18 obrtnikov in moških na vodilnih položajih (prej 26) ,

E 71 akademski poklici, umetniki, oficirji (prej 61).

ženske skupaj 538

I 20 delavk, gospodinjskih pomočnic, kmetic (prej 15),

K 276 zaposlenih v pisarnah, trgovk, itd. (prej 202),

L 37 žensk v samostojnih poklicih in na vodilnih mestih (prej 26),

M 21 žen delavcev / poročenih z A (prej 11),

N 184 gospodinj / poročenih s C, D, E (prej 168).

mladi v starosti od 10 do 18 let skupaj 1.031

P 286 šolarjev na ljudskih šolah, vajencev, mladih delavcev (prej 154),

R 160 učencev na višjih šolah (Oberschueler) (prej 125),

S 450 šolark na ljudskih šolah, vajenk, mladih delavk (prej 238) in

T 135 učenk na višjih šolah (Oberschuelerinnen) (prej 103).

Če primerjamo te številke s tistimi iz prejšnjega leta se izkaže, da se je število uporabnikov povečalo v vseh kategorijah, razen v skupinah B in D. Število vojakov se je zelo zmanjšalo, tako pomožnem lazaretu v Novem Celju ni bilo izposoje. Najbolj je naraslo število mladih uporabnikov knjižnice, in sicer od 620 na 1.031. Tri četrtine uporabnikov je Slovencev (v tekstu je uporabljen termin *Untersteirer*) in četrtnina Nemcev (*Volksdeutsche*) vključno z vojaki ter policistov (*Einsatz*).

Iz statističnega poročila za obdobje 1943/1944 razberemo, da je bila izposoja gradiva razporejena tako:

Pri moških uporabnikih je bila izposoja enakomerno razdeljena med pripovedno (*Erzaehlende Literatur*) 51,74 % in poučno literaturo (*Belehrende Literatur*) 48,26 %. Ženske uporabnice so raje posegale po leposlovju 66,68 %, medtem ko je poučna literatura predstavljala 33,32 %. V kategoriji mladina je razmerje naslednje: 49,66 % leposlovja in 50,34 % poučne literature.

Za primerjavo o uspešnem delovanju ljudske knjižnice je primerno, da se seznanimo z dokumentom 1. 9. 1942 je imela celjska ljudska knjižnica bralcev (*Am 1. 9. 1942 hat die Volksbuecherei der Stadt Cilli an Lesern*)³⁴:

moški (Maenner)

A	11,
B	63,
C	58,
D	16,
E	42,

skupaj 190.

ženske (Frauen)

I	7,
K	93,

---

³⁴ Kategorije so označene že pri prejšnji statistiki; ker so statistične kategorije nespremenjene, jih ni smiselno navajati še enkrat.

L 12,

M 2,

N 84,

skupaj 198.

mladi (Jugend)

P 17,

R 34,

S 30,

T 32,

skupaj 113,

ter vojaki in oficirji v lazaretu v Novem Celju 396.

Celotno število uporabnikov – skupaj z vojaškimi – je bilo 897. Toliko uporabnikov je pridobila knjižnica v manj kot šestih mesecih.

Primerjava med uporabniki knjižnice v letu 1942 in 1944 pokaže, da je največji porast uporabnikov v kategoriji Jugend (mladi). Pri moških največje povečanje beležita kategoriji B (vojaki, SS in policisti) in C (srednji uradniki, zaposleni pri trgovcih in drobnih obrtnikih); pri ženskih uporabnicah sta se najbolj okrepili kategoriji K (zaposlene v pisarnah, trgovini) in N (gospodinje). Skupina mladih uporabnikov se je bili najbolj okrepila, saj je z začetnih 113 njihovo število naraslo na 1.031. V primerjavi s povprečjem v Tretjem rajhu pa zaznamo kar precejšnje odstopanje znotraj same skupine; v statistiki uporabnikov v Tretjem rajhu premočno vodijo uporabniki moškega spola. Pri uporabnikih (mladi, ženski spol) v predvojnih letih ni opaziti skokovitega naraščanja uporabe ljudskih knjižnic. V Celju ni zaslediti tega vzorca – nasprotno, tukaj kategoriji S (šolarke v ljudskih šolah, vajeenke, mlade delavke) in T (učenke višjih šol) – skupaj 585, presegajo kategoriji P (šolarji na ljudskih šolah, vajenci in mladi delavci) in R (učenci višjih šol) – skupaj 446 – za 139 članov. Kot razlog za tolikšno razhajanje je možno navesti različne bralne navade na območjih Celja in Tretjega rajha. Vpoklic v vojsko je sicer eden o možnih razlogov za razliko v strukturi

uporabnikov, vendar je ta razlog obstajal na celotnem ozemlju tedanjega Tretjega rajha, na nemškem ozemlju (pred začetkom vojne tj. 1. 9. 1939) ni opaziti tolikšne razlike.

Iz dokumenta K vprašanju ustanovitve moderne ljudske knjižnice v Celju (Zur Frage der Errichtung der neuzeitlichen Volksbuecherei in Cilli) razberemo, da je bila Celju dodeljena vloga mejnega mesta in kulturnega središča južnega dela Spodnje Štajerske. Tako pomemben kraj potrebuje dobro ljudsko knjižnico. Načrtovana je knjižnica za 8.000–10.000 enot gradiva, kar naj bi zadoščalo potrebam na področju delovanja celjske knjižnice (mesto naj bi štelo 8.000 prebivalcev, skupaj z okolico pa 18.000). Mnoge občine se odločajo za ustanovitev kulturnih domov, v katerih so tudi muzeji, razstave itd., vendar je knjižnica najpomembnejša. V nadaljevanju je zapisano, da dobro načrtovane knjižnice ne moreš postaviti v treh do štirih mesecih; da je to res, lahko razberemo že iz prostorskih zahtev kakor tudi iz nadaljevanja teksta, saj je predvideno prav vse: nakup knjig (8.000 enot, od tega 6.000 enot za odrasle, 1.500 enot za mladino in 500 enot za čitalnico) – skupni strošek 46.250 RM, stroški opreme knjig 7.750 RM, upravni stroški (npr. pošta) 2.374,35 RM, gradnja in vzdrževanje katalogov 300 RM, ureditev delovnih prostorov 1.002 RM, skupaj 57.676,35 RM. Knjige, namenjene čitalnici, so bile najdražje, saj je bilo za posamezni izvod namenjeno 10 RM, medtem ko je predvidena cena za mladinsko literaturo znašala 3.50 RM. Predvideni so bili tudi stroški letnega vzdrževanja, ki so znašali 19.000 RM (vključene so bile naslednje postavke: plače zaposlenih, najemnina, električna, ogrevanje itd.) .

Ta znesek (46.250 RM) krepko presega v juniju 1941 (glej str. 60) predvideno vsoto, tako za ustanovitev ljudske knjižnice (5.000 RM) kakor tudi letni prispevek (2.000 RM) za redno delovanje knjižnice. Upoštevati moramo, da je tudi knjižnica sama s članarinami in izposojninami zaslužila, vendar še zdaleč ne dovolj, da bi s tem prihodkom zapolnila razliko med obema številkami. Že v času, ko se so pripravljali na ponovno odprtje knjižnice, je Gerhard May zapisal (glej str. 58), da bo mesto knjižnico uredilo in jo bo tudi vzdrževalo – iz vsega tega lahko sklepamo, da je bil dosežen dogovor glede višine sredstev za delovanje ljudske knjižnice. Ni pa mogoče zapisati skupne višine sredstev, ki so bila vložena v delovanje te knjižnice. Ob upoštevanju, da je imela status mejne knjižnice in je bila neke vrste 'izložbeno okno', je gotovo, da ne mestu ne državi ni bilo škoda sredstev za njeno delovanje.

Zadnje ohranjeno mesečno poročilo (glej sliko3) Ljudske knjižnice v Celju je datirano z datumom 14. 7.1944.

Tako je bilo v mesecu juniju 1944 izposojenih 2.856 enot, vpisalo se je 36 novih članov, z obrabnino je knjižnica zaslužila 316 RM, v knjižnico je prispelo 187 novih enot gradiva, žal je bilo 307 opominov.

Knjižnica je prejela tudi 34 novih enot gradiva iz Državnega knjižničnega centra (Staatlichen Volksbuecherestelle) v Gradcu. Dotok gradiva je tekoč.

Nadalje izvemo, da je bila izposoja v mesecu juliju zelo močna. Predvsem za odrasle so knjige pomenile pobeg v drugačen, lepši svet. Uporabniki si niso želeli izposojati knjig s področja politike ali vojne; tudi romanom z vojno vsebino so se izogibali. Predvsem so si želeli izposoditi knjige, ob katerih so pozabili na vse. Kot je bilo že običajno, so otroci pred počitnicami vrnili knjige, novih pa si niso izposodili – med počitnicami se bere manj.

Celotna druga izdaja – 3.120 izvodov – vodnika po Celju avtorja dr. Maya je bila prodana, od prve izdaje pa je ostalo le še 726 izvodov.

Iz poročila lahko razberemo, da knjižnica ni imela le naloge izposoje gradiva, temveč je skrbela tudi za prodajo knjig. Iz poročila ne moremo razbrati, kdo je bil založnik omenjenega vodnika po Celju. Iskanje po Cobissu pokaže, da je Gerhard May avtor knjige Cilli: Stadt, Landschaft, Geschichte: eine Einfuerund, knjiga je izšla leta 1943, založila pa jo je Založba mestnega kulturnega urada (Verlag der Kulturamtes der Stadt). Nedvomno je to ista knjiga. Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da je bilo kulturno-izobraževalno področje v Celju tesno prepleteno. Presenetljiv je podatek o nakladi – druga izdaja je štela kar 3.120 izvodov, kolikšna je bila prva, ne vemo, vendar je že prva številka zelo visoka.

Že starejše mesečno poročilo datirano z datumom 20. 3.1944, je govorilo o zračnih alarmih; ti niso pretirano zmotili obiska knjižnice, saj je v februarju 1944 beležila najvišji obisk, od kar je odprla svoja vrata uporabnikom – izposodili so 3.032 knjig. V tem mesecu se je vpisalo 85 novih bralcev, poslali so 166 opominov, v knjižnično blagajno je bilo 287,50 RM priliva.

Poleg vsega rednega dela, so nadaljevali z delom pripravo kataloga za mladino (Jugendkatalog), ki bo velika pridobitev za knjižnico. Ta univerzalni katalog za mlade med 12 in 18 letom starosti naj bi zajemal vsa področja in vprašanja, ki zanimajo mlade: razvedrilo (Unterhaltung), politika, zgodovina, naravoslovne znanosti, domoznanstvo (Heimatkunde), tehnika, šport, igre (Spiel) itd. V njem naj bi bil zajet ves svet mladih. Zelo pomembno je, da

se ta katalog tiska; zato je potrebno pridobiti dovoljenje za tiskanje in papir, saj bi katalog le v takšni – tiskani – obliki izpolnil svojo nalogo: postal bo vodnik mladim v svet knjig. Z njegovo pomočjo si bodo lahko izbrali knjige, si jih bodo kasneje izposodili in odnesli domov, kjer jih bodo v miru prebrali.

V mesecih od decembra [1943] do marca [1944] so se v knjižnici ukvarjali tudi z manj priljubljenimi, a zelo potrebnimi opravili – čistili so gradivo. Kot je zapisala Waltraut Dunker, je nepredstavljivo, koliko mastnih madežev se je v tem času nabralo na gradivu. Za odstranjevanje so uporabljali bencin in magnezij, ki pa ju je – tako je zapisala avtorica – možno dobiti z zvijačno prevaro (List und Tuecke).

Kaj se je dogajalo med avgustom 1944 in majem 1945, iz ohranjene dokumentacije ni mogoče razbrati. S področja vzgoje in izobraževanja, kamor so sodile ljudske knjižnice v tistem času, v arhivu nisem našla dokumentov, ki bi pomagali opisati dogajanje v tem času. Zelo verjetno je knjižnica delila usodo šol, ki so bile v šolskem letu 1944/1945 po večini zaprte.

V arhivu se je ohranil dopis Hansa Passinija z datumom 30. 8. 1944, naslovljen na vodjo celjske knjižnice (An die Leiterin der Stadtbuecherei Cilli), gospo Waltraut Dunker in je odgovor na njen dopis; le-ta najbrž ni ohranjen. Iz odgovora je možno razbrati, da je vodja celjske knjižnice 26. 8. 1944 spraševala vodjo državnih ljudskih knjižnic za področje Štajerske (Staatliche Volksbuecherstelle fuer den Reichsgau Steiermerk) o prihodnosti knjižnice v Celju. Zapiše, da ji ne more dati dokončnega odgovora na njen dopis, ker nima niti s strani ministra niti s strani dr. Heiligenstaedta nikakršnih informacij. Ustno sporočilo gaulajterja dr. Papeschu (Regierungsdirektor) je bilo, da srečanje ministrstev glede neugodnih razmer v knjižnicah³⁵ ne bo povod za spremembe. Kakor hitro bo imel konkretne podatke, jih bo takoj sporočil celjskemu županu. Pisec sporočila še naproša Waltraut Dunker, naj ponovno preudari, ali bi bilo možno opraviti delo z manj osebja oziroma ne v tolikšnem obsegu kot je bilo obljubljeno. Pri tem Hans Passini dodaja, da je pri izbiri zaposlenih potrebno izbirati med takimi, ki izkazujejo smisel za delo v knjižnici in so hkrati ustrezno strokovno usposobljeni, kot npr. upokojena učiteljica. Sodelovanju ljudi, ki bi samo pomagali pri opravih ali izvajanje le-teh samo ovirali, se je treba odreči zaradi strokovnih razlogov. Potrebno je upoštevati, da takšni ljudje ne prispevajo k rasti in razvoju dejavnosti. Župan Celja bi moral upoštevati, da je celjska ljudska knjižnica v zadevah, kot so vodenje, količina izposojenega

---

³⁵ V dokumentu piše 'oeffentlichen Buechereien' – s tem so mišljene javne, ljudske knjižnice.

gradiva, število uporabnikov, opremo knjižnice, najuspešnejša knjižnica na Štajerskem³⁶ in da je izrednega pomena, da ta 'paradna knjižnica' kljub vsem težavam s kadrom uspešno deluje naprej. Na koncu zapiše povabilo, da se naj – če bo dopuščal njen čas – pri naslednji nabavi in izbiri knjig v Gradcu oglasi pri njem (mišljen je Hans Passini).

Zaradi vsebine odgovora lahko sklepamo, da so zaposleni v celjski knjižnici želeli dodatno zaposlitev, saj so v letu 1943/1944 beležili veliko rast obiska in izposoje; najbrž so pričakovali, da se bo ta trend nadaljeval. Namesto že obljubljene pomoči pa so dobili nasvet, da dodatno pomoč poiščejo iz vrst upokojenih učiteljic.

Za bolj splošno podobo življenja med vojno je zanimivo besedilo v knjigi Vojniški svet v utripu časa (1997, str. 86–87), kjer zasledimo naslednji zapis: »Uporabljali so samo nemške knjige. Sicer bogata učiteljska in šolska knjižnica³⁷, ki so jo zbrali do začetka vojne, je bila uničena. Namesto te so ustanovili nemško učiteljsko knjižnico.«

---

³⁶ V besedilu je uporabljen izraz 'steirische', kar ima lahko dva pomena, in sicer Štajersko, kot jo razumemo danes – le v Sloveniji, za kar bi v takratnem besednjaku pomenilo Untersteiermark –, ali obe, tj slovensko in avstrijsko. Glede na vse zapisano je najbrž mišljena druga možnost.

³⁷ Mišljena je predvojna, slovenska knjižnica.

Slika 3: Zadnje poročilo o delovanju Volksbuecherei der Stadt Cilli, hrani
Zgodovinski arhiv Celje

Volksbücherei der Stadt Cilli

Cilli, den 14.7.1944

Ihr Zeichen: Präs.310/351-41 vom 5.8.41

Betrifft: Monatlicher Lagebericht.

Im Monat Juni sind die Statistikzahlen der Bücherei wieder etwas angestiegen. Ausleihe = 2856 Bände, Neuanmeldungen = 63 Leser, ~~B~~ Bühreneinnahmen = RM 316.--, Zugang neuer Bücher = 187 Bände und leider 307 Mahnungen.

Von der Reichsbüchereistelle in Graz bekamen wir gestern wieder eine neue Bücherspende von 34 Bände; so kommen doch laufend neue Bücher herein.

Im laufenden Monat Juli hatten wir einige sehr starke Ausleihen. Man bekam den Eindruck, die Leute holen sich die Bücher zur Be-
tätigung. Von allen Erwachsenen, auch Soldaten usw. wird ausdrück-
lich gesagt: "Bitte nur nichts über Krieg und Politik! Auch nichts
vom Krieg in Romanen, bitte Bücher, wo man alles vergessen kann!"
- Wie immer und überall während der Sommerferien brachten auch
diesmal viele Kinder ihre Bücher zurück, ohne neue mitzunehmen. Es
ist eine alte Erfahrung, dass sie während der Ferien wenig lesen.

Die gesamte 2.Auflage des Führers durch Cilli von Dr. May, 3120
Stück, sind bereits verkauft. Von der 1.Auflage haben wir nur
noch 726 Stück.

Volksbücherei der Stadt
Cilli

Wolfgang Dorn

Ladny praznik

Slika 4: Pismo W. Dunker Gerhardu Mayu, hrani Zgodovinski arhiv Celje

Waltraut Dunker
Eisenach
Prellerstr.19.

Eisenach, dem 29.5,41

Lieber Herr Pfarrer May!

In den schweren Tagen des März und April misste ich oft auch an Sie und Ihre Familie denken, denn meine Gedanken wanderten immer nach der Heimat. - Ich hab mich dann sehr gefreut, wie ich auf meine Anfrage hin, von Ihrer Frau die gute Nachricht bekam, dass es Ihnen allen wohl ginge.

Es fällt mir jetzt richtig schwer, hier zu sitzen und nicht zu Hause sein zu können und mitzuarbeiten am Aufbau. Mein Mann und ich, wir haben die feste Absicht, so bald es uns möglich ist, wieder in die Steiermark zu ziehen. Deshalb haben wir uns gleich mit einem Gesuch um Zuweisung eines zu arisierenden oder zu nationalisierenden Betriebs an den Beauftragten des Gauleiters u. Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums in Marburg gewandt. - Zuerst hatten wir die Absicht, nach Posen zu gehen und dort nach dem Kriege einen entsprechenden Betrieb zu erwerben. Aber jetzt, da meine Heimat zum Deutschen Reich gekommen ist, kann uns nichts mehr halten und wir wollen wieder hinunter. Ich habe ja immer so Heimweh und hänge sehr an unserem schönen Land. - Und mein Mann will auch gerne zurück.

Mein Mann, der hier bei einer Abteilung des Luftschutzes ^{add. 12} eingezogen ist, aber ganz zu Hause wohnt, hatte Anfang Mai Urlaub bekommen. Da auch ich zufällig frei bekam, setzten wir uns auf den Zug, in der Hoffnung in Graz einen Passierschein zu bekommen, nach Marburg zu fahren um dort persönlich unsere Angelegenheit in die Hand zu nehmen und mit den betreffenden Stellen zu reden. Aber leider, wir durften nicht weiter. Ich war sehr traurig.

Mein Arbeitsverhältnis hier an der Bücherei löst sich Mitte ~~April~~. So hab ich jetzt die Absicht, und mein Mann hält es für richtig, in meinem Beruf als Bibliothekarin unten zu arbeiten. Ich denke mir, dass neben dem Schulwesen auch die Büchereien in den Städten und grösseren Orten als kulturelle und politische Einrichtungen gepflegt werden. Ich habe mich schon nach Marburg gewandt und meine Bewerbung eingereicht. - Wenn es nur klappt! Ich würde mich wirklich freuen, wenn auch ich mitarbeiten könnte.

Hoffentlich ist der Aufbau des Büchereiwesens bei uns unten nicht verfrüht. Aber heute geht ja alles so schnell vorwärts.- Wissen Sie vielleicht, ob an Büchereien schon gedacht wurde? Im Sudetenland und im ehemaligen Polen hat man gleich damit begonnen.

Erika und ihre Familie ist die ganze Zeit in Altdorf geblieben und ich war sehr in Sorge um sie. Meine Gedanken waren und sind viel bei ihr. Haben Sie irgend welche Verbindung mit Erika?

Ich wäre so froh, wenn ich schon bald heim könnte, und hoffe, dass es mir bald gelingen wird. Ein Gesuch um einen Passierschein hab ich schon eingereicht. Wissen Sie vielleicht - bitte - wie ich das sicher erreichen könnte?

Bitte herzliche Grüsse an Ihre Frau! Auch mein Mann lässt bestens grüssen.

Sie grüsst vielmals

Ihre

Waltraud Zunker

[Handwritten notes and signatures in German, including names like 'Waltraud Zunker', 'W. Zunker', and 'G. Sauer']

Slika 5: Naslovnica zloženke s knjižničnimi pravili, hrani Zgodovinski arhiv

Celje

VOLKSBÜCHEREI DER STADT CILLI

Slika 6: Knjižnična pravila, hrani Zgodovinski arhiv Celje

LESEORDNUNG

Die Volksbücherei der Stadt Cilli steht jedem Volksgenossen, der das 10. Lebensjahr überschritten hat, zur Verfügung.

Zur Anmeldung und Buchentnahme möge jeder Leser persönlich kommen. So lernt er seine Bücherei kennen und kann jedesmal von der Büchereileitung sachgemäß in der Buchauswahl beraten werden.

Nach Empfang der Leseordnung füllt der Leser beim Eintritt in die Bücherei eine Anmeldekarte aus. Das Leseheft, das er bei der Anmeldung erhält, ist nicht übertragbar. Wollen mehrere Mitglieder einer Familie die Bücherei benutzen, so erhält jedes ein eigenes Leseheft. Besonders werden die Eltern gebeten, darauf zu achten, daß ihre Lesehefte nicht von den Kindern mitbenutzt werden.

Es kann jeder Leser, wenn er es wünscht, gleichzeitig zwei Bücher entleihen; davon eines aus der unterhaltenden Abteilung (Romane, Erzählungen, Novellen, Märchen, Sagen und Volksbücher) und das andere aus allen weiteren Gebieten, wie Lebensbilder, Fahrten und Forschungen, Kriegerlebnisse, Politik und Geschichte, Länder- und Völkerkunde, Kunst und Musik, Natur und Technik. Zur praktischen Lebenshilfe usw.

Die Anmeldegebühr ist einmalig und beträgt 20 Pfg., bei weiteren Familienangehörigen 10 Pfg. und für Jugendliche bis zu 18 Jahren stets 10 Pfg. Für jeden Band wird eine Leihgebühr von 10 Pfg., bei Jugendlichen von 5 Pfg., erhoben.

Die Leihfrist beträgt vier Wochen, der Rückgabetermin wird im Buch vermerkt. Auf Wunsch des Lesers kann die Leihfrist verlängert werden, wenn das Buch nicht anderweitig gebraucht wird. Bei Überschreitung der Leihfrist ohne Nachricht an die Bücherei muß eine Versäumnisgebühr bis zum Tag der Buchabgabe entrichtet werden.

Ausgeliehene Bücher können gegen eine geringe Gebühr vorbestellt werden.

Wohnungsänderungen sind der Bücherei anzuzeigen. Ebenso sind ansteckende Krankheiten des Lesers oder seiner Mitbewohner unter Rückgabe der Bücher sofort zu melden. Die Benutzung der Bücherei ist während solcher Erkrankungen nicht möglich.

Die Leser werden dringend gebeten, die Bücher zu schonen, Beschmutzungen und Anstreichungen zu unterlassen. Die Bücherei ist im Interesse der Gesamtheit verpflichtet, Leser, die nicht die notwendige Rücksicht gegen die Bücher üben, zu Schadenersatz heranzuziehen und sie unter Umständen von der Benutzung der Bücherei auszuschließen.

Die Bücher sind bei der Abholung in Papier einzuschlagen und eingeschlagen wieder zurückzubringen.

Die Volksbücherei der Stadt Cilli kann dem Einzelnen nur dann gerecht werden, wenn jeder Leser an der Durchführung dieser Bestimmungen mithilft.

Volksbücherei der Stadt Cilli.

Slika 7: Novi urnik odprtosti knjižnice, hrani Zgodovinski arhiv Celje

Neuer Stundenplan der "Volksbücherei der Stadt Cilli"

Mo	7 - 12.30	16 - 20 h	9 $\frac{1}{2}$ Stunden
Di	7 - 12.30	16 - 20 h	9 $\frac{1}{2}$ "
Mi	7 - 16 h		9 "
Do	7 - 20 h		13 "
Fr	7 - 12.30	16 - 20 h	9 $\frac{1}{2}$ "
Sa	7 - 12.30 h		5 $\frac{1}{2}$ "
			<u>56 Stunden</u>

Volksbücherei der Stadt
Cilli
Walther Brumber

Cilli, den 29.5.1942

Slika 8: Finančni načrt za delovanje celjske knjižnice v letu 1942, hrani

Zgodovinski arhiv Celje

VOLKSBUCHEREI DER STADT CILLI		
<u>Haushaltsplan für das</u>		
<u>Jahr 1942</u>		
A. Personalkosten:		RM 5570.--
1. Bibliotheksleitung	RM 3800.--	
2. Büchereihilfe	" 1300.--	
3. Vorübergehende Aushilfskraft	" 300.--	
4. Bücherkind	" 170.--	
B. Sachkosten:		RM 4800.--
1. Vermehrung und Erhaltung des Buchbestandes (Ergänzung, Ersatz, Buchbinderkosten)	RM 4500.--	
2. Betriebskosten (Schreib- und Karteibedarf, einschl. Buchpflegebedarf)	" 300.--	
C. Nebenkosten:		RM 1025.--
1. Miete (bis 1944)	RM 420.--	
2. Heizung	" 140.--	
3. Licht	" 120.--	
4. Telefon und Porto (<i>destina</i>)	" 100.--	
5. Reinigung (Löhne und Material)	" 265.--	
D. Verschiedenes:		RM 500.--
(Anzeigen, Werbung, Einrichtung, Dienstreisen)		RM 11915.--
		=====
Voraussichtliche Einnahmen: (Anmeldung und Leihgebühr)		RM 800.--

4. KNJIŽNICA V MARIBORU

Usoda nekdanjih ljudskih knjižnic v Mariboru je bila predstavljena v uvodu naloge. Po ohranjenih dokumentih bo v tem poglavju predstavljeno delovanje ljudske knjižnice v Mariboru v času okupacije.

Kot navaja Hartman (2001, str. 855), je Študijsko knjižnico v Mariboru zasegla okupatorska oblast ob pomoči mariborske podružnice Kulturbunda. To se je zgodilo 11. aprila 1941, 21. aprila pa jo je postavila pod zaščito šefa civilne uprave. 22. aprila je odslovila njenega ravnatelja Janka Glaserja.

Iz dokumentov razberemo³⁸, da je knjižnica po nemški okupaciji delovala v nekdanji Študijski knjižnici, v Kazinski dvorani. Takoj po okupaciji je nastal dokaj podroben popis knjižnega fonda nekdanje Študijske knjižnice. V dokumentu z dne 7. 5. 1941 preberemo, da je bil popis opravljen 5. in 6. maja. Knjižnica je premogla približno 30.000 enot gradiva (16.000 naslovov) s področja znanosti in 8.000–10.000 enot leposlovja. Pri jezikovni sestavi fonda so povzeli mnenje bivšega direktorja Študijske knjižnice dr. Glaserja; sestava je bila približno takšna:

nemški jezik	17.000 zvezkov
slovenski jezik	13.000 zvezkov
srbohrvaški jezik	4.000 zvezkov
francoski	1.200 zvezkov
češki	1.000 zvezkov
latinski	800 zvezkov
ruski	550 zvezkov
italijanski	420 zvezkov
angleški	300 zvezkov
poljski	180 zvezkov
slovaški	100 zvezkov
grški	100 zvezkov
bolgarski	100 zvezkov

---

³⁸ Vsi dokumenti, ki jih navajam za mesto Maribor, se nahajajo v Pokrajinskem arhivu Maribor, mapi z oznakama O Bgm 89-6/(1–4) in O Bgm 89-7/(1–6)

madžarski	70 zvezkov
razno	100 zvezkov.

Po nemški okupaciji so fonde temeljito pregledali. Kot piše Hartman (2001, str. 855), je štajerski vladni direktor dr. Josef Papesch v začetku maja 1941 ukazal bibliotekarju Štajerske deželne knjižnice (Steiermaerkische Landesbibliothek am Joanneum) v Gradcu dr. Erichu Drewsu, naj pregleda knjižnico mariborske Študijske knjižnice in predloži načrt, kaj z njo napraviti.

Nastal je naslednji opis predvojnega fonda Študijske knjižnice: knjižnica je premogla veliko knjig z marksistično in klerikalno vsebino, večina gradiva, ki ga je pridobila pred izbruhom vojne, je bila izdana v Mariboru, Ljubljani ali Zagrebu. Zato prevladuje gradivo v slovenskem ali srbohrvaškem jeziku. Gradiva, ki bi bilo kupljeno pri nemških založbah po letu 1933, ni več kot 5 %. Večina temeljnih nacionalsocialističnih del manjka. Zbirka premore le naslednji temeljni deli nacionalsocialistične ideologije: *Mein Kampf* in *Mythus des XX. Jahrhunderts*. V zbirko sta vključeni tudi deli, kot sta *Veroeffentlichungen ueber Jugoslawien* in *Dokumente zur Vorgeschichte des Krieges*.

Pri leposlovju je veliko del avtorjev judovskega izvora ali avtorjev, ki so emigrirali iz Nemčije po letu 1933. Študijska knjižnica je imela več kot 3.000 uporabnikov.

Pri vseh navedenih podatkih je potrebno upoštevati dejstvo, da je bila slovenska knjižnica študijska, medtem ko je bila knjižnica, ki jo je nadomestila v času okupacije, ljudska oziroma v današnji terminologiji splošna. Kot navaja Berčič (1983, str. 10), je študijska knjižnica dobivala obvezne izvode, in sicer med leti 1919–1925.

Iz dokumenta Kulturni referent mesta Maribor, delovna področja in naloge (Kulturreferent der Stadt Marburg, Arbeitsgebiet und Aufgaben) z dne 23. 7. 1941 je razvidno, da za področje knjižnic ni bilo izbranega referenta. Ostala področja glasba in koncertna dejavnost, gledališče, muzej, spomeniško varstvo (Heimatpflege und Denkmalschutz) in urbanizem (Raumgestaltung), so dobila svoje vodje oziroma referente.

Kot se je dogajalo v večjih mestih – po podatkih naj bi takrat v Mariboru živelo 73.000 prebivalcev –, so se tudi tu pojavila nesoglasja glede pristojnosti. V dokumentu Kulturreferent der Stadt Marburg z dne 1. 8. 1941 preberemo, da knjižnica ni v pristojnosti Šolskega urada (Amt Volksbildung), temveč samega mesta. Za področje knjižnice je poročal dr. Trevs. Mestna knjižnica naj bi v svoji zbirki premogla poleg domoznanskega gradiva tudi

pomembna znanstvena in kulturna dela. Zbrana slovenska literatura je bila predana dr. Carstanienu. Prepovedana nemška literatura je bila izločena in izročena arhivu NSDAP. Za to je bil pooblaščen tovariš Sax. Preostalo gradivo bo – po natančnem pregledu – dano v star papir. Nadalje razberemo, da knjižnica ne bo mogla dolgo ostati v prostorih gledališča. Potrebno bo najti primeren prostor za njeno delovanje. Predlagan je bil Narodni dom, kjer je že v predvojnem času delovala knjižnica, mesto pa naj bi samo mesto opravilo gradbene posege tako v sami stavbi kakor tudi zunaj nje. Na tem sestanku se je pojavilo tudi vprašanje izгона dr. Glaserja v Srbijo. Ostati bi moral v Mariboru, prav tako bi mu bilo potrebno ponuditi službo bibliotekarja v knjižnici.

V poročilu z dne 19. 8. 1941 je zapisano, da je edini možni prostor za novo knjižnico Narodni dom. Poslopje gledališča naj bi začeli prenavljati meseca novembra. Da se stvari niso odvijale, kot so si mestni veljaki želeli, razberemo iz poročila z dne 30. 3. 1942: 1.343 knjig, ki so bile izločene iz bivše Študijske knjižnice, je bilo signiranih. Knjige so bile opremljene z listki, prav tako je bil izdelan katalog. Starim knjigam je bilo dodanih še 1.110 (1.150?) novih. Nadalje je bilo signirano in odposlano gradivo za vaške knjižnice; v tem poročilu je omenjeno 20 vaških knjižnic. Vsaki je bilo namenjeno po 51 enot gradiva. V katere kraje je bilo gradivo namenjeno, poročilo ne navaja.

Poročilo z dne 30. 4. 1942 omenja nova navodila za delovanje ljudskih knjižnic, po katerih je bilo potrebno za vsako enoto gradiva narediti štiri listke. Tako so že napisali 860 listkov za abecedni katalog, 1.509 listkov, ki so pokazali mesto postavitve (Standortzettel) novega fonda, 1.051 listkov za sistematični katalog in 1.440 listkov, ki so pokazali mesto postavitve starega fonda. Knjižnica je v tem mesecu (aprilu) dobila 150 knjig iz knjigoveznice, ki so jih tudi signirali in ovili.

Kulturni urad je v pregledu svojih aktivnosti z dne 14. 5. 1942 in 15. 5. 1942 zapisal, da lahko knjižnico preselijo v opuščeno slovensko knjižnico v Narodnem domu. Potrebno bo zaposliti tudi knjižničarje. Zaposlili naj bi bibliotekarko iz Berlina. Knjižnica se lahko ponovno odpre, ko se bo zagotovil potreben prostor. Do tedaj se je nahajala v Kazinski dvorani; do dne poročila je bilo katalogiziranih 4.000 enot gradiva. Sama dvorana in direktorjeva pisarna sta bili izposojevališče za 'Volksbibliothek der Ortsgruppen und Kreise des Heimatbundes'.

Kazinska dvorana naj bi se začela uporabljati kot dvorana za glasbo. Potrebno je najti drugi prostor za izposojevališče ljudske knjižnice. Možna je selitev v Narodni dom. Selitev naj bi

potekala v naslednjih tednih. V dokumentu z dne 21. 5. 1942 Osnutek za poročilo o nujnih delih (Konzept zu einem Referat ueber die vordringlichen Arbeiten) zasledimo podatek, da je odprtje ljudske knjižnice – mestne knjižnice prednostno kulturno delo. Začasno deluje ljudska knjižnica mesta Maribor v prostorih poleg Kazinske dvorane; v knjižnici je urejenih 5.000 enot gradiva. Le-to je postavljeno po veljavnih predpisih. Priklučen prostor na južni strani je direktorjeva pisarna in centralno zbirališče knjig za ljudske knjižnice na Štajerskem. Predprostor je neizkoriščen in se lahko uredi kot skladišče. Gradivo bo potrebno preurediti in postaviti na novo po strokovnih skupinah. Samoumevno je, da knjižnica ne more ostati v teh prostorih. Moderna knjižnica mora delovati v primernih prostorih; ti bi bili v pritličju Narodnega doma. Moderna knjižnica mora imeti naslednje prostore: čitalnico, prostor za izposajo knjig in direktorjevo pisarno; knjižnica naj bi imela začetni fond 10.000 enot, kasneje pa naj bi ta narasel na 24.000 enot, zato je potrebno načrtovati knjižnico tako, da se bo lahko v bodoče razvijala in širila.

V mesečnem poročilu za maj 1942 (Monatsbericht fuer Mai 1942) je zapisano, da so pregledali delovanje Urada za kulturo. Poročilo je datirano z dnem 28. 5. 1942. Vodenje je z 8. 5. 1942 prevzel Josef Peteln, svetovalec (Regierungsrat) za področje knjižnice je postal Hans Passini in predstavil delovanje knjižnice. V tem mesecu je Mestna knjižnica pripravila in odposlala knjige za dvajset vaških knjižnic, za vsako 75 enot gradiva, za drugih 20 vaških knjižnic pa je bilo pripravljenih – za vsako – 75 knjig. Iz Gradca je prispelo 340 knjig, ki jih je knjižnica dobila od Državnega centra za ljudske knjižnice (Staatlichen Volksbuechereistelle). Knjige so takoj opremili. Letno poročilo in program gimnazije so iz knjižnice odposlali v dunajsko nacionalno knjižnico. Nadalje je bilo narejenih 1.500 listkov za sistematični katalog in 500 listkov za abecedni katalog. Zadnji so bili napisani ročno. Iz poročila z dne 9. 6. 1942 izvemo, da ljudska knjižnica do takrat še vedno ni bila odprta. Moderna ljudska knjižnica naj bi v začetku delovala v pritličju Narodnega doma, zato je potrebno nemudoma pričeti s pripravo prostorov. Dva prostora bo do svoje dokončne likvidacije uporabljala banka; likvidacija naj bi bila končana v pol ali tri četrt leta. Potem bi lahko knjižnica delovala v vseh prostorih, najbrž že jeseni.

Poročilo z dne 16. 6. 1942 prinaša naslednje: čiščenje Kazinske dvorane bo 16. 6. končano. Vse pohištvo, vključno s pultom, je prevzel tovariš Falzari; pohištvo so preselili v skladišče v Alojzijevi cerkvi. Vodenje knjižnice bo prevzela kneginja Obolenska.

30. 6. 1942 je bilo delovanju bodoče knjižnice namenjeno veliko prostora. Tako izvemo, da je arhitekt Duma prevzel vodenje izgradnje nove knjižnice v pritličnih prostorih Narodnega doma; načrti so bili že izdelani. Gradivo knjižnice, ki se je do tedaj nahajalo v Kazinski dvorani, so prenesli v druge prostore. Za 40 vaških knjižnic so pripravili in odposlali knjige – kot je bilo že prej dogovorjeno. Za abecedni katalog so izdelali 200 listkov in 1.000 listkov za knjige. Za prvi oktober je bila načrtovana otvoritev knjižnice. Do tega datuma bi lahko opravili vse potrebno za otvoritev: za pleskarska dela je potrebno približno deset dni, nove peči z Dunaja bodo dobavljene do 1. septembra. Arhitekt Duma je naročil naslednja dela:

- a) pleskanje dvorane in sosednjih prostorov,
- b) namestitev peči,
- c) namestitev polic in
- d) brušenje tal.

Ko bodo opravljena vsa gradbena in druga dela, bo iz Celja prišel gospod Dunka. Njegova naloga bo pregledati, ali je vse v redu. Kdaj in zakaj so se na Uradu za kulturo (Kulturamt) odločili, da bo ljudska knjižnica delovala v bivših prostorih študijske knjižnice, iz pregledanega arhivskega gradiva ni razvidno. Razbrati pa je možno, da so imeli pri ustanavljanju knjižnice več težav kot v Celju. Prav tako je možno razbrati, da jim je bila celjska knjižnica služila kot vzgled; na tam zaposlene so se tudi obračala po nasvete oziroma mnenja.

V članku *Das gute Buch in jedem Haus des Unterlandes* (Marburger Zeitung, 8. 7. 1942) izvemo, da je bila 27. 6. v Zimski vasi (Winterdorf) odprta stota ljudska knjižnica na Spodnjem Štajerskem. Na Spodnjem Štajerskem je že iz političnih razlogov potrebno prebivalce kar se da hitro vrniti k nemškemu jeziku in kulturi. Med triindvajsetletno tujo vladavino sta se oba sistematično odtujila. Zaradi tega je potrebno organizirati dobre jezikovne tečaje nemškega jezika, ki se jih bodo lahko udeležili vsi, ki se želijo naučiti nemščine. Tako se bodo lahko vključili v nemški kulturni prostor. Prav zaradi učenja nemškega jezika in vključitve prebivalcev v nemški kulturni prostor štajerski Heimatbund ob pomoči Državnega centra za ljudske knjižnice (Staatliche Buechereistelle) v Gradcu ustanavlja ljudske in občinske knjižnice. Vsa naselja na Spodnjem Štajerskem, ki imajo šolo, so že ali še bodo dobila ustrezno število knjig. Le-to se določa glede na število prebivalcev:

od 100 do 1.000 na naselje. Ta akcija se je začela spomladi tega leta in bo končana v jeseni. Te dni je bila odprta stota knjižnica v Zimski vasi, okraj Ptuj. Knjižnična zbirka premore 300 knjig. Vsako odprtje knjižnice pomeni majhen praznik za kraj; dan po odprtju lahko začnejo z izposojajo knjig.

Center v Gradcu skrbi za osnovne podatke in opremo knjig; to velja zlasti za manjše knjižnice, kjer je potrebno prejeta gradivo samo postaviti na polico in kasneje tudi izposoditi. Ta center skrbi tudi za svetovanje in izobraževanje knjižničarjev. Vsaka knjižnica ima svoj knjižnični red, ki ga določijo v centru. Fond med 300 in 1.000 enotami knjig je le osnovna zaloga, v vsaki knjižnici se bo število knjig večalo, prav tako pa se bodo dodajala različna strokovna področja. Vsak župan lahko iz letnega proračuna občine nameni 20 pfennigov po prebivalcu za nakup novega gradiva. Za delovanje knjižnice lahko uporabijo prostore v občinski stavbi, šoli, bančnem poslopiju, če ni druge možnosti, naj za delovanje knjižnice namenijo šolski razred. Vse napisano je veljalo za knjižnice v manjših krajih. Iz članka lahko razberemo, da v teh knjižnicah praviloma niso zaposlovali poklicnih knjižničarjev, temveč so – največkrat – to delo opravljali tam delujoči učitelji. Iz nadaljevanja besedila je razvidno, da so v knjižnicah lahko delali ljudje, ki jim je nacionalsocialistični režim zaupal; tako naj bi uporabnikom svetovali katero gradivo je zanje primerno, in tako prispeval k izobraževanju in seznanjanju z nacionalsocialistično ideologijo. Avtor prispevka je to osebo – zaposlenega v knjižnici – imenoval Volksgenosse, kar je možno prevesti v slovenščino kot partijski tovariš ali krajše tovariš.

Čeprav je v članku zapisano, da v Gradcu opremljajo gradivo za vaške knjižnice, se v veliko mesečnih poročilih najde zapis, da so pripravili in opremili knjige za vaške knjižnice. Iz tega je mogoče sklepati, da so v Gradcu gradivo žigosali in vsaki enoti dodali knjižni listek, ostalo delo pa so opravili v treh večjih knjižnicah na Štajerskem, tj. v Celju, Mariboru in na Ptuj. Ker ni nikjer omenjeno vodenje inventarne knjige, lahko domnevamo, da so tudi to – poleg preostalih štirih predpisanih listkov za kataloge – vodili v teh treh knjižnicah.

Kot je možno razbrati, tudi sredstva, ki jih je bilo mogoče nameniti za delovanje ljudskih knjižnic, niso bila ravno majhna. Vprašanje pa je, v kolikšni meri je bilo mogoče to zlasti zaradi vojnih razmer izpolnjevati. Vsekakor je politika vzpodbujala ustanavljanje in delovanje ljudskih knjižnic.

Pred otvoritvijo knjižnice je potrebno natisniti prospekte, prav tako je potrebno objaviti reklame v časopisu in kinu. V mestni tiskarni (Die Druckerei der Stadt) bodo natisnili

knjižnična pravila (Lesenordnung). Vpisnina bo znašala 20 pfennigov, za vsakega nadaljnjega družinskega člana pa 10. Izposojnina za posamezen izvod knjige bo 10 (20?) pfennigov. Kneginja Obolensky je bila prejšnji torek v Gradcu. Tam je izbrala knjige za knjižnico, nekaj pa jih bodo kupili v knjigarni Heinz. Knjižnica bo za uporabnike odprta po naslednjem urniku: od 16.30 do 19.30 popoldne in od 11.00 do 13.00 dopoldne, razen v sredo. Enak urnik imata ljudski knjižnici v Celju in Celovcu.

Poročilo o delu v knjižnici za mesec september 1942 je datirano z datumom 28. 9. 1942. V tem mesecu so bili prostori knjižnice prepleškani; celotno zbirko je potrebno postaviti nazaj na ustrezno mesto. Za 15 vaških knjižnic je bilo pripravljenih in odposlanih po 64 knjig za vsako. V knjižnico so prejeli 99 novih knjig iz Državnega centra za ljudske knjižnice (Staatliche Volksbuechereistelle) v Gradcu; opremili so jih z ustreznimi listki in jih vključili v samo zbirko. Prav tako so opremili manjše število novih knjig, ki jih je kupilo mesto³⁹. Za bralce so izdelali poseben katalog, ki jim bo pomagal pri izbiri gradiva.

Poročilo je bilo dopolnjeno 30. 9.1942. V mesecu septembru so pripravili prostore knjižnice, tako da bo vse pripravljeno za otvoritev knjižnice v oktobru tega leta. V tem mesecu so prostore prepleškali in počistili tla; prav tako so namestili knjižne regale. Vsa dela je vodil ing. Duma. Zaposleni so pripravili gradivo za izposajo.

Ponovna otvoritev Mestne knjižnice v Mariboru (Stadtuecherei der Stadt Marburg) je bila 12. 10. 1942 ob 11 uri. Iz dopisa Kulturnega urada mesta Maribor z dne 9. 10. 1942 je razvidno, da je v času od 12. do 19. 10. 1942 potekala jesenska predstavitev nemškega literarnega ustvarjanja. Mestna uprava (Maribora) je to priložnost izkoristila za odprtje mestne knjižnice za uporabnike. Naslov je Theathergasse 3. Hkrati je bila v prostorih knjižnice razstava knjig, da so si prebivalci lahko ogledali, kakšno gradivo ponuja nova knjižnica.

Prvo poročilo o delovanju knjižnice je datirano 28. 10. 1942 in je naslovljeno na Kulturni urad Maribora. Iz njega izvemo, da je bila v oktobru odprta nova knjižnica – natančneje 12. 10. 1942. Hkrati z odprtjem nove knjižnice je potekala razstava knjig v počastitev nemškega tedna knjige. Le-ta je trajal do 19. 10. 1942. Od 12. 10. do 27. 10. 1942 se je v knjižnico vpisalo 240 uporabnikov, katerim so izposodili 460 knjig. Nadalje so opremili in odposlali knjige za tri vaške knjižnice. Za vsako je bilo pripravljenih sto knjig. V knjižnico je prispelo 70 novih knjig iz Gradca (Staatliche Volksbuechereistelle), nekaj knjig so kupili v knjigarni Heinz; z njimi bodo obogatili knjižni fond.

---

³⁹ ... sowie eine kleinere Anzahl von Buechern, die von der Stadt angekauft wurden.

Za obveščanje prebivalcev o novo odprti knjižnici so uporabili tudi mestne kino dvorane. Tako so v dopisu z dne 30. 10. 1942 prosili vodstvo mestnih kino dvoran, da za nekaj časa objavijo reklamo o odpiralnem času mestne knjižnice. Iz tega dopisa je možno razbrati, da je bila knjižnica odprta od 10.00 do 12.00 in od 15.30 do 18.30, naslov Theatergasse 3, prvo nadstropje. Račun za opravljene reklamne storitve naj pošljejo na Kulturamt (Urad za kulturo).

Poročila o delovanju knjižnice so se pripravljala mesečno; to velja tako za mariborsko in celjsko knjižnico. Zanimivo je slediti razvoju novo odprte knjižnice. Tako je iz poročila, datiranega 1. 12. 1942, razbrati, da je ljudska knjižnica od odprtja (12. 10. 1942) vpisala 433 novih bralcev. V poročilu je omenjeno, da je bila v tem času (tj. med 12.10. in 30.11.1942) zaprta 5 dni. V tem času je knjižnica prejela tudi 71 knjig iz Gradca, knjižnica sama pa je kupila 9 novih knjig. Poleg tega je kot dar dobila 4 knjige. Obe knjižnici – celjska in mariborska – sta znaten del gradiva dobivali iz Državnega centra za ljudske knjižnice (Staaliche Volksbuechereistelle), knjižnici pa sta z denarjem zasluženim z izposojninami in zamudninami, kupovali knjige po lastni izbiri. Nadalje beremo, da je bilo pripravljenih in odposlanih 1.800 knjig za 16 vaških knjižnic. Prav tako je zanimiv naslov prejemnika poročila – naslovljeno je bilo na župana mesta Maribor (An Herrn Buergermeister dr. Engelhardt). Samo poročilo je zanimivo tudi zaradi dopisa dodanega na koncu poročila, da za resničnost zapisa jamči Marianne v. Bacho - Vesteneck. Tovrstnega zapisa ni v nobenem poročilu celjske ljudske knjižnice.

Poročilo z dne 30. 1. 1943 je nekoliko bolj obširno. Za razliko od prej omenjenega, ki je imelo kar dva podpisa, je bilo to napisano in podpisano samo s strani kneginje Obolenske. V tem mesecu je knjižnica vpisala 90 novih članov; število vseh bralcev se je povzpelo na 651. Nadalje je poročevalka zapisala, da v statistiki manjka podatek o številu šolarjev. Število uporabnikov v kategoriji R (šolarji) sicer kaže na naraščanje bralcev v tej kategoriji, toda nekaj bralcev iz te skupine so izključili iz knjižnice, saj so – kljub večkratnim opozorilom – vračali umazano ali uničeno gradivo. Po mnenju avtorice poročila je bolje, da narašča celotno število uporabnikov, ne pa samo posameznih skupin, sploh če to pomeni višje stroške za nego gradiva in s tem posledično siromašenje knjižnega fonda. Za oboje – za stroške vzdrževanja knjižne zbirke kakor tudi za njeno bogatenje – je bolje, da si gradivo izposojajo bolj disciplinirani uporabniki; čeprav je razgledanost nekaterih bralcev omejena, je za gradivo bolje, da se ne uničuje in umaže. Tudi v poročilih celjske knjižnice zasledimo zapise o bralcih, ki gradivo vračajo umazano in uničeno, toda tam ni zaslediti, da bi takšne nevestne

bralce izključili. Velika skrb za stanje knjižne zbirke je pojasnjena v nadaljevanju poročila. Tam izvemo, da je knjižnica v mesecu januarju 1943 iz lastnih sredstev kupila le 38 knjig, iz Gradca (Staatliche Volksbuecheheristelle) pa je prejela 29 novih knjig; skupaj torej le 67. Za delovanje knjižnice v mestu s 73.000 prebivalci je bilo to odločno premalo.

Zanimivo je poročilo z dne 1. 11. 1944 za mesec oktober tega leta. Naslovljeno je na referenta Kulturnega urada P. Petelna. Knjižnica je oktobra imela 109 novih bralcev, vseh je bilo 2.043. Knjižnica je utrpela poškodbe v zračnem napadu 14.10.1944. Kljub poškodbam oken in vrat, ki so jih za silo popravili sami zaposleni, je knjižnica ves čas delovala. V zračnih napadih pa ni bilo poškodovano le poslopje knjižnice, ampak tudi veliko drugih stavb. V uničenih stanovanjskih stavbah je ostalo precej izposojenih knjig, ki so bile – prav tako kot stavbe – uničene. Knjižnica je tako meseca oktobra kupila v knjigarni Heinz 47 knjig.

Kljub omenjenim poškodbam oken in vrat knjižnice se je lokacija gledališča izkazala za boljšo izbiro od Narodnega doma. Tisti del Maribora (Narodni dom in njegova okolica) je bil zaradi bližine železniškega mostu v zračnih napadih veliko bolj uničen.

Da je vojna zahtevala varčevanje tudi na založniškem področju, je razvidno ne samo iz zapisov knjižničarjev, ki prosijo za papir, temveč tudi iz časopisnih člankov. Tako je Hein Schlecht v prispevku z naslovom Buecher kaufen? – Ja, aber vernuenftig (Kupovati knjige? – Da, ampak po pameti) (Marburger Zeitung, 15. 7. 1943, št. 187) že v prvem stavku jasno zapisal, da vojna vpliva tudi na knjižno produkcijo. Le-to omejuje ne samo pomanjkanje papirja, temveč je potrebno vojake oskrbovati s knjigami. V vojnih razmerah je potrebno dati prednost nujni knjižni produkciji, tj. za raziskovalne in izobraževalne namene. Za potrebe izobraževanja je potrebno tiskati berila, učbenike in atlase. Upoštevati je potrebno, da morajo ljudske kot tudi šolske knjižnice dopolnjevati svoje zbirke na vseh področjih ustvarjanja. Avtor članka poudari dejstvo, da so knjigarne v zadnjih, vojnih letih beležile najvišjo prodajo, kar priča tako o količini kakor tudi kakovosti izdanih knjig. Nemško ustvarjanje je kljub vojni doseglo in ohranilo visok nivo; razveseljivo je dejstvo, da kljub varčevanju ni dobrih knjig izpodrinila lahka in pustolovska literatura. Pisec v nadaljevanju odvrča potencialne kupce od kupovanja knjig 'na metre' in jih poziva, naj kupijo samo knjige, ki jih res potrebujejo; v nasprotnem primeru škodujejo vojakom na fronti in delavcem. Oboji potrebujejo knjige za okrepitev duha in pridobivanje znanja. Po mnenju pisca je kupovanje knjig po pameti postala pomembna vojna naloga.

Zadnje ohranjeno poročilo je naslovljeno na vodjo Kulturnega urada mesta Maribor in je datirano s 6. 2. 1945. Iz njega izvemo, da se je v knjižnico vpisalo 112 novih bralcev, v knjigarni Heinz pa je knjižnica lahko kupila le 7 novih knjig. To poročilo je posebno, ker je iz zapisa možno razbrati, da je to poročilo ne samo za mesec januar 1945, temveč za še vsaj december 1944 – pisano je namreč v množini (...zu den vergangenen Monaten...). Vse ostale okoliščine, kot so bile: skorajšnji konec vojne, močna bombardiranja Maribora kot pomembnega gospodarskega in prometnega središča, pomanjkanje hrane, papirja itd., potrjujejo domnevo, da je knjižnica prenehala delovati v februarju ali marcu 1945.

Po navedbah Bruna Hartmana (2001, str. 855) je iz nekdanje Študijske knjižnice ostalo 3.500 nemških leposlovnih in strokovnih knjig, kar je tvorilo osnovo nove knjižnice. Leta 1943 je štela 7.552 zvezkov. Imela je tudi podružnice, ki so delovale v krajevnih uradih na Pobrežju, v Zrkovcih, Hočah, Kamnici, Limbušu in Radvanju.

4.1. ZAPOSLENI

V začetku vojne je v mariborski Študijski knjižnici ostala samo E. Obolenska. Po navedbah Hartmana (2001, str. 855) je bila študijska knjižnica zaprta za javnost, Obolenska pa je skrbela za vzdrževanje prostorov in izterjavo knjig. Tudi ljudske knjižnice so bile zaprte. V prostorih nekdanje Študijske knjižnice je kasneje zaživela nemška Mestna knjižnica Maribor. Mestne oblasti so kot vodjo nove knjižnice postavile E. Obolensko, ki je bila zaposlena v Študijski knjižnici že od leta 1923.

Dr. Drews je menil, da bi delo s strankami in izposajo mogli brez pomislekov zaupati kneginji Obolenski, če bi seveda v to privolil mariborski politični komisar. Za začetek bi sodelovanje kneginje Obolenske zadoščalo, saj je imela potrebno znanje slovenščine, Bruno Hartman pa navaja (2001, str. 853), da se kneginja Obolenska nikoli ni naučila slovenščine, kolikor pa jo je govorila, jo je z značilnim ruskim akanjem in mehčanjem soglasnikov.

Tako so predvsem mariborski Nemci (Hartman, 2001, str. 855), zlasti vodja mestnega kulturnega urada Pipo Peteln, pa tudi nacistični prišleki, ki so prevzeli oblast v Mariboru, zaupali vodstvo nove mestne (ljudske) knjižnice Stadtbuecherei der Stadt Marburg a.d. Drau prav Obolenski. Okupatorska civilna uprava je mariborsko Študijsko knjižnico s 30. junijem 1941 odpravila in ustanovila mestno knjižnico v skrčenih prostorih v kazinski stavbi.

Prav tako navaja Hartman (2001, str. 855), da je dobila v aprilu ali maju 1942 pomoč knjižničarke, ki ji je pomagala na novo postaviti knjižni fond. Da je bila za zaposlitev potrebna dobra strokovna izobrazba, nam pričata dve prošnji za službo. Iz ohranjenih dokumentov lahko razberemo, da so prošnje za nove zaposlitve prihajale na pristojni občinski urad in ne – kakor bi pričakovali – na samo knjižnico. Žal se ni ohranil noben dokument, iz katerega bi lahko razbrali, kako je potekalo odločanje o novih zaposlenih. Prav tako ne moremo zanesljivo vedeti, kakšno vlogo pri sprejemu novih zaposlenih je imela vodja knjižnice.

Gradiva o ljudskih knjižnicah v Mariboru in Celju v času okupacije nam pričajo, da je bilo delo vodje knjižnice predvsem:

- a) sledenje novostim na področju knjižničarstva,
- b) naročanje gradiva,
- c) izdelava poročil in statistik,
- d) obdelava gradiva,
- e) razvijanje posebnih uslug knjižnic (npr. oblikovanje posebnih kolekcij za tovarne, poljske bolnišnice; pripravljanje tematskih razstav),
- f) skrb za komuniciranje z lokalnimi mediji (za radio ni podatkov; iz ohranjenih izvodov časnika Marburger Zeitung je razvidno, da so knjižnicam in njihovem razvoju posvečali podobno skrb kot npr. gledališču, koncertom).

Iz rednih mesečnih statističnih poročil razberemo, da sta bili vodji ljudskih knjižnic (tako v Celju kot tudi v Mariboru) samostojni pri nabavi gradiva. Predstavnikom lokalne skupnosti sta le sporočali, koliko gradiva sta naročili, včasih sta zapisali tudi naslove naročenih del. Ker se ni ohranil podatek o številu zaposlenih, poročila pa so zelo natančna, lahko sklepamo da sta obe sodelovali tudi pri delu z uporabniki knjižnic.

Zapisati je potrebno, da je statistika mariborske knjižnice zelo podobna ostalim statistikam iz primerljivih nemških mest. Celje je v tem pogledu izjema; tudi po ukinitvi zasilne vojaške bolnišnice je obisk knjižnice visoko nad povprečjem Tretjega rajha (Steig, 1992, str. 136).

Iz tega lahko zaključimo, da je bilo vodenje celjske ljudske knjižnice uspešnejše, vsaj glede obiska. Vodji celjske in mariborske knjižnice sta skrbeli za stike z lokalnimi mediji (mišljen je Marburger Zeitung), ki so velikokrat poročali o delovanju ljudskih knjižnic. Poročali so bodisi o razstavah v prostorih knjižnic ali novih knjigah, ki si jih je možno izposoditi v

knjižnici, o novih enotah knjižnic. Prebrati je bilo možno tudi članke o pomembnosti knjig in ljudskih knjižnic.

Prošnja z dne 5. 8. 1944 (glej sliko 12) nam priča, da so v Mariboru v tem času iskali novega vodjo Mestne knjižnice Maribor. Zakaj je mesto vodje knjižnice še vedno zasedala E. Obolenska, ki je bila brez formalne bibliotekarske izobrazbe in prav gotovo ni bila članica NSDAP od leta 1926, iz do sedaj pregledanih dokumentov ni mogoče razbrati. Kot možna razlaga se – glede na čas nastanka prošnje – zdita dva odgovora:

- a) pisec prošnje je bil vpoklican v vojsko,
- b) zaradi močnih letalskih napadov Maribor ni bil več tako privlačen kraj za bivanje in službovanje.

Iz poročila vodje kulturnega urada za mesec marec 1944 (Taetigkeitsbericht fuer Monat Maerz 1944) razberemo, da bi zaradi razbremenitve vodje knjižnice zaposlili izšolano bibliotekarko. Za to mesto naj bi bila primerna Liselotte Maus iz Wiesbdna, vendar je ponujeno službo zavrnila.

Druga prošnja ni datirana (slika 13), časovno pa jo lahko umestimo v poletje 1943. Prošnja je pravzaprav življenjepis; iz njega lahko izluščimo naslednje:

- a) Zaradi načrtnega ponemčevanja je bilo potrebno prebivalce kar najbolj premešati; tako ni bilo nič nenavadnega, da je za službo knjižničarke v Mariboru prosila Karola Gareis iz Duesseldorfä.
- b) Obstajala je delovna obveza, ki je bila poznana v vojnem času tudi v naših krajih (Kriegshilfsdienst).
- c) Študij bibliotekarstva je bil kombinacija teorije (od 1. 11. do 1. 4.), prakse, kateri je znova sledilo teoretično nabiranje znanja (... seit dem 1.Mai ds. Js besuche ich wieder die Buecherei-Schule im Koeln...); sledili so izpiti.
- d) Prosilec za službo je moral izpričati svojo arijsko pripadnost.

Iz prošnje Rudolfa Faerberja za dodelitev mesta vodje Mestne knjižnice Maribor zvemo kar precej koristnih informacij. Prošnja je naslovljena na vodjo Urada za kulturo mesta Maribor (an den Leiter des Kulturamtes der Stadt Marburg an den Drau). Prav tako izvemo, da je kandidat za vodjo mestne knjižnice sicer že zaposlen kot vodja knjižnice v kraju Paderborn od leta 1939,

ko je bila v tem mestu na novo urejena ljudska knjižnica. Mesto ima 42.000 prebivalcev, aktivnih uporabnikov je 3.200. Sam fond paderbornške knjižnice obsega 9.000 enot. V letu pred nastankom prošnje, tj. 1943/1944 je bilo izposojenih približno 46.000 enot gradiva. Sam prosilec za mesto vodje ljudske knjižnice v Mariboru je član NSDAP že od 16. 8. 1926. Iz prošnje izhaja, da je imela 17 prilog (17 Anlagen), življenjepis pa bo poslal v naslednjih dneh (der Lebenslauf folgt in den naechsten Tagen).

Primer življenjepisa, ki je ohranjen v arhivu pripada Karoli Gareis (slika 13). V življenjepisju je navedeno veliko podrobnosti: imeni očeta in matere (vključno z njenim dekliškim priimkom), izobrazba očeta, osnovno šolanje, licej, opravljena oz. oprostitev opravljanja vojne obveznosti⁴⁰ in šolanje na bibliotekarski šoli v Koelnu. Ker se ni ohranila nobena objava za prosto delovno mesto za bibliotekarja, ne razpolagamo s podatkom, kako sta knjižnici v Mariboru in Celju razpisovali prosta delovna mesta. V pomoč nam je lahko le publikacija Die Buecherei⁴¹; v ohranjenih številkah te publikacije (v Sloveniji) lahko preberemo tudi oglase za prosta delovna mesta

Iz same prošnje je mogoče razbrati način šolanja bodočih bibliotekarjev. Avtorica prošnje je zapisala, da je pouk potekal od 1. 11. 1941 do 1. 4. 1942, temu je sledilo delo v ljudski knjižnici v Duesseldorfu in še pol leta dela kot praktikantka v ljudski knjižnici v Strassburgu. Od 1. 5. tega leta ponovno obiskuje predavanja, ki jih bo zaključila z izpiti v jeseni istega leta.

Čeprav ni kakšnega ohranjenega seznama zaposlenih v mariborski knjižnici, lahko iz ostalega ohranjenega gradiva sklepamo, da je bila druga zaposlena v knjižnici Marianne v. Bacho - Vesteneck. Ker je jamčila za pristnost poročil in je tudi nekajkrat napisala uradne dopise, npr. vabila na sestanek v knjižnično čitalnico 15. 1. 1943, je možno z veliko gotovostjo zapisati, da je bila prav ona druga zaposlena v mariborski knjižnici.

Iz članka Eine Bibliothek geht auf Reisen (Knjižnica gre na pot) (Marburger Zeitung, 6. 11. 1942) lahko razberemo, da je bilo v delovanje knjižnice poleg formalno zaposlenih vključen tudi svetovalec mestnega Urada za kulturo Hans Passini. Ekipa, ki je izbirala knjige v Centru za vaške knjižnice (Zentralstelle fuer die Dorfbuechereien), ki je bila del Voelksbuechereistelle, je poleg že omenjenega svetovalca štela še pet ljudi. V članku je na kratko tudi predstavljen takšen center; police, zapolnjene s knjigami, so postavljene v višino treh metrov. Knjige v ta center dobivajo iz Berlina in Leipziga. Tukaj skrbijo, da 190 vaških

---

⁴⁰ Der Kriegsshilfsdienst wurde mir laut einer Verfuegung des Reichministers fuer Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung erlassen

⁴¹ To je bila strokovna publikacija nemških bibliotekarjev, podobno kot danes v Sloveniji poznamo revijo Knjižnica.

knjižnic dobi nove knjige. Nekatere pošiljajo iz samega centra, nekatere pa preko treh velikih knjižnic na Spodnjem Štajerskem (Celje, Maribor in Ptuj). Iz centra so tri velike knjižnice do sedaj prejele približno 10.000 knjig, vaške knjižnice pa preko 1.000 izvodov knjig. Vodje vaških knjižnic so večinoma učitelji na vaških šolah.

Čeprav so bili zapisi o delovanju mariborske knjižnice redkejši kot o celjski, je Marburger Zeitung poročal o razstavi, in sicer o razstavi knjig o Spodnji Štajerski (Buecher ueber die Untersteiermark, 4. 10. 1943). Razstava je bila postavljena pred izposojni prostor; razstavljene so bile knjige o Štajercih in Štajerski. Videti je bilo mogoče tudi knjigo, v kateri so bili predstavljeni vsi gradovi na Štajerskem. Tako je bilo možno pod naslovom Statt Marchburg videti grad, ki je stal na mestu današnje kapele na Piramidi. V nadaljevanju članka so natančno popisani avtorji in naslovi razstavljenega gradiva. Avtor sklene svoj prispevek z mislijo, da so se obiskovalci lahko ob tej mali razstavi poučili o zgodovini svoje domovine, hkrati pa so lahko ugotovili, kakšno gradivo hrani mariborska knjižnica. Iz tega stavka lahko zaključimo, da je bilo gradivo izključno iz fonda mariborske knjižnice; v celjski knjižnici so si gradivo za kakšno razstavo tudi izposodili. Še nekaj je očitno: noben avtor in nobeno delo na razstavi ni bilo slovensko, čeprav so bile nekatere razstavljene knjige tiskane v obdobju med obema vojnama.

4.2. UPORABNIKI

Uporabniki ljudske knjižnice so bili razdeljeni v enake kategorije kot so že bile navedene v celjski knjižnici. Iz tega lahko sklepamo, da so bile kategorije poenotene. Iz Knjižničnega reda (Leseordnung)⁴² izvemo, da lahko mariborsko knjižnico obiskujejo/uporabljajo vsi prebivalci, ki so starejši od 10 let (primerjaj sliki 6 in 10). Za vpis se mora vsak bralec oglasiti v knjižnici osebno. Po vpisu prejme bralec izkaznico, ki ni prenosljiva. Družinske izkaznice ni, vsak član družine mora imeti svojo. Knjižnična pravila poudarjeno pozivajo starše, da naj njihovih izkaznic ne bi uporabljali njihovi otroci. Vsak bralec si lahko naenkrat izposodi dve knjige, in sicer eno leposlovno in eno strokovno. Vpisnina znaša 20 pfenigov, za vsakega nadaljnjega družinskega člana pa 10 pfenigov, za vsako knjigo je potrebno plačati 10

---

⁴² Stadtbuecherei der Stadt Marburg am Drau . 1944 (?). Leseordnung

pfenigov izposojnine. Izposojni rok za gradivo znaša štiri tedne; rok je možno podaljšati, če ni nobenega povpraševanja po izposojenem gradivu. Za prekoračeni izposojni rok zaračunava knjižnica zamudnino. Bralec mora knjižnico obvestiti o spremembi bivališča ali morebitni nalezljivi bolezni. V času bolezni ni dovoljeno obiskovanje knjižnice. Bralci ne smejo knjig umazati ali pisati po njih. Gradivo knjižnice je namenjeno vsem prebivalcem, zato bodo bralci, ki ne ravnaajo s knjigami pravilno, izključeni iz knjižnice.

V začetku tega poglavja navedeno poročilo (Stadtuecherei Statistik fuer November 1942) pa se nekoliko razlikuje od podobnih poročil iz Celja: v njem ni poleg posameznih kategorij navedeno število uporabnikov iz posamezne kategorije. Tako je npr. pri kategoriji L navedeno: ženske v samostojnih poklicih, knjižničarka, farmacevtka, vodja (Frauen in selbstaendigen Berufen, Bibliothekarin, Apothekarin, Leiterin).

V že prej omenjenem članku Eine Bibliothek geht auf Reisen (Marburger Zeitung, 6. 11. 1942) lahko preberemo, da si uporabniki v knjižnicah največ izposojajo gradivo s strokovno vsebino. Tako se tudi izobražujejo. V knjižnične zbirke so vključena vsa najboljša in najpomembnejša dela nemških piscev. Svetovalec Hans Passini je povedal, da se zelo dobro izposojajo mladinske knjige – nemške pravljice in sage. Knjige, ki so jih nekoč kot otroci prebirali sedaj odrasli, ponovno prebirajo njihovi otroci.

Če natančno pogledamo preglednice obiskovalcev (slike 14, 15, 16), opazimo, da število mladih bralcev pada. Sicer se spreminja struktura mladih obiskovalcev v korist mladih uporabnikov ženskega spola, kar odstopa od trenda v celotnem Tretjem rajhu, kjer je število mladih uporabnikov moškega spola močnejše naraščalo. Vsekakor je potrebno pri interpretaciji teh podatkov upoštevati, da je to bil čas vojne. Čeprav Štajerska formalno nikoli ni bila priključena Tretjemu rajhu, je okupator od leta 1942 izvajal mobilizacijo. Proti koncu vojne se je starost nabornikov močno znižala; tako so v vojsko odhajali tudi uporabniki iz kategorij P in R.

Kar nekaj dijakov in mladih delavcev se je vključilo tudi v partizansko gibanje. Čeprav so ti ostajali na slovenskem ozemlju, si gradiva niso izposojali; precej prebivalcev je bilo odpeljanih v taborišča in na prisilno delo, zlasti fantov in mlajših moških. Vse našteve kategorije so knjižnične statistike uvrščale v že prej omenjeni statistični skupini.

Čeprav so se partizanskemu gibanju pridružile tudi ženske, zlasti dijakinje in mlade delavke, kar nekaj pa jih je bilo odpeljanih v taborišča in na prisilno delo, je bilo število takih nižje kot pri moških. Čedalje več žensk se je moralo zaradi vojnih razmer aktivno vključiti v delo zunaj

doma. Le tako lahko pojasnimo spremembo strukture izposojevalcev (po spolu) v kategorijah P in R/S in T.

4.3 STATISTIKA

Za statistično primerjavo v Stadtbuecherei der Stadt Marburg am Drau (Mestni knjižnici Maribor) so predstavljene tri mesečne statistike in sicer za januar 1943, oktober 1944 in januar 1945. Odločitev za tovrstni izbor je utemeljen na naslednjih razlogih:

- a) januar 1943 je prelomen za potek vojne v Evropi zaradi nemškega poraza pri Stalingradu (danes Volgograd);
- b) oktober 1944 je v zgodovino mesta Maribor zapisan kot mesec najhujših zračnih napadov;
- c) januarja 1945 je bila izdelana zadnja (znana) mesečna statistika za Stadtbuecherei der Stadt Marburg am Drau (Mestna knjižnica Maribor); najbrž je delovala še meseca februarja, saj je vodja knjižnice zapustila Maribor marca 1945.

Brez natančnega pregleda je očitno dvoje:

- a) statistika je bila med vojno bila poenotena ,saj se ujema po kategorijah uporabnikov kakor tudi po razvrstitvi gradiva;
- b) število uporabnikov je z leti naraščalo, prav tako število izposojenih enot.

Pri analizi statističnih podatkov moramo razen zgoraj omenjenih dejstev upoštevati tudi naslednje (zunanje) okoliščine, v katerih je delovala knjižnica v obdobju vojne:

- a) relativno kratko obdobje delovanja – za uporabnike je bila odprta od oktobra 1942 do februar 1945,
- b) medvojno menjavo mestnega prebivalstva,
- c) vojne razmere.

Število uporabnikov je v obdobju od januarja 1943 do oktobra 1944 raslo, medtem ko v obdobju od oktobra 1944 do januarja 1945 število obiskov upada. Ker ne razpolagamo s spremembami v številu prebivalcev v obdobju med oktobrom 1944 in januarjem 1945, je smiselno, da tega podatka ne interpretiramo. Povsem jasno je, da se je število prebivalcev zaradi vojne in okupacije zmanjšalo, iz ohranjenih dokumentov pa ni možno razbrati za koliko. Podatek, s katerim razpolagamo, je ohranjen z začetka okupacije, ko se je ustanovljala knjižnica – podatek je bil takrat pomemben, saj je bilo potrebno vedeti, na kašnem območju naj bi knjižnica delovala oz. koliko je potencialnih uporabnikov.

V tem obdobju narašča izposoja leposlovja, tj. romanov in mladinskih knjig (101 enota januarja 1943, 170 enot oktobra 1944, 207 enot januarja 1945), filozofije (5 enot januarja 1943, 16 enot oktobra 1944, 13 enot januarja 1945), literarne vede (Literturkunde) (5 enot januarja 1943, 11 enot oktobra 1944, 13 enot januarja 1945).

Upadlo pa je število izposoj v rubrikah vojna in po vojni (Krieg und Nachkrieg) (103 enote januarja 1943, 44 enot oktobra 1944, 13 enot januarja 1945), zgodovina (Geschichte, Kulturgeschichte) (33 enot januarja 1943, 44 enot oktobra 1944, 13 enot januarja 1945), umetnost (Kunst) (26 enot januarja 1943, 8 enot oktobra 1944, 9 enot januarja 1945). Velik upad izposoje opazimo tudi pri rubrikah življenjske slike (Lebensbilder) (86 enot januarja 1943, 63 enot oktobra 1944, 60 enot januarja 1945), potopisi (Erdkunde, Reisen) (162 enot januarja 1943, 148 enot oktobra 1944, 131 enot januarja 1945), ljudstvo, nacionalsocializem, država, politika (Volk, Nationalsozialismus, Staat, Politik) (67 enot januarja 1943, 15 enot oktobra 1944, 11 enot januarja 1945).

To je le groba predstavitev, brez analize po posameznih kategorijah uporabnikov. Na splošno lahko povzamemo tako:

- a) najbolj je izposoja narasla pri mladinski književnosti, sledi leposlovje, filozofija in literarne vede;
- b) zelo je upadlo število izposojenega gradiva, ki se je navezovalo na vsakdanje življenje (vojna, politika, država, nacionalsocializem).

Če nekoliko posplošimo – z upadom standarda, z bojem za preživetje se poveča obisk knjižnic in s tem izposoja gradiva. Vendar se povečuje le izposoja v kategorijah, ki omogočajo bralcem pobeg pred tegobami realnega sveta – to so zlasti romani in filozofija.

Pri porastu izposoje mladini pa moramo upoštevati še naslednja dejstva:

- a) šole so bile (večinoma) v šolskem letu 1944/1945 zaprte,
- b) starši so bili zaposleni s svojimi skrbmi za preživetje,
- c) načrtno delo z mladimi v knjižnicah,
- d) izposoja mladim uporabnikom je naraščala že v predvojnem Tretjem rajhu . O tem je bilo več napisanega v poglavju o knjižnicah v Tretjem rajhu.

Oblast v Tretjem rajhu je podpirala ustanavljanje in delovanje ljudskih knjižnic; te naj bi bile – poleg šole – tudi kraj izobraževanja. Ko se je bližal konec vojne, so zaradi zaprtih šol to tudi postale.

Prav tako ni mogoče prezreti, da je podoben trend v izposoji gradiva beležila celjska knjižnica. Tu razpolagamo s podatki do poletja 1944; če pa primerjamo izposajo med letoma 1942/1943 in 1943/1944, je očitna rast izposoje pri leposlovju (romani, novele, drame, pesmi, pravljicah, literarnih vedah, naravoslovnih znanostih, tehniki in mladinskih knjigah.

Čeprav v celjski knjižnici ni bilo opaziti tolikšnega zmanjšanja uporabnikov v kategorijah P in R kot v mariborski, je trend upada podoben. Prav tako kot v mariborski, je tudi v celjski knjižnici opazno povečalo število uporabnikov v skupinah S in T. V Celju so v letu 1943/1944 predstavljali mladi uporabniki več kot polovico vseh obiskovalcev (1.031 od skupno 2.010). V Mariboru je bilo – glede na skupno število uporabnikov v izbranih statistikah – najvišje število mladih zabeleženo januarja 1943, in sicer 398 od skupno 934; kasneje so predstavljali (približno) 25 % vseh uporabnikov knjižnice.

Slika 9: Odprtje knjižnice v Mariboru, hrani Pokrajinski arhiv Maribor

	DER OBERBÜRGERMEISTER DER STADT MARBURG a. d. DRAU KULTURAMT Anschrift: Marburg Tegethoffstraße 12/I — Fernruf 24-41		
<hr/>			
An den			
Herrn Oberbürgermeister			
der Stadt Marburg a. d. Drau			
R a t h a u s			
Ihr Zeichen	Ihr Schreiben vom	Mein Aktenzeichen	Tag 9. Oktober 1942
Betrifft: Eröffnung der Stadtbücherei Marburg.			
<p>Auch in diesem Jahr wird in der Woche vom 12.-19.10. im Anschluss an die in Weimar stattfindenden Herbstveranstaltungen für das deutsche Schrifttum, das deutsche Buch Gegenstand von Kundgebungen und Veranstaltungen sein.</p> <p>Die Stadtverwaltung Marburg nimmt diese Gelegenheit zum Anlass, die Stadtbücherei, Theatergasse 3 der Öffentlichkeit zu übergeben. Gleichzeitig veranstaltet die Stadtbücherei Marburg in der Zeit vom 12.- 19.10. eine Buchausstellung in ihren Räumen, um der Bevölkerung einen Überblick über Umfang und Inhalt des gegenwärtigen Lesegutes zu geben.</p> <p>Wir bitten Sie um Ihre Teilnahme an der am Montag, den 12. Oktober 1942, 11 Uhr stattfindenden Eröffnung der Stadtbücherei Marburg a. d. Drau.</p>			
H e i l H i t l e r !			

Slika 10: Knjižnična pravila v mariborski knjižnici, hrani Pokrajinski arhiv Maribor

LESEORDNUNG

Die Stadtbücherei der Stadt Marburg a. d. Drau steht jedem Volksgenossen, der das 10. Lebensjahr überschritten hat, zur Verfügung.

Zur Anmeldung und Buchentnahme möge jeder Leser persönlich kommen. So lernt er seine Bücher kennen und kann jedesmal von der Büchereileitung sachgemäß in der Buchauswahl beraten werden.

Nach Empfang der Leseordnung füllt der Leser beim Eintritt in die Bücherei eine Anmeldekarte aus. Das Leseheft, das er bei der Anmeldung erhält, ist nicht übertragbar. Wollen mehrere Mitglieder einer Familie die Bücherei benützen, so erhält jedes ein eigenes Leseheft. Besonders werden die Eltern gebeten, darauf zu achten, daß ihre Lesehefte nicht von den Kindern mißbenutzt werden.

Es kann jeder Leser, wenn er es wünscht, gleichzeitig zwei Bücher entleihen; davon eines aus der unterhaltenen Abteilung (Romane, Erzählungen, Novellen, Märchen, Sagen und Volksbücher) und das andere aus allen weiteren Gebieten, wie Lebensbilder, Fahrten und Forschungen, Kriegererlebnisse, Politik und Geschichte, Länder- und Völkerkunde, Kunst und Musik, Natur und Technik, der praktischen Lebenshilfe usw.

Die Anmeldegebühr ist einmalig und beträgt 20 Pfg., bei weiteren Familienangehörigen 10 Pfg. Für jeden Band wird eine Leihgebühr von 10 Pfg. erhoben.

Die Leihfrist beträgt vier Wochen, der Rückgabetermin wird im Buch vermerkt. Auf Wunsch des Lesers kann die Leihfrist verlängert werden, wenn das Buch nicht anderweitig gebraucht wird. Bei Überschreitung der Leihfrist ohne Nachricht an die Bücherei muß eine Versäumnisgebühr bis zum Tag der Buchabgabe entrichtet werden.

Ausgeliehene Bücher können gegen eine geringe Gebühr vorbestellt werden.

Wohnungsänderungen sind der Bücherei anzuzeigen. Ebenso sind ansteckende Krankheiten des Lesers oder seiner Mitbewohner unter Rückgabe der Bücher sofort zu melden. Die Benutzung der Bücherei ist während solcher Erkrankungen nicht möglich.

Die Leser werden dringend gebeten, die Bücher zu schonen, Beschmutzungen und Anstreichungen zu unterlassen. Die Bücherei ist im Interesse der Gesamtheit verpflichtet, Leser, die nicht die notwendige Rücksicht gegen die Bücher üben, zu Schadenersatz heranzuziehen und sie unter Umständen von der Benutzung der Bücherei auszuschließen.

Die Bücher sind bei der Abholung in Papier einzuschlagen und eingeschlagen wieder zurückzubringen.

Die Stadtbücherei der Stadt Marburg a. d. Drau kann dem einzelnen nur dann gerecht werden, wenn jeder Leser an der Durchführung dieser Bestimmungen mithilft.

**STADTBÜCHEREI DER STADT
MARBURG / DRAU**

Slika 11: Zadnje poročilo o delovanju mariborske knjižnice, hrani Pokrajinski arhiv

Maribor

Stadtbücherei
MARBURG a. d. DRAU
DOMPLATZ 17/1
TELEFON 26-38

Marburg a. d. Drau, den 6. Februar 1945.

Betrifft: Tätigkeitsbericht
für Monat Januar.
Beilage: 1 Statistik.

An den
Leiter des Kulturamtes
der Stadt Marburg
in Marburg.

Im Laufe des vergangenen Monats hat die
Stadtbücherei 112 neue Leser gewonnen. Von der Buchhandlung
Heinz konnten nur 7 neue Bücher angekauft werden. Der Zu-
spruch ist im Verhältnis zu den vergangenen Monaten reger
geworden.

Slika 12: Prošnja Rudolfa Faerberja za službo, hrani Pokrajinski arhiv

Maribor

Rudolf Färber,
Dipl.-Bibliothekar

Paderborn, den 5. August 1944.
Bachstrasse 2

An
den Leiter des Kulturamtes
der Stadt Marburg an der Drau,
Herrn Josef P e t e l n ,

(12a) M a r b u r g an der Drau.

Hiermit bewerbe ich mich um die Stelle des Leiters
der dortigen Stadtbücherei.

Jch bin Leiter der von mir im Jahre 1939 neuneinge=
richteten Stadtbücherei Paderborn. Paderborn hat rund 42000 Ein=
wohner. Der Buchbestand der Stadtbücherei umfasst annähernd
9000 Bände. Im vergangenen Jahr wurden rund 46000 Bände ausge=
liehen. Die Zahl der aktiven Leser beträgt augenblicklich 3200.

Der NSDAP. gehöre ich seit dem 16. August 1926 als
Mitglied an. Jch übe die Ämter eines Kreisvolksbildungswalters
und eines Kreisschriftumsbeauftragten aus.

Mir kommt es darauf an, in der Ostmark beruflich
tätig zu sein, weil meine zukünftige Frau Ostmärkerin ist und
ich nach meinen bisherigen Erfahrungen annehmen kann, in der
Ostmark mit besonderer Freude arbeiten zu können.

Jch arbeite hier in j e d e r Hinsicht völlig
selbständig. Es wäre daher höchst erwünscht, dass, falls mir die
dortige Stelle übertragen wird, vorher ein v ö l l i g selv=
ständiges Arbeiten zugestanden wird.

Vor dem 1. November könnte ich allerdings meinen
Dienst dort nicht antreten. Es wird mir nämlich nicht glücken,
sofort eine geeignete Nachfolgerin für meinen jetzigen Posten
zu finden.

Jch würde mich freuen, wenn ich von Jhnen eine
zusagende Antwort erhielte.

H e i l H i t l e r !

17 Anlagen. (Der Lebenslauf folgt in den nächsten Tagen).

Slika 13: Prošnja za službo, primer življenjepisa, hrani Pokrajinski arhiv

Maribor

Lebenslauf.
=====

Karola G a r e i s .

Ich wurde als Tochter des Dipl.-Ing. Karl Gareis und seiner Ehefrau Martha, geb. Harbers am 7.9.1921 in Duisburg geboren. 1928 trat ich in die Grundschule in Wuppertal-Elberfeld ein, wohin meine Eltern inzwischen verzogen waren.

Ab 1932 besuchte ich das städt. Lyceum in Wuppertal-Barmen bis zur 6.Klasse und ging dann auf die Mädchen-Oberschule, hauswirtschaftl.Form, in Wuppertal-Elberfeld über. 1938 verzogen meine Eltern nach Düsseldorf; hier bestand ich im Frühjahr 1941 die Reifeprüfung in der Oberschule für Mädchen H.F.

Vom April bis zum Herbst desselben Jahres leistete ich in Lobberich am Niederrhein meine RAD-Pflicht ab. Der Kriegshilfsdienst wurde mir laut einer Verfügung des Reichsministers für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung erlassen.

Vom 1.November 1941 bis 1.April 1942 besuchte ich die westdeutsche Volksbüchereischule in Köln und war anschliessend an den städt. Volksbüchereien in Düsseldorf und ein weiteres halbes Jahr an der Stadtbücherei Strassburg/Els. als Praktikantin tätig. Seit dem 1.Mai ds.Js. besuche ich wieder die Bücherei-Schule in Köln, um im Herbst mein Examen zu machen.

Den Nachweis der arischen Abstammung erbringe ich geg. Falls durch Vorlage meines Ahnenpasses.

Slika 14: Mesečna statistika mariborske knjižnice v januarju 1943, hrani PAM

Bücher-
statistik

Monat: *Januar*

19 *43*

Leserguppe

Übersichts-
liste.

Q:11107 - 427 - 42

Leser	Roman, Erzählungen, Novellen	Krieg und Nachkrieg	Dramen, Latenspiele, Gedichte	Märchen, Sagen, Schwänke	Technik	Lebensbilder	Erziehung, Seelenkunde	Philosophie	Erkunde, Reisen	Geschichte, Kulturgeschichte	Heimatkunde	Kunst	Literaturkunde	Musik	Naturkunde	Wiss., Rationalismus, Sozialismus, Staat, Politik	Jugendbücher	Gesundheit, Sport	Haus, Garten	Summe
A	20	2	1			2				1										26
B	56	4	1	3		4			2	3	1	3				3	4			84
C	43	14		2		6	1	1	23	5		9			6	11	3	1		154
D	34	2				11			4	2	4	4			2	3	1	1		66
E	29	6	2		2	13			18	1	2	1				4				81
F	10			2																14
G	93	1	4			8	1	1	4	1		4	3		5	4		2		133
H	14		4			4			2	4	3	1				4				34
I	16	20		1		1			2						1	1	1			24
J	161	4	1	3		23			18	2					2	11	8			265
K	11	4	2			1			1							2	3			18
L	340	64	5	9		12	3		83	13		4	2	2	12	20	54	4		526
M	10			5													12			18
N	34	1		2		3			2	1						1	15			60
O	934	103	20	24		86	1	5	162	33	6	26	5	2	31	64	101	8		1509

Slika 15: Mesečna statistika mariborske knjižnice v oktobru 1944, hrani PAM

Bücher-
statistik

Monat: Oktober

19 44

Besetzungsgruppe "Ubersicht" Liste

Q.1107 - 427 - 42

Leser	Romanz, Erzählungen, Novellen	Krieg und Nachkrieg	Dramen, Laisenspiele, Gedichte	Märchen, Sagen, Schwänke	Technik	Lebensbilder	Erziehung, Seelenkunde	Philosophie	Erkunde, Reisen	Geschichte, Kulturgeschichte	Heimatkunde	Kunst	Literaturkunde	Musik	Naturkunde	Volk, Nationalsozialismus, Staat, Politik	Jugendbücher	Gesundheit, Sport	Haus, Garten	Summe
A	29	43	1	1					11	1					1			1		59
B	112	164	3	6	4	3			5	3			4	1	4					203
C	84	104	4	1	1	8		1	8	1	3	2	3		3		9			162
D	23	33				1			8	4		1			4	1				66
E	41	64	1	1	4	11		4	11	8		4	2		3	5	2			144
F	18	38																		38
G	230	320	6	11	19	4	4	2	3	4			1				3		1	344
H	25	30	1	3	1	4					2			1				3		45
I	16	16	1		2				6								2			29
J	168	255	2	4	9		2	2	9	10	1	1			4		8			308
K	41	12		4					22	1							23	1		63
L	118	51	14	4	2	3	2	2	46	4	2				9	9	41	2		199
M	20	10		3	1				3						1		12			30
N	102	63	3	9	2		2	2	16	5			1		3		40			181
O	1054	1220	40	41	12	63	4	16	148	44	8	8	11	2	35	15	140	4	1	1884

Slika 16: Mesečna statistika mariborske knjižnice v januarju 1945, hrani PAM

Bücherstatistik
 Monat: *Januar*
 1945
 Lesergruppe: *Unerrichtete*
liter.

Kriegswinter

Datum	Anzahl der Leser	Romane, Erzählungen, Novellen	Krieg und Nachkrieg	Dramen, Laienspiel, Gedichte	Märchen, Sagen, Schwänke	Technik	Lebensbilder	Erziehung, Seelenkunde	Philosophie	Erdenkunde, Reisen	Geschichte, Kulturgeschichte	Heimatkunde	Kunst	Literaturkunde	Musik	Naturkunde	Volk, Nationalsozialismus, Staat, Politik	Hygiene	Gesundheit, Sport	Haus, Garten	Summe
A	35	51	4	1	1		2			5	2										66
B	113	146	4	3		5	4	1	5	11	2		3	3		12	6	1			206
C	92	142	4			1	4	1		12	1			2	1	5		2			148
D	32	43	1	1			4			1		1						8	2		61
E	43	100	3	6		3	6			9	2	1	1	2		4	4				140
F	34	59					1											3			63
K	205	290	6	4	3		14	1	5	11	5		1	1		6		4	3		354
L	30	41					6			3				2				3			55
M	4	5					1			1								1			8
N	153	230	1	5	1		6			4			3	2	1			20			246
P	18	10			9					6								12			34
R	155	100	10		10		4	3	3	61	1					8	1	48	1		284
S	22	12			3		2	1										21			39
T	44	43			3		2			4								54			134
	1040	302	33	23	24	18	60	4	13	131	13		9	13	2	35	11	204	6		1910

Stettern, Landesdruckerei, Graz. — 217-43

5. RAZPRAVA

Knjižnice so tako bile v dvajsetih, tridesetih in tudi štiridesetih letih 20. stoletja del kulturnega življenja na Štajerskem – mišljeno je ozemlje, ki je danes del Republike Slovenije. Čeprav Avgust Pirjevec (1940) navaja, da je obiskovalo ljudske knjižnice šest odstotkov prebivalcev Dravske banovine, moramo upoštevati dejstvo, da je bilo število knjižnic sicer veliko, vendar je pojem knjižnica takrat velikokrat pomenil omaro ali dve knjigi, pa tudi knjižničarji so knjižnice vodili – velikokrat – zgolj ljubiteljsko. Za resen razvoj stroke pa je to vsekakor premalo.

Denarna sredstva za knjižnice niso bile zagotovljene iz državnega ali občinskega denarja, temveč so se knjižnice vzdrževale iz članarin, izposojevalnin, prostovoljnih prispevkov, občasnih prispevkov občin (ki niso bili vsakoletni in nikakor niso bili nominalno enaki), ter prispevkov društev. Čeprav so v Dravski banovini vsaj teoretično pripisovali knjižnicam velik pomen zlasti zaradi ohranjanja nacionalne identitete, je bilo praktično delo prepuščeno bolj ali manj iznajdljivosti knjižničarjev. Pomembno je zapisati, da so se ljudske knjižnice na Štajerskem v predvojnem obdobju delile na slovenske in nemške.

Z začetkom vojne je bil izgubljen slovenski del fonda knjižnic. Nemške knjige so – knjige z »neprimerno« vsebino so izločili – tvorile osnovo za delovanje nemških knjižnic med vojno.

Zaradi načrtne germanizacije so imele knjižnice pomembno vlogo, saj naj bi zagotavljale branje, ki je prebivalstvu razumljivo, in ga počasi navadile na uporabo nemškega jezika. Ker pa vsi prebivalci Štajerske le niso znali nemško, so nemškimi časnikom dodajali slovenske prevode, izhajal je tudi časnik v slovenskem jeziku Štajerski gospodar. Iz ohranjenih arhivskih virov in časopisnih člankov je nemogoče ugotoviti, ali so slovenske knjige dosegle kupce in bralce na Štajerskem, znano pa je, da so v Ljubljanski pokrajini kljub kulturnemu molku izdajali slovenske knjige, prav tako so izhajali časopisi v slovenskem jeziku. Čeprav ta tema ne sodi v okvir naloge, bi bilo zanimivo izvedeti, ali je obstajala možnost nakupa literature v slovenskem jeziku; če je obstajala, je naslednje vprašanje: kako je to potekalo? Prav tako je zanimivo vprašanje, kako je na dosegljivost slovenske pisane besede vplivala kapitulacija Italije septembra 1943 in nemška zasedba Ljubljanske pokrajine.

Iz vsega zapisanega v nalogi lahko zaključimo, da so ljudske knjižnice v letih 1941–1945 delovale kot ostale ljudske knjižnice Tretjega rajha. Pravila izposoje so bila enaka tako v Mariboru kakor tudi v Celju. Kategorije bralcev za vodenje statistike so identične, poenotena

je bila obdelava gradiva. Financiranje je bilo urejeno. Zaposlene so izbirali med diplomanti bibliotekarskih šol; lahko bi celo rekli, da je obdobje vojne prineslo razvoj na področju bibliotekarske stroke, kar je žal le del celotne slike. Knjižnice so knjige in ljudje – zaposleni in uporabniki. Ko vladajoča ideologija zahteva, da se iz fondov izločijo knjige, ki se ne skladajo s trenutnim trendom, ko zaposlene izbirajo ne samo po strokovnih referencah, temveč tudi po rasni ali jezikovni pripadnosti, vsi prej naštetih pozitivni premiki zbledijo. Obstajajo nekatere razlike med Celjem in Mariborom, kar pa je posledica različnega razvoja obeh mest.

Vsekakor so bili celjski Nemci bolje organizirani, saj so takoj po okupaciji prevzeli ključna mesta v občinski upravi (vsaj na področju prosvete), medtem ko v Mariboru to ni bilo tako opazno. V Mariboru je trajalo kar nekaj časa, da so knjižnico sploh odprli. Niso se mogli odločiti za najprimernejši prostor. Navsezadnje je ostala kar v prostorih nekdanje Študijske knjižnice.

V Celju so takoj po nemški okupaciji že imeli vodjo knjižnice in prostore. Vodja knjižnice je bila nemške narodnosti, vendar je bila tako rekoč domačinka – mladost je preživela v Sevnici; bila je tudi izšolana bibliotekarka. Nemška manjšina v Celju in tudi okolici se je zbirala okrog pastora Gerharda Maya, ki je imel brez dvoma pomembno vlogo, da so stvari s ponovnim odprtjem knjižnice potekale kar se da hitro. Knjižnica je pritegnila širok krog uporabnikov, saj je število obiskovalcev (glede na število prebivalcev) močno preseгло število obiskovalcev v Mariboru. Izraženo v odstotkih tudi krepko presega nemško predvojno povprečje. Vsega ne moremo pripisati dobro organizirani nemški manjšini in tamkaj nastanjeni nemški vojski; veliko zaslug ima najbrž samo delo zaposlenih v knjižnici, saj so svoje delo opravljali profesionalno. Zavestno puščamo ob strani nacionalne, ideološke in nenazadnje tudi čisto človeške lastnosti zaposlenih. V sliki 4 je priložena korespondenca; vsakomur pa je prepuščeno, da si sam ustvari mnenje o posameznikih, ki so takrat delovali v Celju – o njihovih značajih in njihovih vrednotah.

Celjska knjižnica je sodila v t. i. obmejne knjižnice; tem so v Tretjem rajhu posvečali posebno pozornost. Že v Uredbi (Die Buecherei, 1938, str. 39–47) je V. poglavje namenjeno obmejnim knjižnicam, saj je naslovljeno Grenzbuechereiwesen. Zaradi posebnega političnega pomena je bilo tem knjižnicam potrebno nameniti posebno pozornost, da bodo lahko

izpolnjevale svoje naloge. Pri izbiri vodij teh knjižnic je bilo potrebno biti zelo skrben, prav tako je bilo potrebno skrbeti za izobrazbo tam zaposlenih⁴³.

Vsega tega v Mariboru ni bilo. Kneginja Obolenska je sicer delala kar nekaj let v Študijski knjižnici, vendar že podatek, da se je morala udeležiti dodatnega izobraževanja oziroma prakse v Celovcu, dovolj zgovoren. Delovanje ljudskih knjižnic je nedvomno bilo oteženo zaradi vojnih razmer. To nam pričajo ohranjena mesečna poročila, ki poročajo o škodi zaradi zračnih napadov (predvsem v Mariboru), pomanjkanju papirja, ki je vidno tudi pri poročilih; nekatera so natipkana kar na hrbet ovojnega papirja knjig.

Če so knjižnice na začetku svojega delovanja v letu 1942 še prirejale različne razstave, o katerih so izčrpno poročali v Marburger Zeitung, je bilo obdobje med oktobrom 1944 in majem 1945 zaznamovano le z željo po preživetju. To nam pričajo zadnja poročila knjižnic kakor tudi zgoraj omenjeni časnik. Ljudje so si izposojali knjige, da so pobegnili od vsakdanjega življenja, časopisi pa so prebivalce obveščali o ubitih v zračnih napadih ter o kraju in času delitve živilskih nakaznic. Ostalih novic skoraj ni bilo. Zadnje številke časopisa so štejele samo štiri strani; za primerjavo je potrebno zapisati, da je ta časopis v začetku okupacije poročal o odprtju nove kavarne, o kulturnih prireditvah, med nasveti je bilo mogoče najti različne kuharske recepte itd. Z nadaljevanjem vojne je bilo opazno nižanje standarda prebivalcev, saj je bilo vse več nasvetov kako varčevati z živili, ogrevanjem, svečami.

Ker so bile v začetku naloge postavljene teze, je prav, da jih na koncu – glede na raziskano in napisano – potrdimo ali ovržemo.

Teza 1: Knjižnice v Mariboru in Celju so med okupacijo delovale po nemškem vzoru.

To tezo lahko v celoti potrdimo, saj je skozi celotno nalogo razvidno, da je ves čas okupacije delovala po nemškem modelu vsa izobraževalna sfera. Ljudske knjižnice so tedaj sodile v pristojnost prosvetnega ministrstva; to velja tudi za čas pred vojno (pred letom 1941) kakor tudi za čas po končani vojni (po maju 1945).

---

⁴³ Besondere Foerderung und Aufmerksamkeit ist dem eines starken Volksbuechereiwesens in den Grenzgebieten zuzuwenden, da die Volksbuechereien in hohem Maße befähigt sind, wichtige Aufgaben zu uebernehmen, die sich aus den grenzpolitischen Notwendigkeiten ergeben. Die Auswahl der in den Grenzgebieten taetigen Buechereileiter muß daher besonders sorgfaeltig vorgenommen, ihre Ausbildung in vertieftem Umfange durchgefuehrt und auf die Erkenntnis der grenzpolitischen Tatsachen und Zusammenhaenge hin erweitert werden.

Teza 2: Knjižnice so bile pomemben člen v uvajanju nemškega jezika in kulture v vsakdanje življenje prebivalcev Maribora in Celja. Tudi to tezo lahko potrdimo, saj so poleg šole prav ljudske knjižnice predstavljale kraj razširjanja nemškega jezika in nemške kulture na okupiranem ozemlju. Da so bile zelo pomembne za neformalno izobraževanje, nam pričajo ohranjeni arhivski dokumenti; to velja še zlasti za celjsko knjižnico, ki je bila kot obmejna knjižnica deležna še posebne skrbi ne samo lokalnih oblastnikov, temveč tudi tistih v Gradcu in Berlinu. Iz vseh dokumentov tudi izhaja, da sta ljudski knjižnici v Celju in Mariboru opravljali zaupano jima nalogo – celjska bolje kot mariborska.

Teza 3: Okupacija je v ljudske knjižnice vnesla novo, nacionalsocialistično ideologijo ter elemente rasnega in jezikovnega razlikovanja. Tezo lahko potrdimo, saj je že prva poteza okupacijskih oblasti pomenila izločitev vsega slovenskega in nacionalsocializmu nasprotujočega pisanja. O gradivu, ki sta ga knjižnici prejemale v času svojega delovanja, skoraj ni ohranjenih naslovov; pri preverjanju pravilnosti te teze se je možno opreti na mesečna poročila oziroma na statistiko izposojenega gradiva, po posameznih skupinah. Gradivo, ki se je izdajalo v letih 1933–1945, je bilo pregledano s strani cenzorjev, samih založnikov in knjigarnarjev ter – na koncu – nadzorovano tako s strani knjižničarjev kakor tudi Gestapa.

Teza 4: Nemško in slovensko (ljudsko) knjižničarstvo izhaja iz iste srednjeevropske tradicije; izhajajoč iz te predpostavke, sama okupacija in prenos nemškega modela knjižničarstva ni bistveno spremenila delovanja ljudskih knjižnic. Tej tezi lahko delno pritrdimo. Res je, da tako nemško kot slovensko ljudsko knjižničarstvo izhajata iz iste srednjeevropske tradicije, vendar se je nemško v času nacionalsocializma spremenilo. Prenos nemškega modela na okupirano ozemlje je pomenil veliko prelomnico za delovanje ljudskih knjižnic na Štajerskem; po končani vojni je kazalo, da bo nova oblast zmogla prevzeti, kar je bilo pozitivnega v delovanju ljudskih knjižnic med okupacijo, tj. model organizacije in javne administracije ter načrtno usposabljanje zaposlenih v ljudskih knjižnicah. Po začetnih korakih v tej smeri – sprejetje Uredbe ministrstva za prosveto o ljudskih knjižnic je to nedvomno bilo – ni več zmogla načrtno razvijati področja ljudskega knjižničarstva. Knjižnice so bile v podobnem položaju kot pred letom 1941 – prepuščene iznajdljivosti njihovih zaposlenih. O tem nam pričajo zapisi Bogomirja Gerlanca (1955) in Aleša Gabriča (1995).

Teza 5: Delovanje knjižnic med okupacijo ni pomembno vplivalo na povojni razvoj knjižničarstva v Sloveniji. To tezo je možno le delno potrditi, saj je vsaj poleti in jeseni 1945 kazalo, da bodo ljudske knjižnice tudi po vojni obdržale vlogo, ki so jo imele med okupacijo. Poletji in jeseni 1945 lahko opazimo številne podobnosti med nacionalsocialistično in socialistično vladavino glede na njuno obravnavanje tiskanega gradiva: sprejetje nove zakonodaje, izločanje »neprimerne gradiva« iz fondov knjižnic, prepoved objavljajanja določenih del ali določenih avtorjev. Od tod naprej pa so se stvari razvijale različno. Ko so bile založbe nacionalizirane, knjižni fondi očiščeni neželenega gradiva, je nova oblast kar nekako pozabila na ljudske knjižnice. Po podatkih iz petdesetih let 20. stoletja je stanje ljudskih knjižnic bolj podobno tistemu pred začetkom vojne kakor medvojnemu. Čeprav je okupacija pomenila veliko spremembo, se je ta izrazila zlasti kot jezikovno in nacionalno 'čiščenje', konec vojne pa je prinesel dokončen prelom z dotedanjim načinom življenja. Z ustvarjanjem brezrazredne družbe ni bilo več tistih družbenih slojev, ki so poprej kupovali in prebirali knjige; hkrati s proletarizacijo je veliko ljudskih knjižnic ostalo brez uporabnikov. Delo v knjižnicah so prevzeli ljudje, ki za tovrstno delo niso bili ustrezno usposobljeni če uporabimo zelo blag izraz stanja v (nekaterih) povojnih ljudskih knjižnicah. Brezbrižnost novih oblasti do ljudskega knjižničarstva je bila očitna tudi pri izobraževanju – vrsto let po vojni ni bilo v Sloveniji nobene bibliotekarske šole, obstajali so le tečajji, ki so jih organizirali in izvajali v Nacionalni in univerzitetni knjižnici.

6. SKLEP

Ko danes vstopamo v splošne knjižnice, navadno ne pomislimo, kako so delovale nekoč, kako so se razvile v splošno dostopne javne institucije, kot jih poznamo danes. Popolnoma razumljivo nam je, da so dostopne vsem prebivalcem, da imamo dobro razvejano mrežo knjižnic; v kraje, kjer pa ni stalnih izposojevališč, pripelje bibliobus. Prav tako nam je popolnoma razumljivo, da so knjižnice financirane iz proračuna, da imajo lepe in urejene prostore, da premorejo dober in bogato založen fond; skratka – splošna knjižnica je javni prostor, kjer se srečujejo potrošnja, kultura, formalno in neformalno izobraževanje. Nekako

tuje nam je, da so se knjižnice razvile iz čitalnic in so imele v začetku funkcijo prebujanja in utrjevanja narodne zavesti in seveda kratkočasje. V veliko manjši meri so bile namenjene izobraževanju in podučevanju ljudstva. To vlogo sta imeli do začetka druge svetovne vojne šola in cerkev. Šele totalitarne ideologije, ki so nadomestile meščanski liberalizem in individualizem, so ljudske knjižnice spremenile v prostore, ki predstavljajo splošno in skupno dobro. Knjižnice so tako dobile funkcijo trajnega izobraževanja – toda ne kot v ZDA, kjer je izobraževanje imelo pomen v smislu izboljšanja življenja posameznika, temveč v korist skupnosti, spodbujale naj bi pripadnost državi in vladajoči ideologiji. Seveda je potrebno dodati, da vse, tudi demokratične, ideologije uporabljajo knjižnice za oblikovanje ljudi po svojih merilih. Razlikujejo pa se intenzivnosti oblikovanja in po kontroli posameznika koliko je to ideologijo sprejel.

Če nekoliko prikrojimo Brechta, ki je zapisal, da je knjiga orožje, je predstavljala ljudska knjižnica z veliko knjigami (primernimi seveda) veliko orožje, ki deluje dolgoročno, saj prebrano in ponotranjeno znanje deluje na dolgi rok. Tako so ljudske knjižnice postale pomembne za usmerjanje, oblikovanje in tudi za nadzorovanje novega človeka. Ker so nenadoma postale pomembne, so se začele financirati iz proračuna, za izbor fondov pa ni bilo potrebno preveč skrbeti, saj knjig z 'neprimerno' vsebino niso več tiskali. O cenzuri, o izločenih fondih, o spiskih prepovedanih knjig pa je bilo že veliko napisanega; ko se bodo odprli za sedaj še zaprti arhivski viri, bodo nastale nove študije in analize na te teme.

Kljub urejenemu delovanju knjižnic, ne moremo mimo nekaterih manj svetlih plati knjižničarskega dela. Več kot očitno je, da so se – vsaj na začetku – tudi knjižničarji strinjali s posegi cenzorjev, izločanjem »neprimernega« gradiva iz zbirk. Zelo pogosto so tudi sami sodelovali pri sestavljanju seznamov 'neprimernih' knjig. Le malokdo si je upal prebirati ali izposojati gradivo iz tega fonda.

Iz ohranjenih dokumentov sicer ne moremo zapisati, da so zaposleni poročali o svojih uporabnikih. Vsekakor pa so zaznavali razpoloženje prebivalcev ter o njem pisali v svojih mesečnih poročilih. Vsakomur je prepuščeno, da presodi o etiki takšnega početja; čeprav v poročilih ni konkretnih imen, je v državi, kjer ima edina politična stranka neomejeno moč, tovrstno informacijo hitro pridobiti.

V vseh prispevkih, tako člankih kot poročilih, ni mogoče zaslediti kritik nacionalsocialistične politike. Na osnovi tega ne moremo sklepati, da tega ni bilo. Zelo verjetno pa je, da so se določene kritike ali nestrinjanja izrekala v zaupnih krogih. Isto velja za zaupne informacije. Le tako si lahko razložimo povabilo H. Passinija W. Dunker, naj se ob

naslednjem obisku Gradca oglasi pri njem. Ker je cenzura v Tretjem rajhu obstajala (in nihče ni niti poskusil zanikati tega), je prej omenjeni avtor raje počakal na osebni pogovor z vodjo celjske knjižnice, kakor da bi vse zapisal v uradnem odgovoru.

Na podlagi tega zapisa lahko tudi ugotovimo, da se obmejne knjižnice imele poseben položaj. Sicer je bil slednji predviden v Uredbi; presenetljivo je le dejstvo, da se je spoštoval tudi v času vojne, natančneje še leta 1944, ko je se je na vseh področjih pojavljalo pomanjkanje.

Ko prebiramo arhivske dokumente, je nerazumljivo, da so vsi udeleženci prav do konca verjeli v zmago nacizma. Ker ni ohranjenih bolj osebnih zapisov, npr. dnevnikov, težko zapišemo, da so zares verjeli v to zmago. Splošno poznano je, da sta vojska in policija neusmiljeno kaznovala vsakršno »izdajo« – do brezpogojne kapitulacije.

Za Tretjim rajhom, njegovo vladajočo ideologijo in knjigami, ki naj bi pomagale ljudi vzgajati v duhu nove ideologije, so ostale ruševine, veliko mrtvih in ranjenih. Nova, prihajajoča ideologija, žal, ni znala izkoristiti potenciala knjižnic, čeprav je na začetku kazalo, da bodo ohranile tako pomembno vlogo, kot so jo imele v Tretjem rajhu. O tem pričajo številni pravni akti, ki jih je sprejela nova oblast. Za ljudske knjižnice sta najpomembnejša Uredba ministrstva za prosveto o ljudskih knjižnicah (Uradni list št. 237, 22. 9. 1945) in Pravilnik o ljudskih knjižnicah in čitalnicah. Obe besedili sta objavljeni v monografiji Delo ljudskega knjižničarja v ljudski knjižnici, s podnaslovom kratka navodila kako uporabljamo ljudsko knjižnico (1945, str. 35–45). V Prehodnih odločbah, v 21. členu, preberemo naslednje:

Ministrstvo za prosveto bo podprlo ustanovljajoče se knjižnice z dodelitvijo primernih knjig iz zbirnih središč okupatorju in njegovim pomagačem zaplenjenih knjig. Prepoved izposojanja nemških knjig na ozemlju bivše Štajerske in Koroške ter madžarskih na ozemlju Prekmurja (glej okrožnico ministrstva za prosveto št. 2386 z dne 11. julija 1945) ostane do preklica v veljavi.

Iz teh navodil lahko razberemo, da so knjige doživljale podobno usodo kakor leta 1941 – ponovno so jih izločali glede na jezik, v katerem so bile napisane in ideološko primernost pisca. Neprimerne za novo oblast so – kakor leta 1941 – končale kot surovina v papirnicah.

Knjižnice so bile – razen na papirju – več ali manj znova prepuščene same sebi. V nasprotju s skrbno izbiro zaposlenih v knjižnicah v Tretjem rajhu (primerna strokovna izobrazba,

primerna »rasna pripadnost«, primerna »ideološka usmeritev«) so postale knjižnice v DRJ (kasneje SFRJ) »odlagališče politično nezanesljivih in nezaželenih « državljanov. Čeprav se morda komu zdi paradoksalno, je tak način »zaposlovanja« knjižnicam priskrbel raznovrsten in izobražen kader (pravnike, zgodovinarje, teologe, klasične filologe, novinarje itd.).

Sama stroka oziroma ljudsko knjižničarstvo je napredovalo počasi in velikokrat le zaradi vztrajnosti tistih, ki so delali v njih. Delo Mare Šlajpah (1961, str. 68–73) nam priča, da je pultni sistem prevladoval v Sloveniji še dolgo po zaključku vojne. Navodila kako postaviti gradivo v prostem pristopu sledi poglavju o postavljanju knjig pri pultnem sistemu. Na prevlado prostega pristopa smo na Slovenskem morali še počakati. Prav tako je preteklo še mnogo let, da se je izobraževanje (bodočih) zaposlenih v ljudskih (danes splošnih) in drugih knjižnicah organiziralo na univerzitetni ravni kot samostojen in uveljavljen študij.

Po vojni so bile zasebne knjižnice prepovedane; kot piše Gerlanc (1955, str. 27), primerjava med letoma 1940 in 1950 pokaže, da ni velikih razlik v številu knjižnic, prav tako je skoraj enaka knjižna zaloga. Podatki za leto 1948 (Gerlanc, 1955, str. 26) govorijo, da je bilo na področju Mariborske oblasti 439 javnih ljudskih knjižnic, od tega 98 v mestih in 342 na vasi. Število knjig v vseh knjižnicah je znašalo le 54.560 enot; podatek, ki izstopa, je število mladih uporabnikov (mladinci) – teh je bilo 24.557 od skupno 48.261. Podatek je vsekakor zanimiv, saj se zelo razlikuje od tistih v Ljubljanski in Primorski oblasti; sama Ljubljana beleži visoko izposajo v tej kategoriji (mladinci), vendar je pri interpretaciji potrebno upoštevati, da je (bila) Ljubljana izobraževalno središče s tedaj edino univerzo na našem ozemlju. V Ljubljanski oblasti (brez Ljubljane) so beležili le 161 uporabnikov ljudskih knjižnic pri mladincih (od skupno 84.262) in v Primorski oblasti 5.541 mladincev od skupno 14.413 uporabnikov javnih ljudskih knjižnic.

7. VIRI IN LITERATURA

Monografije

1. Delo ljudskega knjižničarja v ljudski knjižnici : kratka navodila kako uporabljamo ljudsko knjižnico, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1945.
2. Gerlanc, B. 1955. Slovenske ljudske knjižnice. Ljubljana, Kmečka knjiga.
3. Hartman, B. 1991. Knjižnice v Mariboru. Maribor skozi stoletja : Razprave I. Maribor, Obzorja, str. 695–704.
4. Kirbiš, N. 2002. Razvoj knjižnice v Ptujju : diplomsko delo. Maribor, samozaložba.
5. Koch, C. 2002. Das Bibliothekswesen im Nationalsozialismus : Eine Forschungsstandanalyse anhand der Fachliteratur : Diplomarbeit. Stuttgart.
6. May, G. Cilli. 1943. Stadt, Landschaft, Geschichte, Cilli, Verlag des Kulturamtes der Stadt Cilli. Cilli, Verlag des Kulturamtes der Stadt Cilli, str. 32.
7. Možina, K. 2003. Knjižna tipografija, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo : Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo. (BiblioThecaria ; 13), str. 105.
8. Orožen, J. 1957. Posestna in gradbena zgodovina Celja. Celje, Ljudski odbor občine Celje, str. 22.
9. Pertassek, R. 1996. Cilli : die alte Steirische Stadt an der Sann. Graz, Edition Strahalm, str. 234–235.
10. Pivec-Stele, M. 1936. Slovenska knjižna produkcija v letih 1919-1935. Ljubljana, samozaložba. (Ponatisi in posebni odtisi / Melita Pivec-Stele; [3]).
11. Pivec-Stele, M. 1944. Vpliv vojne na slovensko knjižno produkcijo : statistični pregled. Ljubljana, Ljudska tiskarna.
12. Potočnik, D. 2003. Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918 – 1941. Maribor, Litera.
13. Steig, M.F. 1992. Public Libraries in Nazi Germany. Tuscaloosa(Alabama), The University of Alabama Press.
14. Šlajpah, M. 1961. Ljudske knjižnice : priročnik za knjižničarje. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
15. Vojniški svet v utripu časa: zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve. 1997. Vojnik, Občina Vojnik : Župnija : Turistično društvo.

16. Vujević, M. 1990, Uvođenje u znanstveni rad : u području društvenih znanosti , 4. izmijenjeno in dopunjeno izd. Zagreb : Informator (Učbenici Informatorja).

17. Welch, D. 1993. The third Reich : Politics and Propaganda. London, Routledge.

Članki

1. Berčič, B. 1983. Uveljavljanje bibliotekarske stroke na Slovenskem : kratek oris. Knjižnica, letnik 27, št. ¼.

2. Buecher ueber die Untersteiermark. 1943. Marburger Zeitung, 4. 10. 1943.

3. Das gute Buch in jedem Haus des Unterlandes. 1942. Marburger Zeitung, 8. 7. 1942.

4. Deßold, J. 1938. Die Aufgaben des nationalsozialistischen Buechereiwesens. Die Buecherei, letnik 5, Heft 4, str. 212–216.

5. Eine Bibliothek geht auf Reisen. 1942. Marburger Zeitung, 6. 11. 1942.

6. Emeršič, J. 1980. Iz Ljudske in študijske knjižnice Ptuj: urejanje Minoritske knjižnice v Ptujju. Knjižnica, letnik 24, št. ¼.

7. Ferenc, T. 2004. Nemška okupacija Celja in okolice. Iz zgodovine Celja, zv. 4.

8. Gabrič, A. 2000. Predolga pot do prvega slovenskega zakona o knjižnicah iz leta 1961. Knjižnica, Ljubljana, letnik 44, št. 3.

9. Green, M. M. 1938. Anglo-German Exchange. Die Buecherei, letnik 5, Heft 5, str. 283–286.

10. Green-Halifax, M. 1939. The Children's Library in England. Die Buecherei, letnik 6, Heft 2, str. 100-103.

11. Hofmann, W. 1938. Das Zentralisationsproblem in der Volksbuechereien der Großstadt. Die Buecherei, letnik 5, Heft 4, str. 194–211.

12. Kodrič-Dačić, E. Muriel M 2000. Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935. Knjižnica, št. 3, str. 7-29.

13. Loewe, H. 1938. Nochmals : alte Buecher – neue Titel. Die Buecherei, letnik 5, Heft 3, str. 151–163.

14. May, G. 1944. Maerzausstellung der Cillier Volksbuecherei : Kraeuter- und Azneibuecher aus dem 17. und 18. Jahrhundert. Marburger Zeitung, 13. 3. 1944, št. 73

15. Orožen, B. 2001. Razgledi po celjskem kulturnem dogajanju v desetletju po 1. svetovni vojni v Iz zgodovine Celja. Celje, Muzej novejšje zgodovine. (Odsevi preteklosti ; 3), str. 297.

16. Schlecht, H. 1943. Buecher kaufen? – Ja, aber vernuenftig. Marburger Zeitung, 15. 7. 1943, št. 187.
17. September-Ausstellung der Cillier Volksbuecherei. 1943. Marburger Zeitung, 6. 9. 1943, št. 249.
18. Reberšek, P. 1977. Delavska knjižnica v Mariboru : 1928–1941. Knjižnica, letnik 21, št. 1–4, str. 105–109.
19. Triebensee A. 1938. Neue Jugendbuecher . Die Buecherei, letnik 5, št. 7/8.
20. Werner, F.1938. Erfahrungen mit dem Freihand. Die Buecherei, letnik 5, št. 7/8.

Arhivski viri

1. Ist-Bestand, Prozentauler Anteil der einzelnen Sachgruppen am Gesamt-Buchbestand. ZAC, škatla 75, mapa Okupacijska občina.
2. Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), mapi z oznakama O Bgm 89-6/(1–4) in O Bgm 89-7/(1–6).
2. Steirischen Heimatbund. Kerisfuerung Cilli, Amt Volksbildung Volksbildungsstaette Cilli, Arbeitsplan 1942/1943. ZAC, škatla 75, mapa Okupacijska občina.
3. May, Gerhard: Die Volksbucherei der Stadt Cilli, dokument hrani ZAC, škatla št. 75, mapa sg. 449.
4. Zur Eroeffnung der ersten untersteierischen Volksbuecheri, avtor G. May, Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), škatla 75, mapa Okupacijska občina Celje, Kultura.

Ostalo

1. Naredba s katero se izvaja Zakon o javnih občinskih knjižnicah z dne 5. XI. 1919. št. 607 v Češkoslovaški republiki. Prosveta, V Ljubljani, V(1933), št. 7–8, str. 97–105.
2. Pušavec, M. 2006. Razstavni katalog ob 160. letnici Osrednje knjižnice Celje.
3. UL, št. 237, 22. 9. 1945
4. Zemljič, I. 2008. To read or not to read during the World War II : a librarian's view on publishing activities in Italy,

IZJAVA

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo

Marjeta Šelih